

САРА ҲИКОЯЛАР

БУЮРМАГАН БОЙЛИК

ЖАҲОН АДАБИЁТИ
ҲИКОЯЛАРИ

НОВАЛЬ МУКОФОТИ
СОВРИНДОРЛАРИНИН
ХИКОЯЛАРИ

БУЮРМАГАН БӨЙЛИЖ

Ҳикоялар

ZIYO NASHR

Toshkent
2019

УЎК: 821(100)-32
КБК 84(0)
Б 98

Тузувчи
Абдурахмон Жўраев

Рус тилидан
Абдухамид Пардаев ва Бобохон Мухаммад Шариф
таржимаси

Ҳикоя – жаҳон адабиётида бой тарихга эга оммабон жанр. Ҳукмингизга ҳавола қилинаётган мазкур тўпламдан Нобель мукофотига сазовор бўлган машҳур адибларнинг ҳикоялари ўрин олган. Ҳикоялар ранг-баранг мавзуларда бўлишидан қатъи назар меҳр-муҳаббат, эзгуликка ташналик, олийжаноблик, инсонпарварлик, эҳтиросларнинг жўшқинлиги, бадий пухталиқ каби фазилатлар уларни уйғунлаштиради. Жаҳон адабиётининг энг сара ҳикоялари сизда қатта таассурот қолдиради, деб умид қиламиз.

*Габриэль Гарсия МАРКЕС,
Колумбия.
Нобель мукофоти совриндори.*

ОҚ ЙЎЛ, ЖАНОБ ПРЕЗИДЕНТ!

У кимсасиз боғда, сарғайган япроклар остидаги тахта ўриндикда хассасининг кумуш туткичига таянган ҳолда, чанг босган оккушларга тикилганича, ўлим ҳақида ўйлаб ўтирарди. Женевага илк бор келган вақтида кўл осуда ва шаффоф эди, кўлга ўрнатилган чайкалар учиб келар ва кафтидаги егуликни чўқиб ерди, бурма кўйлак ва ипак шляпа кийиб олган аёллар эса, окшом соат олтида арвоҳга ўхшаб кўринарди. Уларни пулга ёллаш мумкин эди. Энди бўлса, бўм-бўш сохилда гул сотувчи аёлдан бошқа кимса йўқ. Вақт фақат унинг ҳаётинигина эмас, теварак-атрофини ҳам ана шундай остин-устин қилишига кодир эканига зўрға ишониш мумкин.

Номаълум кимсаларга тўлиб-тошган бу шаҳарда у ҳам бир номаълум киши эди. Оқ чизикли тўқ кўк костюм, зарбоф нимча ва истеъфодаги судьялар киядиган дағал шляпада, мўйлови калондимоғ мушкетёрларникига ўхшаб кўкиш товланади, калин, жингалак сочлари паришон, кўллари байни арфа чолғувчи аёлларникидек, чап қўлининг номсиз бармоғида бевалигини кўрсатадиган узук, кўзлари масрур. Фақат бир оз тиришган терисигина соғлиғини йўқотганини аён этиб турарди. Шундай бўлса-да, у етмиш ёшида ҳам ўта пўрим. Аммо ўша тонгда унда манманликдан асар ҳам йўқ эди. Шуҳрат ва ҳукмронлик даври қайтмайдиган даражада ортда қолиб кетган, энди фақат ўлим замони келганди.

Мартиникадаги врачлар ҳечам аниқлай олмаган касаллигининг сабабини ниҳоят билиб олиш учун иккита жаҳон урушидан кейин Женевага қайтиб келганди. У, бу ерда икки ҳафтадан кўп қолмоқчи эмасди, лекин, мана, қарийб олти ҳафта бўлдики, тинкани куритадиган текширувларга гирифтор қилишди. Бу текширувларнинг охири йўқдай туюлар, улар аниқ натижа бермаётган эди. Жигари, буйраги, ошқозон ости беши ва простата беши текшириб кўришди, холбуки, бу ерларда ишқал йўқ эди. Ниҳоят, уни текширган бир тўда доктордан энг машҳур машҳум пайшанба кунларининг бирида асаб хасталиклари бўлимига эрталаб соат тўққизга келишни тайинлади.

Кабинет роҳибларининг хужрасига ўхшарди. Пакана ва ғамгин докторнинг ўнг кўли бош бармоғи сингани учун гипсланган эди. Чирок ўчгач, экранда умуртқанинг сурати пайдо бўлди. Доктор таёқча билан белдан пастроқдаги икки бўғин бирлашган жойни кўрсатмагунча, у бу умуртка ўзиники эканини тан олмади.

– Оғрик мана шу жойда, – деди доктор.

У бу даражада оддий бўлмаса керак, деб ҳисобларди. Чунки оғрикни тушуниб бўлмас, у кезиб юрар, гоҳ ўнг биқинида, гоҳ корнининг остида пайдо бўлар, тўсатдан чови санчиб қоларди. Доктор унинг сўзларини таёқчани экрандан олмасдан жимгина эшитди.

– Шунинг учун ҳам уни шунча вақт тополмадик-да, – деди у. – Лекин энди билиб олдик, у худди мана шу жойда.

Шундан кейин у кўрсаткич бармоғини чаккасига тиради-да, аниқлик киритди:

– Қатъий айтаманки, жаноб президент, бутун оғрик худди мана шу жойда.

Текширувларда шу даражада азоб тортгандики, охириги ҳукм муруватли бўлиб туюлди: президент муқаррар суратда ва таваққалига операция қилиниши лозим эди. Президент таваққал даражаси нечоғлиқ эканини сўради,

кекса доктор мутлако номаълум бўлган бу масалага муж-мал жавоб берди.

– Ҳар ҳолда, буни айтиш қийин, – деди у.

Шундай бўлса-да, яқин-яқинларгача бунақа операцияларда натижанинг машъум оқибат билан тугаш эҳти-моли жуда катта бўлганини, лекин иш кўпинча турли даражадаги фалаж билан яқунланганини илова қилди. Бирок кейинги икки жаҳон урушида медицина эришган ютуқлар туфайли бундай тахликалар ортда қолиб кетган.

– Хотиржам кетаверинг, – деди у сўзини яқунлар экан. – Яхшилаб тайёрланинг ва бизга хабар беринг. Шунини унутмангки, қанча эрта бўлса, шунча яхши.

Бундан ёмон янгиликни ҳазм қилиш учун бу эрта жуда беҳайр эди. Бунинг устига ҳаво ҳам айниб турган бўлса. У меҳмонхонадан жуда барвақт, пальто киймай чиққан, чунки деразадан куёш чарақлаб турганини кўрган эди. Оҳиста юриб, шифохона жойлашган Шмен-де-Бо-Солей кўчасидан Инглиз боғидаги Яширин севишганлар бош-панасига қадар бўлган йўлни босиб ўтди. У боғда бир соатдан кўпроқ тўхтовсиз ўлим ҳақида ўйлаб ўтирди. Шу паллада бирданига куз изғирини эсди. Кўл бўронда қолган океанга ўхшаб тўлқинланди, қаттиқ эсан шамол чайкаларни тўзитиб юборди, дарахтлардаги сўнгги япроқларни учириб кетди. Президент оёкка қалқди ва гулчи аёлдан гул сотиб олиш ўрнига, боғдаги тувакларда ўсаётган дасторгулдан биттасини узиб, кўкрагига тақиб олди. Гулчи хайрон бўлди.

– Бу гуллар Тангрининг моли эмас, – деди у норози бўлиб. – Бу гуллар пошшоликники.

У пинагини ҳам бузмади. Ҳассасининг ўртасидан тутиб, олифталардек ўйнатганча катта ва шахдам қадам ташлаб узоқлашди. Мон-Бланш кўприги устига осилган Конфедерация байроқларини шамол йиртиб юбормасин, дея шоша-пиша йиғиштириб олишган, кўпириб ётган

баланд фавворани олдинданок беркитишган эди. Президент соҳилда жойлашган ўзига яхши таниш қаҳвахонани танитай қолди – яшил матодан қилинган бостирмани аввалбошданок йиғиштириб олишган, энди бўлса, гултуваклар жойлаштирилган айвонни беркитаётган эдилар. Куппа-кундуз бўлишига қарамай, залда чироклар ёниб турарди, чолғучилар аллақачон Моцарт куйларини ижро этишга киришгандилар. Президент пештахтада мижозларга атаб қўйилган газеталардан биттасини олди, ҳасаси ва шляпасини илгичда қолдирди, стулга ўтириб ўқишга чоғланаркан, тилла гардишли кўзойнагини тақди ва шундагина куз кирганини тушунди. У халқаро саҳифадан бошлаб ўқий бошлади. Бу ерда Лотин Америкаси мамлакатлари ҳақидаги хабарлар жуда кам эди. У официант қиз, одатдагидек, унга бир шиша «Эвиан» минерал суви келтиргунча, шу тариқа охириги саҳифадан то биринчи саҳифагача ўқийверди. Мана, ўттиз йил бўлибдики, у врачлар тайинлагани учун қаҳва ичиш одатидан воз кечган. Лекин ўзига-ўзи: «Қачон ўлишимни аниқ билганимдан кейиноқ яна қаҳва ичишни бошлайман», дерди. Эҳтимол, ўша вақт келган ҳам бўлса керак.

– Менга қаҳва ҳам келтирсангиз, – деб буюрди у французчани қойиллатиб. Тортинмай қочирим ҳам қилиб қўйди, – ўликларни ҳам тирилтирадиган итальянча хилдан бўлсин.

У қаҳвани шакар аралаштирмасдан, култумлаб узок ичди, сўнгра финжонни тақсимчага тўнкарди. Неча йиллардан бери қилмаган ишини қилиб, қаҳва қуйқасига қараб, тақдирида нималар борлигини билмокчи бўлди. Қаҳванинг таниш мазасини яна ҳис қилди, бир лаҳзага оғир хаёллардан чалғиди. Кўп ўтмай, худди ўша афсунгарлик давом этаётгандай, кимдир унга тикилиб турганини ҳис қилди. У гўё беҳосдан қилгандай саҳифани ағдараркан, кўзойнак устидан қаради ва спортчилар калпоғи,

ағдарма тери куртқа кийиб олган, соколи олинмаган рангпар йигитни кўрди. Йигит кўзлари тўкнаш келмаслиги учун шу заҳотиёк бошқа томонга қаради.

Унинг юзи таниш эди. Улар касалхона айвонида бир неча бор тўкнаш келишганди. Бундан ташқари, оккушларни томоша қилиб ўтирганида, бу йигитнинг Променад-дю-Лак кўчасидан енгил мотоцикл ҳайдаб ўтганини кўрганди. Лекин бирон марта бу йигит уни танишини хис қилмаган эди. Бироқ у шунчаки хомхаёлга, кувғин туфайли пайдо бўлган таъкиб васвасасига берилган бўлиши ҳам эҳтимолдан йироқ эмасди.

У Брамсинг нафис куйларидан хузурланиб, оғрик мусиканинг таъсир кучидан устун чиккунга қадар шошилмай газета ўкиди. Шундагина у нимчасининг чўнтагида олиб юрадиган занжирли олтин соатини олиб қаради ва туш пайти ичиши лозим бўлган иккита ҳапдорини «Эвиан»нинг қолган-қутган қултуми билан ютди. Кўзойнагини олишдан олдин у қаҳва куйқасига қараб, фол очмокчи бўлди ва сесканиб кетди: тамоман мавҳум!

Нихоят, ҳисоб-китоб қилди, гадога бераётгандай озгина чойчака ташлади, илгичдан ҳассаси ва шляпасини олиб, кўчага чиқди. Орқасидан кузатаётган одамга қайрилиб ҳам қарамади. У шахдам қадамлар билан нари кетди, шамолда синган гултувакларни айланиб ўтди ва шайтон васвасасидан қутилишга муваффақ бўлдим, деб ўйлади. Бироқ орқасидан кимдир келаётганини кўкқисдан сезди: муюлишга қайрилди, тўхтади ва хиёл ўгирилди. Таъкиб қилиб келаётган киши унга урилиб кетмаслик учун бирдан тўхтади ва шундоққина рўпарасида турган президентга бақрайганча қараб, кўркувдан қотиб қолди.

– Синьор президент, – гулдиради у.

– Сизни ёллаганларга бориб айтинг, хомхаёлга берилиб юрмасинлар, – деди президент жилмайганча мафтункор овозда. – Соғлиғим аъло.

– Буни мендан яхшироқ биладиган одамнинг ўзи йўқ, – деди нотаниш киши президентнинг салобати остида эзилиб. – Мен касалхонада ишлайман.

Унинг лахжаси ҳам, сўзлаш оҳанги ҳам, хатто, журъатсизлиги ҳам соф карибча эди.

– Наҳотки врач бўлсангиз? – сўради президент.

– Ҳали бунга етти қовун пишиғи бор, – деди йигит. – Мен «Тез ёрдам» шофёриман.

– Ҳамдардлик билдираман, – деди президент янглишганига ишонч ҳосил қилиб. – Кўп оғир иш.

– Сизни кичалик оғир эмас, сеньор.

Президент унинг кўзларига тик қаради, иккала кўли билан ҳассасига суянди ва самимий қизиқиш билан:

– Сиз қаердансиз?

– Карибданман.

– Буни аллақачон сездим, – деди президент. – Қайси мамлакатдан?

– Сизнинг мамлакатингиздан, сеньор, – деди йигит ва кўлини узатди. – Менинг исмим Омеро Рей.

Ҳайратга тушган президент унинг кўлини кўйиб юбормай, сўзини бўлди:

– Жин урсин! Бу қандай шарафли исм!

Омеро тин олди.

– Бу ҳали ҳаммаси эмас, – деди у. – Омеро Рей-де-ле-каса¹. Кўча ўртасида очикда қолган суҳбатдошларимизни изғирин забтига олди. Президент суяк-суягигача қакшаб кетди ва пальтоси бўлмагани учун икки квартал наридаги арзон ошхонага пиёда етиб боришга кучи етмаслигини тушунди. У одатда ўша ерда овқатланарди.

– Тушлик қилдингизми? – деб сўради Омеродан.

– Мен ҳеч қачон тушлик қилмайман, – жавоб берди Омеро. – Фақат бир марта, кечкурун уйда овқатланаман.

¹ Хомер хонадон Қироли (испанча).

– Бугун истисно қила қолинг, – деди президент, имкон қадар самимийлик билан. – Сизни бирга овқатланишга таклиф қиламан.

Шундай деди-ю, уни қўлтиклаганча кўчанинг нариги томонидаги ресторанга бошлади. Рестораннинг қанон пештоқига «Ле Боеуф Соуронне»¹ деган ном зарҳал ҳарфлар билан ёзилган эди. Ичкари тирбанд ва иссиқ, афтидан, биронта ҳам бўш жой қолмаганди. Президентни ҳеч қим танимаётганига ҳайрон қолган Омеро кўмак истаб, зал тўрига йўналди.

– Амалдаги президентми? – деб сўради ресторан хўжайини.

– Йўқ, – деб жовоб берди Омеро. – Ағдарилгани.

Хўжайин маъқуллаш оҳангида қулимсиради.

– Бундайлар учун, – деди у, – мен доим жой олиб қўяман.

Хўжайин уларни залнинг узок бурчагига ўтқазди. Бу ерда улар хоҳлаганча суҳбатлашиб олишлари мумкин эди. Президент хўжайинга миннатдорчилик билдирди.

– Қувғиндагиларни сизга ўхшаб ҳурмат қилиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди, – деди у.

Кўмир чўғида пиширилган буқа коворғаси рестораннинг хос таоми эди. Президент ва меҳмони атрофга қараб столларнинг устига нафис ёғга беланган катта гўшт бўлақларини кўришди. «Зўр гўшт, – гудранди президент. – Лекин уни ейиш менга тақиқланган-да». Сўнг, Омерога диққат билан тикилиб, энди бошқача оҳангда деди:

– Тўғриси айтганда, менга ҳамма нарса тақиқланган.

– Сизга қаҳва ҳам ман қилинган, – деди Омеро, – лекин, шундай бўлса-да, қаҳва ичяпсиз-ку.

– Кўриб қолдингизми? – деди президент. – Лекин бу истисноли бир кун деб қилинган истисно эди.

¹ «Тождор буқа» (французча).

Бу кун факат қаҳва учун истисно қилингани йўқ. У буқа коворғаси, факат зайтун мойи солинган янги сабзавот салати буюрди. Унинг меҳмони ҳам шуларни ва яна ярим кўза қизил шароб келтиришларини илтимос қилди.

Гўшт келгунча Омеро чўнтагидан ичи пул эмас, турли қоғозларга тўлиб кетган ҳамёнини чиқарди ва президентга сарғайиб кетган бир фотосуратни кўрсатди. Президент ўзини таниди: у енги калта кўйлақда, ҳозиргидан бир неча фунт озғинроқ, сочи ва мўйлови ҳозиргидан анча қора, нима қилиб бўлса ҳам суратга тушишга уринган ёш йигитлар қуршовида турарди. У бу жойни дарҳол таниди, ўша лаънати сайловолди кампаниясининг рамзини ва ўша бахтсиз кунни ҳам эслади. «Жин урсин, – деб ғулдиради у. – Мен ҳамиша одам ҳаётдагига қараганда суратда тезроқ қарийди деб айтардим». Сўнгра фотосуратни, ҳамма нарсага чек қўйган одамдек, кескин ҳаракат билан эгасига қайтарди.

– Жуда яхши эслайман, – деди у. – Бу минг йиллар олдин Сан-Кристоваль-де лас-Касас деган овулда бўлганди.

– Бу менинг овулим, – деди Омеро ва суратдан ўзини кўрсатди. – Мана бу менман.

Президент уни таниди.

– Ҳали болакай экансиз!

– Шундай деса бўлади, – деди Омеро. – Мен жануб сафарида доим сизнинг ёнингизда юргандим, университет бригадаларига раҳбарлик қилгандим.

Президент таънанинг олдини олди:

– Мен бўлсам, албатта, сизга эътибор қилмаганман, – деди у.

– Аксинча, сиз бизга жуда яхши муносабатда бўлгансиз. Энди, биз кўпчилик эдик, ҳамма эса қолмайди.

– Ундан кейин-чи?

– Буни мендан яхшироқ биладиган борми? – деди Омеро. – Ҳарбий тўнтаришдан кейин сиз билан бу ерда

буқанинг ярмини емоқчи бўлиб турганимизнинг ўзи бир мўъжиза. Бунақа омад ҳаммага ҳам кулиб боққани йўк.

Уларга лycopчa келтиришди. Президент, худди болалардай, бўйнига сочиқ осди ва меҳмонларнинг салпал хайрон колганини сизди. «Шундай қилмасам, хар гал овқатдан кейин бир галстукдан кечишга тўғри келади» – гулдуреди. Таомга қўл урушдан олдин гўшт пишган-пишмаганини текшириб кўрди, сўнг маъкуллаб, бош ирғади ва мавзуга қайтди.

– Лекин бир нарсани тушунолмаётирман, – деди у. – Менинг ортимда айғоқчидай изғиб юрмай, нега олдинроқ рўпара бўлмадингиз?

Шунда Омеро президент касалхонанинг алоҳида ҳолларда очиладиган эшигидан кирган захотиёқ уни таниганини айтди. Ёз авжида эди. Президентнинг эғнида оппоқ каноп костюм, оёғида оқ-қора туфли, камзулининг қайтарма ёқасида дасторгул, чиройли сочларини шамол гўзғитиб юборганди. Омеро президент Женевада ёлғиз эканини, унга ҳеч ким ёрдам бермаётганини, Женевани юристликка ўқиган вақтларидан буён беш қўлдай билишини билиб олди. Касалхона дирекцияси, президентнинг илтимосига кўра, унга махфийликни таъминлаш учун тегишли фармойиш берганди. Ўша окшомда хотини билан маслаҳатлашиб олган Омеро президент билан учрашишга қарор қилди. Шундай бўлса-да, қулай фурсатни кутиб, орқасидан роса беш ҳафта пойлаб юрди, эҳтимол, агар президентнинг ўзи у билан юзма-юз бўлмаганда, саломлашишга ҳам юраги бетламай юраверган бўларди.

– Шундай қилганимдан хурсандман, – деди унга президент. – Лекин, тўғриси айтганда, ёлғизлик мени эзолмайди.

– Бу адолатдан эмас.

– Нега? – чинакамига хайрон бўлди президент. – Мен унутишларига эришганим – ҳаётимдаги энг катта ғалабамдир.

– Биз сизни сиз ўйлагандан кўпроқ эслаймиз, – деди Омеро ҳаяжонини яширмай. – Сизни мана шундай соғлом ва ёш кўриб турганимизнинг ўзи катта гап.

– Ҳолбуки, – деди президент бамайлихотир, – ҳамма нарса яқинда ўлишимдан далолат бермоқда.

– Ахир, сиз ҳар қандай вазиятдан чиқа оласиз-ку, – деди Омеро

Президент хайратдан сапчиб тушди, бу ҳаракатни у жуда нафислик билан қилди.

– Жин урсин! – хитоб қилди президент. – Нима, гўзал Швейцарияда врачларнинг сир сақлаш қоидаси бекор қилинганми?

– Дунёнинг биронта касалхонасида тез ёрдам шофёрининг билмайдиган сири йўқ, – деди Омеро.

– Буни атиги икки соат олдин бу гапни билиши лозим бўлган ягона одамдан эшитдим.

– Нима бўлгандаям, сиз бекорга ўлиб кетмайсиз, – деди Омеро. – Сизни юксак шон-шараф намунаси сифатида муносиб ўринга қўядиганлар топилади.

Президент ўзини хайратланганга солди.

– Тасалли учун раҳмат, – деди у.

У овқатни, ҳамма ишларини қандай қилса шундай, шошилмай еяётганди ва тановул қиларкан, Омеронинг кўзларига тик боқарди. Бундан Омерога президент унинг фикрларини кўриб билиб тургандай туюларди. Қумсашдан иборат хотираларга тўла узок суҳбат сўнгиганда президентнинг юзида масхараомуз табассум зохир бўлди.

– Мен жасадимнинг қисмати ҳақида, ташвиш тортмаслик ҳақида бир қарорга келгандай бўлувдим, – деди у. – Лекин энди кўряпманки, мурдамни ҳеч ким тополмаслиги

учун детектив романларда ёзилганига ўхшатиб, баъзи эҳтиёт чораларини кўришимга тўғри келади, шекилли.

– Бефойда, – деб ғулдиради Омеро. – Касалхоналарда бир соат ўтмай, ошкора бўлмайдиган бирорта сир йўк.

Қахвани ичиб бўлишгандан кейин президент финжон тубида қолган куйкага назар солди ва яна сесканди: куйкадан яна ўша мажхул маъно чиққан эди. Шундай бўлса-да, пинагини бузмади. У нақд тўлади, лекин олдинига ҳисобни бир неча бор текшириб кўрди ва пулни қаттиқ диққат билан қайта-қайта санади. Шунчалик арзимаган чой-чака бердики, официант ковоғини солиб, тўнғиллаб кўйди.

– Мен ҳақиқатан ҳам жуда маза қилдим, – деди у якунида Омеро билан хайрлашаркан. – Операция қачон бўлишини ҳозирча билмайман, операция қилдиришга журъатим етадими, йўқми, буни ҳам ҳозирча билмайман. Лекин ҳаммаси яхши ўтса, биз яна кўришамиз.

– Нега ундан олдинроқ эмас? – сўради Омеро. – Хотиним Ласара бойларникида ошпазлик қилади. Қискичбақали гуруч таомини ҳеч ким унчалик зўр пишира олмайди. Бир куни кечки пайт меҳмонимиз бўлишингизни биз жуда хоҳлаймиз.

– Денгиз неъматлари менга ман этилган, лекин шундай бўлса-да, зўр мамнуният билан еган бўлардим, – деди у. – Қачон боришим керак?

– Пайшанба куни бўшман, – деди Омеро.

– Жуда зўр, – деди президент. – Пайшанба куни кечки соат еттида сизникига келаман. Мамнуният билан.

– Сизни опкетгани келаман, – деди Омеро. – Манзилгингиз Отелери Дамедаги Индустри кўчаси, ўн тўртинчи уйда. Вокзал ортида. Тўғрими?

– Тўғри, – деди президент ва тавозе билан ўрнидан турди. – Кўряпманки, ҳатто, туфлимнинг размерини ҳам биласиз.

– Албатта, сеньор, – деди Омеро мамнун бўлиб, – қирк биринчи.

Лекин Омеро Рей президентга бир гапни айтмади. Кейинчалик у узок йиллар мобайнида эшитгиси келган ҳар бир кишига бу гапни такрорлаб юрди: дастлаб унинг нияти унчалик яхши бўлмаганди. Касалхонанинг барча ҳайдовчилари сингари, у дафн идоралари ва суғурта компаниялари билан беморлар, айникса, камбағал ажнабийлар ҳақида келишиб қўйган эди. Бундан келадиган даромад айтишга арзигулик эмасди, бунинг устига бу пулни оғир беморлар тўғрисидаги махфий маълумотларни оғиздан-оғизга етказадиган бошқа хизматчилар билан баҳам кўришга тўғри келарди. Лекин, шунга қарамай, ҳеч қандай истиқболи йўқ, хотини ҳамда икки боласи билан арзимаган маошга амал-тақал қилиб кун кечирадиган қочок учун бу бир оз мадад эди.

Унинг хотини Лесара Дэвис анча тадбирли эди. У Сан-Хуандан чиккан типик Пуэрто-Риколик дурагай аёл бўлиб, тўладан келган, паст бўйли, териси жигарранг, кутурган қанжикникига ўхшаган кўзлари феъл-атворига жуда мос эди. Улар беморлар шафқат юзасидан текин даволанадиган бўлимда танишгандилар. Қизни ватандоши бўлган бир судхўр Женевага эгалик қилишга олиб келган, кейин ташлаб кетганди. Шундан кейин у навбатчи санитар бўлиб ишга кирган эди. Гарчи қиз Йоруба қабиласига мансуб малика бўлса-да, улар католик маросимига кўра турмуш қуришганди. Улар африкалик муҳожирлар яшайдиган лифтсиз тўққиз қаватли уйнинг саккизинчи қаватида жойлашган икки хона ва бир меҳмонхонадан иборат хонадонда истиқомат қилишарди. Уларнинг тўққиз ёшли Варвара исмли қизи, етти яшар Ласаро исмли ўғли бўлиб, ўғлида аклий заифлик аломатлари бор эди.

Ласара Дэвис ақлли, бадфеъл, лекин ботинан мушфик аёл эди. У ўзини аниқ-тиник Бука буржига мансуб деб

хисоблар ва юлдузлар башоратига кўр-кўрона ишонарди. Бироқ унинг миллионерларга фол очиб пул ишлаш орзуси амалга ошмаганди. Аксинча, у бойвучча хонимларга таом пишириб, тасодифан ишлаб топган пуллари ҳисобига рўзгор тебратарди. Баъзан бу даромадлар тузуккина бўларди. Бу бойвуччалар меҳмонларни иштаҳа китикловчи антика овқатлар билан сийлашар, уларни ўзим пиширганман деб мактанар эдилар. Омеро рисоладагидан четга чикмайдиган тортинчок одам бўлиб, килаётган ишидан бошқа нарса кўлидан келмасди. Шундай бўлса-да, Ласара ҳаётини усиз тасаввур қилолмас, покиза қалбли эрини кадрлар эди. Йил ўтган сайин ҳаёт оғирлашиб бораётган, болалар вояга етаётган бўлса-да, қийинчиликларга қарамай, улар тотувликда яшарди. Президент пайдо бўлган вақтга келиб, улар беш йил давомида йиккан пулларини оз-оздан сарфлашга киришган эдилар. Шунинг учун ҳам Омеро Рей президентни касалхонада махфий касаллар орасида кўрди дегунча, иштаҳалари карнай бўлиб кетганди.

Улар президентдан бу ишни қандай ва қайси ҳуқуққа асосан илтимос қилишларини аниқ билмасди. Аввалига жасадни мўмиёлаш ва Ватанга жўнатишни ҳам ҳисобга олган ҳолда бутун дафн ишларини таклиф қилмоқчи бўлишди. Аста-секин президент даставвал туюлганидек, тез орада ўлмаслигини тушунишди. Меҳмонга чақиришган куни улар гумонлар гирдобида қолганди.

Тўғриси айтганда, Омеро университет бригадаларининг бошлиғи бўлмаганди, бунақа гап асти бўлмаган ҳам, сайлов компаниясида ҳам бир марта, мана шу фотосурат олинган куни иштирок қилган эди. Фотосуратни жавонда қалашиб ётган эски коғозлар орасидан зўрға кидириб топишганди. Лекин унинг ҳиссиётлари қизгин ва самимий эди. У ҳақиқатан ҳам ҳарбий тўнтаришга қарши кўчалардаги намоёнларда катнашгани учун мамлакатдан

қочишга тўғри келган, лекин Женевада бунчалик узок яшашнинг сабаби бор-йўғи куёнюраклиги эди, холос. Ёлғон каттарок бўладими, кичикрок бўладими, нима фарқи бор, президентнинг меҳрини қозонса бўлди-да.

Ҳар иккаласи учун ҳам биринчи кутилмаган янгилик: машхур қочок, кўримсиз Гротт даҳасидаги тўртинчи тоифа меҳмонхонада осиёлик мухожирлар ва фоҳишалар орасида яшар ҳамда арзон ошхоналарда овкатланарди. Ваҳоланки, қувғинга учраган сиёсатчилар учун Женевада муносиб резиденциялар тикилиб ётибди. Омеро президент улар танишган кунда нима қилган бўлса, ҳар куни шундай қилганини ўз кўзи билан кўрди. Президент эски шаҳарнинг ваҳимали, сариқ кўнғирокгуллар чирмашган деворлари орасида қиладиган сайрларида Омеро уни кузатиб борар, баъзан эҳтиётсизлик қилиб, масофани қисқартириб кўярди. У президентнинг Кальвин хайкали пойида соатлаб ўйга чўмиб туришларини кўрди. Унинг орқасидан яминларнинг иссиқ бўйидан нафаси тикилай-тикилай деб, тош зинапоялардан Бур-де-Фур тепалигига кадам-бақадам кўтарилар, ёзги қуёшнинг аста-аста ботишини томоша қиларди. Бир куни кечки пайт уни пальтосиз ва шамсиясиз, ёмғир остида Рубинштейн концертига билет олмоқчи бўлиб турган талабалар орасида кўрди. «Шамоллаб қолмаганига ҳайронман», деди Омеро хотинига. Яқинда ҳаво айний бошлаган шанба куни президент қувғиндаги амирлар савдо қиладиган Рю-де-Рон кўчасидаги ҳашаматли магазиндан эмас, балки эски-туски бозоридан сунъий мўйна ёқали эски пальто сотиб олганини кўрди.

– Демак, бош қотириб ўтиришнинг кераги ҳам йўқ! – Хитоб қилди Ласара Омеро бу ҳақда сўзлаб бераркан. – Ўтакетган қурумсок экан. У ўзини давлат ҳисобига умумий мазорда дафн қилдирса керак. Биз ҳеч қачон ундан бир чақа ҳам ундира олмаймиз.

– Балки, у ҳақиқатан ҳам кашшоқдир! – деди Омеро. – Неча йиллардан бери ишсиз!

– Мен сенга шуни айтайки, балик буржи остида туғилган кишиларнинг ҳаммаси ҳам унга ўхшаб сувдан курук чиқишни эплай олмайди, – деди Ласара. – Давлатнинг олтинларини ўмариб кетганини ва Мартиникадан чикқан энг бой одам эканини ҳамма билади.

Хотинидан ўн ёш катта бўлган Омеро президент Женевада ўқиган вақтлари қурилишда оддий ишчи бўлиб ишлаганини билар ва шу таассурот остида ўсиб-улғайганди. Ласара эса, аксинча, президентга душман бўлган матбуотнинг шов-шувли фош этишлари муҳитида ўсиб катта бўлганди. Бу шов-шувлар у ёшлигидан энага бўлиб ишлаган президент душманининг хонадонида янада бўрттириларди. Шунинг учун ҳам Омеро президент билан овқатланганидан боши кўкка етиб, қайтган куни президентнинг Омерони қиммат ресторанга таклиф қилгани Ласара учун асосий нарса бўлди. Омеронинг ўзлари орзу қилган нарсаларнинг бирортаси – на болалар учун нафақа, на ўзи учун касалхонада тузукрок иш сўрамагани унга маъқул бўлмади. Ласаранинг гумонлари тўғри бўлиб чиқди: президент муллажирингларини жасадини муносиб тарзда дафн қилиш учун шон-шараф билан ватанига қайтаришга сарфлашдан кўра, мурдасини кузғунларга ташлашларини афзал кўради, шекилли. Омеро гапнинг сўнгига асраб қўйган хабар – президентни пайшанба куни қисқичбақали гуруч танавул қилишга таклиф этгани Ласаранинг сабр косасини тошириб юборди.

– Бизга шу етмай турувди, – бўқирди Ласара, – қисқичбақа консервасидан захарланиб шу ерда ўлиб қолса ва болаларга асраб қўйган арзимаган пулимизни уни кўмишга сарфламасак гўрга эди.

Шундай бўлса-да, хотинлик бурчига содиқ қолди. Қўшни аёлдан учта мельхиор қошиқ-пичоқ, шиша са-

латдон, бошқасидан электр қаҳва қайнатгич, учинчисидан каштали дастурхон ва хитойча қаҳва финжонлари олиб туришга тўғри келди. У эски пардаларни янгисига алмаштирди, холбуки, уларни фақат байрам кунлари осарди. Мебелларнинг ғилофини ташлади. Кун бўйи полларни ювиб тозаллади, чангларни артди, нарсаларни у ёқдан-бу ёққа сурди. Хуллас, охир-оқибат натижа ниятининг тамомила тескариси бўлиб чиқди, ваҳоланки, у ҳалоллиги учун камбағал яшашларини кўз-кўз қилиб, президентнинг кўнглини юмшатмокчи эди.

Пайшанба оқшоми эски пальто ва урфдан қолган шляпа кийиб олган, қўлида Ласарага аталган атиргул ушлаган президент саккизинчи қаватга кўтарилиб, нафасини ростлаб олгач, остонада ҳозир бўлди. Ласара унинг мардонавор қиёфаси ва ўзини зодагонларга хос тутишидан ҳайратда қолди, лекин барибир уни қандай хоҳлаган бўлса, шундай иккиюзламачи ва йирткич деб топди. Президент унга кўпол, беандиша бўлиб кўринди, чунки овқат пишираркан, урни қисқичбақа хиди тутиб кетмасин деб, ойналарни ланг очиб қўйганди, у бўлса, остонадан ҳатлар-ҳатламас, гўё тўсатдан ҳайратга тушгандай кўзларини юмди ва қўлларини ёзиб: «Оҳ, денгизимизнинг бўйлари!» дея хитоб қилди. У Ласарага хасисларнинг хасиси бўлиб туюлди, чунки атиги бир дона атиргул келтирган эди. Унияш, албатта, жамоат боғидан ўғирлаган. У такаббур бўлиб туюлди, чунки унинг собиқ шон-шуҳрати ҳақидаги газета қийқимларини, сайловолди компанияси вимпеллари ва байроқчаларини нафрат билан кўздан кечирди. Уларни Омеро соддалик билан меҳмонхона деворларига осиб чиққанди. У Ласарага бағритош бўлиб туюлди, чунки ўз қўллари билан президентга совға тайёрлаган Барбара ва Ласаро билан ҳатто саломлашгани ҳам йўқ, бунинг устига овқат пайти гап орасида икки нарса – итлар ва болаларга тоқати йўқлигини қистириб

ўтди. Ласара уни ёмон кўриб колди. Бирок, карибча туғма меҳмондўстлик таассуф устидан устун чиқди. Ласара байрамларда кийиладиган африкача кенг ва узун чопонини эгнига илди, ўзининг бор мукаддас тақинчоклари, биллазуқларини тақди, дастурхон устида биронта ортикча килик қилмади, ортикча гап айтмади. У фақат бекаму кўстлик эмас, балки баайни мукаммалик тимсоли эди.

Тўғриси айтганда, қискичбақали гуруч унинг ошпазлик санъатининг шоҳ асари эмасди, лекин у бор хунарини ишга солди ва, натижада, таом жуда зўр бўлиб чиқди. Президент, гарчи уй эгаларининг кўмсаш тўла хотираларига қўшилмаса-да, мақтай-мақтай ликопчасини икки марта гуручга тўлдирди, етилган бананлар, қовурилган бўлақлар ва овакадо салатидан боши осмонга етди. Ласара ширинликка гал келгунча ва Омеро Парвардигор барҳақлиги масаласининг моҳиятига етиб бормасиданок бутунлай чалкашиб қолгунга қадар сабр билан тинглади.

– Мен Худонинг борлигига ишонаман, – деди президент, – лекин у одамларнинг ишига аралашмайди. Унинг ўз ишлари бор.

– Мен бўлсам, фақат юлдузларга ишонаман, – деди Ласара президентнинг юзида зоҳир бўлган кизиқишдан боши осмонга етиб. – Туғилган кунингиз қачонлигини айтинг.

– Ўн биринчи март.

– Ўзим ҳам шундай деб ўйлагандим, – деди Ласара шодон овозда ва тавозе билан сўради: – Бир дастурхон устида иккита балиқ кўплик қилмасмикан?

Эркақлар Худо тўғрисидаги суҳбатни давом эттирдилар, Ласара қаҳва қайнатиш учун ошхонага кетди. Дастурхондаги овқат қолдиқларини у аллақачон йиғиштириб олган ва меҳмондорчилик яхшилик билан тугашини жуда хоҳлаётганди. У қаҳвани кўтариб меҳмохонага кирар экан, гап давомида президент айтган гапдан қотиб колди.

– Ҳеч шубҳаланманг, азиз дўстим, агар мен яна президент бўлсам, бадбахт мамлакатимиз учун энг катта фалокат бўларди.

Омеро хитой финжонлари ва қарзга олинган қаҳва қайнатқични кўтарганча остонадан қотиб қолган Ласарани кўрди ва у ҳозир ҳушидан кетиб йиқилса керак деб ўйлади. Президент ҳам аёлга қараб қўйди.

– Менга бунақа қараманг, сеньора, – деди у юмшоққина қилиб. – Мен самимий гапиряпман. – Сўнг Омерога ўгирилиб, сўзини яқунлади: – Тентақлигим боис мана шундай кунлар бошимга тушгани кўп яхши бўлди.

Ласара қаҳвани тарқатди, ёруғлик суҳбатга халакит бермаслиги учун, стол устидаги чирокни ўчирди. Меҳмонхонага фараҳбахш ғира-шира қоронғилик чўқди. Ниҳоят меҳмон Ласарада қизиқиш уйғотди. Гапга чечанлиги унинг қайғу-ҳасратини пардалай олмаётганди. Президент қаҳвани ичиб бўлгач, финжонни ликопчага тўнкариб қўйганида Ласаранинг қизиқиши янада ортди.

Ширинликни тановул қилишгач, президент уларга қувғинда яшаш учун нега Мартиникани танлаганини айтиб берди: чунки у шоир Эмей Сезер билан дўст эди – у ўша кунлари «Cahir d'un retour au pays natal»¹ китобини чоп эттирган ва янги ҳаёт бошлаши учун президентга ёрдам қилиши мумкин эди. Хотинига қолган мерос пулларига улар Фор-дей-Франс тепалигидаги қимматбаҳо ёғоч уйни сотиб олишди. Уйнинг дерезаларига симтўр тутилган, денгиздан ёқимли шабада эсган, стол устида шакарқамиш ромига тўла стакан турган, чирилдоқлар сайраётган вақтларда денгизга қараган ва жўн гулларга тўла айвонда мудраш жуда оромбахш эди. У бу ерда ўзидан ўн тўрт ёш катта бўлган, бор-йўғи бир марта тукқан вақтидан буён касал хотини билан азалий нуксони – ло-

¹«Ватанга қайтиш кундалиқлари» (французча).

тин классикларини оригиналда ўқиш билан тақдирдан қочиб, ўз умрини охириги, якуний босқичини бошидан кечираётганига ишониб яшарди. Кўп йиллар давомида саноксиз васвасаларга қарши бардош беришга тўғри келди. Тор-мор қилинган тарафдорлари унга қандай қалтис авантюраларини таклиф қилишмади.

– Мен биронта мактубни очиб кўрганим ҳам йўқ, – деди у. – Энг ошиғич нарсалар бир ҳафтадан кейин унчалик ошиғич бўлмай қолиши, икки ойдан сўнгра эса, ҳатто, бу хабарни ёзган кишилар ҳам уни унутишларини тушуниб етганимдан сўнг бу мактубларни бирон марта очганим йўқ.

У олов шуъласида Ласарага қаради. Аёл чекаётган эди ва у очкўзларча сигаретни тортиб олди. Қаттиқ тортди ва тутунни томоғида ушлаб турди. Ҳайрон бўлган Ласара сигарета қутиси ва гугуртни олиб, янгисини тутатмоқчи бўлди, лекин у сигаретани қайтариб берди.

– Сиз шундай ҳузурланиб чекапсизки, нафс кутку-сига бас келолмадим, – деди у. Шундай деркан, тутунни чиқаришга тўғри келди ва йўтал тутди. – Бу кусурдан кўп йиллар олдин воз кечгандим, лекин у мендан кечгани йўқ, – деб қўйди у. – Кўпинча у ғолиб келади. Худди хозиргидай.

Йўталдан уни бир неча бор қалтирок тутди. Оғрик пайдо бўлди. Президент чоғроққина чўнтак соатига қаради ва окшомги иккита хабдорисини ичди. Сўнгра қаҳва финжони тубини диққат билан текширди: яна ҳеч нарса ўзгармаган, бироқ у энди сесканмади.

– Собиқ тарафдорларимнинг баъзилари мендан кейин президент бўлишди, – деди у.

– Сайаго, – деди Омеро.

– Сайаго ва бошқалари, – деди у. – Ҳаммаси менга ўхшаб муносиб бўлмаган шарафни, эплай олмайдиган лавозимга қўшиб тортиб олишди. Айримлари фақат хоки-

миятга, кўпчилик бўлса бундан ҳам камроғига, мансабга интилишди.

Ласаранинг жаҳли чикди.

– Сиз ҳақингизда нималар дейишларидан хабарингиз борми? – деб сўради ундан.

Чўчиб кетган Омеро гапга аралашди.

– Бу гапларнинг ҳаммаси ёлғон.

– Ҳам ёлғон, ҳам рост, – деди президент бамайлихотир. – Президент ҳақида гап борганида энг даҳшатли иғво айтилган вақтда униси ҳам буниси ҳам: рост ҳам, ёлғон ҳам бўлиши мумкин.

Кувғинлик йилларида у расмий газеталаридаги камчил маълумотларни ҳисобга олмаганда, ташқи дунё билан ҳеч қандай алоқа қилмасдан, Мартиникада яшади. Кун кўриш учун давлатга қарашли лицейда испан тилидан дарс берди, гоҳ-гоҳ Эмей Сезер бериб турган нарсаларни таржима қилди. Август ойининг иссиғига чидаб бўлмасди, у ётоқхонасидан чикмай, осма тўр беланчакда пешингача шамол парракнинг бир маромда шовкини остида ўкиб ётарди. Қуёшдан сақланиш учун сунъий мевалар ва гуллар билан безатилган, айвони кенг сомон шляпа кийиб олган хотини, хатто, куннинг энг жазирама палласида ҳам эркин кушларни боқиш билан шуғулланарди. Жазирама сусайган вақтлари салқин айвонда ўтириш роҳат бўларди. У кош қорайган паллада кимирламай денгизни, йиртик шляпа кийган, барча бармоқларига йирик тошли узуклар тақиб олган хотини эса, тебранма тўр курсига ястанганча ёнларидан сузиб ўтаётган жаҳон камераларини томоша қиларди. «Бу Поэрто-Рикодан келяпти, – деб қўярди у. – Тўлдириб банан ортгани учун зўрға иммиллаб келаётган буниси бўлса, Поэрто-Сантодан». Қадрдон ўлкасидан бошқа мамлакатларнинг кемалари ҳам бу ердан ўтиши мумкинлиги унинг хаёлига ҳам келмасди. Президент ҳамма нарсага лоқайд эди, лекин унутиш борасида, ҳар қалай, хотини ундан

хам ўтиб тушди, у хотирасини йўқотди. Қуёш ботиб, қош қорайгунга қадар улар шундай ўтиришар, шундан кейин хашаротлар ҳужумидан қочиб, уйга киришарди. Ана шундай август кунларидан бирида газета ўқиётган президент хайратдан сакраб турди:

– Жин урсин, бу қанақаси?! Мен Эсториледа ўлган эмишман!

Яхшигина мудраёган хотини кўркиб кетди. Шундоқкина биқинларида, муюлишда босиладиган газетанинг бешинчи саҳифасида олти қатор хабар босилган эди. Газетада унинг таржималари онда-сонда босилиб турар, газета мудирини гоҳо уларни зиёрат қилиб турарди. Энди шу газетада унинг Лиссабонда, Эсториледа вафот этгани ҳақида ёзишганди. Эҳтимол, у ўлишини ҳечам хоҳламайдиган ягона жой ўша ер эди. Хотини эсида қолган ягона хотира – яккаю ёлғиз ўғлининг ҳасратида бир йилдан кейин ўлди. Ўғил отасини ағдаришда қатнашган ва кейинчалик ҳамтовоқлари томонидан отиб ташланганди.

Президент тин олди.

– Биз ана шундаймиз ва тақдирдан қочиб қутулиб бўлмайди, – деди у. – Қитъа дунёнинг севги нималигини етти ухлаб тушида кўрмаган пасткашларидан хомиладор, болалар бўлса, ҳайвоний ёки қароқчиларча зўравонлик, бир-бирини асти кўролмайдиган душманларнинг оғиз-бурун ўпишишлари мевасидир.

У Ласаранинг уни аёвсиз тилкалаётган африкача кўзларига тик қаради ва аёлни ўзининг синовдан ўтган қуроли – гапга чечанлиги билан мафтун қилмоқчи бўлди.

– «Метислаштириш», қориштириш ёки чатиштириш деган сўз кўз ёши билан қонни аралаштиришни англади. Бунақа қоришмадан нимани ҳам кутиш мумкин?

Ласара миқ этмади, сукути билан уни ўтирган жойига михлади. Бироқ ярим кечга яқин ўзини босиб олди ва хайрлашув олдидан уни тавозе билан ўпиб кўйди. Пре-

зидент Омерони меҳмонхонагача кузатиб боришига йўл кўймади, лекин такси топишга ёрдам беришига қаршилик кўрсатмади. Қайтиб келган Омеро хотинининг жаҳлдан жиғибийрон бўлганини кўрди.

– Уни ағдариб жуда тўғри қилишган, – деди хотини. – Бориб турган итвачча.

Омеро хотинини тинчитишга ҳарчанд уринмасин, кечани бедор ўтказишди. Ласара президентдай келишган эркакни кўрмаганини, у ўта мафтункор ва наслдор айғирга хос барча сифатларга эга эканини эътироф қилди. «Қари туллак ва тинкаси куриган бўлишига қарамай, ҳатто ҳозир ҳам тўшакда йўлбарсдай кучли бўлса керак», – деди у. Бирок, унинг фикрига қараганда, Худонинг бу неъматини у мугамбирлик йўлида исроф қилган. Унинг мактанчоқлигига, гўё, мамлакатнинг энг ёмон президенти бўлганман дейишига тоқат қилиб бўлармиди?! Ўзини зоҳид қилиб кўрсатганига нима дейсиз, у Мартинкадаги шакар фабрикалари ярмининг эгаси эканига Ласаранинг имони комил-ку. Ҳокимиятни ёмон кўраман, деб мунофиқларча ёлгонлади, кўриниб турибди: душманларига тупрок чайнатиш учун бир лаҳзага бўлса-да, президентликни қайтариб олиш учун борини беради.

– Буларнинг ҳаммаси, – деб хулоса қилди аёл, – бизни оёқлари остида кўриш учун, холос.

– Бундан унга нима наф? – сўради Омеро.

– Ҳеч қандай, – деди Ласара. – Шунчаки ноз-фирок – бу иллатни тўйдириб бўлмайди.

У ғазабдан шу даража қутурган эдики, Омеро тўшакда қола олмади ва кўрпага ўралиб, диванда ухлаб олиш учун меҳмонхонага кетди. Уй ичида кип-яланғоч юришга ва ухлашга одатланган Ласара ҳам тонгга яқин тўшакдан турди, кип-яланғоч ўтирганча, ўзига-ўзи узундан-узок сўзланди. Ниҳоят, вақти келганида у бу истал-

маган зиёфатни, заррача из қолдирмай, хотирасидан бутунлай сидириб ташлади. Эрталаб қарзга олинган нарсаларни эгаларига қайтариб берди, янги пардаларни эскиларига алмаштирди, мебелларни ўз жойига қўйди ва уй яна кечаги оқшомгача бўлган ҳолатига, муносиб ва факирона кўринишга қайтди. Пировардида деворлардаги газета парчалари ва фотосуратларни, лаънати сайловолди компаниясининг байроқларини юлиб олди ва ҳаммасини ахлат қутисига улоқтираркан, ҳайкирди.

– Ўлиб кетсин!

Зиёфатдан бир ҳафта ўтгандан кейин Омеро касалхонанинг чиқиш эшиги олдида президентни кўрди. Президент уни кутиб турган экан. У Омеродан бирга меҳмонхонага боришини илтимос қилди. Улар баланд-баланд уч қаватни босиб ўтиб, ягона дерезаси кулранг осмонга қараган болохонага кўтарилишди. Хона бўйлаб тортилган дорда ювилган кийимлар осиглиқ эди. Хонанинг ярмини икки кишилик қаравот эгаллаган, бундан ташқари, стул, юз ювадиган жўмрак, мўъжазгина биде ва ойнаси тутилган оддийгина жавон ҳам бор эди. Президент буларнинг ҳаммаси Омерога қандай таъсир кўрсатганини кўрди.

– Талабалик йилларим ўтган уй худди шу, – деди у гўё кечирим сўрагандай. – Мен уни олдинданок, ҳали Фор-де-Франсда эканимдаёқ ижарага олдим.

У духоба сумкадан қолган-қутган захираларини, қимматбаҳо тошлар билан зийнатланган бир нечта олтин билагузук, уч қатор дур шодаси, нодир тошли иккита тилла зебигардон, авлиёлар тасвири туширилган тилла занжирли учта медаль, зумрад исирғалар, битта бриллиант, битта ёкут зирак, иккита ладанли тумор, турли тошлари бўлган ўн битта узук, эҳтимол, қироличаники бўлган бриллиант тиллақошни олиб, тўшак устига ёйди. Кейин махсус ғилофдан уч жуфт қумуш запонка, галстукка қа-

даладиган икки жуфт олтин тўғноғич, яна оқ олтин суви юритилган чўнтак соатини олди. Ниҳоят, пойабзал солинадиган картон кутидан ўзининг олтига – иккита олтин, битта кумуш, қолганлари шунчаки темирдан ишланган орденларини олди.

– Менда қолган нарсаларнинг бори шу, – деди у.

Нима ҳам қиларди, даволаниш ҳақини тўлаш учун уларни сотишга тўғри келганди. У Омеронинг бу қатга сирни сақлаган ҳолда ўзига ёрдам беришини хоҳлаётган эди. Аммо Омеро илтимосни дўкондан патта олмасдан бажара олмаслигини айтди.

Президент бу буюмлар хотинига тегишли эканини, унга мустамлака йилларидан, бувисидан мерос бўлиб қолганини айтди. Буви бўлса, ўз навбатида, Колумбиядаги тилла қонлари ҳиссасини мерос тариқасида олганди. Соат, запонка ва галстук тўғнағичлари унинг ўзиники. Орденлар бўлса, табиийки, олдин ҳеч кимга тегишли бўлмаган.

– Кимдир бу нарсаларга даъвогар бўлади деб ўйламайман, – деди у.

Омеро ўз сўзида туриб олди.

– Ундай бўлса, – деди президент, – ҳаммасини ўзим қилишимдан бошқа чора йўқ.

У хотиржамлик билан жавохирларни йиғиштира бошлади.

– Ўтинаман, азизим Омеро, мени афв этинг, фақир президентнинг қашшоқлигидан даҳшатлироқ нарсанинг ўзи йўқ, – деди у. – Ҳатто, тирик юришнинг ўзи ҳам номақбул.

Шунда Омеронинг қалб кўзи очилди ва у таслим бўлди.

Шу куни Ласара уйга кеч қайтди. Остонадан хатлар-хатламас, меҳмонхонада ялтираётган жавохирларга кўзи тушиб, тўшагида чаён кўргандай қотиб қолди.

– Майнавозчиликни бас қил, ҳой бола, – деди у кўрқа-писа. – Бу нарсалар қаердан келиб қолди?

Омеро ҳамма гапни тушунтиргандан кейин баттар хавотирланди. У ўтириб олиб, жавоҳирларни гўё заргардек битта-битталаб синчиклаб текшира бошлади. Ниҳоят, тин олди. «Афтидан, дунёнинг бойлиги бўлса керак». Омерога тикилиб қолди, нима гаплигини тушуниб ет-моқчи бўлди, лекин у гангиб қолганди.

– Жин урсин, – деди у. – Бу одам тўғриси айтяпти-ми-йўқми, қандай текшириш мумкин?

– Нега энди тўғриси айтмас экан? – деди Омеро. – Ҳалигина ўз кўзим билан кўрдим. У кирини ўзи ювиб, худди биз сингари, хонасида куритар экан.

– Бу очкўзликдан, – деди Ласара.

– Ёки камбағалликдан, – деди Омеро.

Ласара яна жавоҳирларни кўздан кечира бошлади, лекин энди олдингидай диққат қилмаётганди. Дили вайрон бўлди. Шундай қилиб, эртасига ўзича энг қиммат кўйлақларини кийган, бўйнига тақинчоқларни осган, ҳар иккала қўлининг бармоқларига, ҳатто бош бармоғига сикқанича узук таққан, билақларига билакузук солган ҳолда, у жавоҳирларни сотгани кетди. «Қани, кўрайлик-чи, Ласара Дэвисдан ким пагта сўрар экан» деди у гердайиб уйдан чиқаркан ва кулиб кўйди. У атайлаб ҳашаматли бўлмаган одмирок тилла дўконни танлади, чунки бу ерда ортикча савол бериб ўтирмасдан тилла буюм олиб-сотишларини биларди. Ласара дўконга ичида кўрқув бўлса-да, шахдам кадам ташлаб кирди.

Форма кийган озғин ва рангпар саркор уни тавозе билан кутиб олди, қўлини ўпиб, хизматга шай эканини айтди. Дўконнинг ичкараси кундузгидан ёруғ бўлиб, ойналар ва ёрқин чироклардан ҳамма ёқ бриллиантга тўлиб кетгандай бўлиб туюларди. Ласара ҳийласини сезиб қолишидан чўчиб, саркорга деярли қарамай, дўкон тўрига йўналди.

Сотувчи Людовик XV замонаси услубига хос, хусусий пештахта сифатида ишлатиладиган учта столнинг бири ортига ўтиришни таклиф қилди ва олдига оппок сочик ёзди. Ўзи бўлса унинг рўпарасига ўтириб, кута бошлади.

– Хўш, хизмат?

Ласара узуклар, билакузуклар, дуру исирғаларни такиб, осиб келган жавоҳирларининг барчасини пештахта устида шахмат тартибида қўйиб чиқди. Ўзи бу нарсаларнинг ҳақиқий қийматини билишни хоҳлаётганини айтди.

Заргар чап кўзига моноклни қистирди ва жавоҳирларни текшира бошлади. Текширишда давом этар экан, ниҳоят, сўради:

– Ўзингиз қаерлик бўласиз?

Ласара бундай саволни кутмаганди.

– О, сеньор, – уф тортди у. – Узоқдан.

– Мен ҳам шундай бўлса керак, деб ўйлагандим.

Сотувчи яна жим қолди, Ласара бўлса сарик кўзлари билан унга тешиб юборгудай тикилиб ўтираверди. Заргар бриллиант тиллақошга алоҳида эътибор берди ва уни бошқалардан ажратиб қўйди. Ласара хўрсинди.

– Сизнинг паризод эканингиз очик-ойдин аён бўлиб турибди, – деди у.

– Бу гапни қаердан олдингиз?

– Хатти-харакатларингиз айтиб турибди, – деди Ласара.

Заргар жавоҳирларни текшириб бўлгунча бошқа ҳеч нарса демади, сўнгра худди олдингидай расмий сиполик билан Ласарага муружаат қилди:

– Буларни қаердан олгансиз?

– Бувимдан мерос қолган, – деди Ласара овозида бетокатлик оҳанги пайдо бўлиб. – У ўтган йили Парамарибода вафот этди, тўксон олти ёшга кирганди.

Шунда заргар унинг кўзларига тикилди.

– Каттик афсусдаман, – деди у. – Бу нарсаларнинг ягона киймати олтинлигига, яъни вазнига кўра.

У бармоқ учида тиллақошни кўтарди. Тиллақош кўз-ни қамаштиргудай ярақлаб кетди.

– Мана шундан бошқаси, – деди у. – Бу жуда қадимий нарса, Мисрники бўлса керак. Бриллиантлари унникмаганида унинг баҳоси йўқ бўлган бўларди. Лекин, барибир, у тарихий аҳамиятга молик. Бошқа тақинчоклардаги тошлар – сафсарлар, зумрадлар опалларнинг ҳаммаси истисносиз сохта. Шубҳасиз, олдинига уларнинг ўрнида ҳақиқий тошлар бўлган. – Заргар Ласарага қайтариб бериш учун жавоҳирларни йиғиштира бошлади. – Лекин бу нарсалар авлоддан-авлодга ўтаверган, ҳақиқий тошлар йўқолиб, ўрнини шиша эгаллаган.

Ласаранинг кўнгли беҳузур бўлиб кетди, чуқур тин олди ва кўркувини босди. Сотувчи унга тасалли берди:

– Бунақа ишлар тез-тез бўлиб туради, сеньора.

– Биламан, – деди Ласара тинчланиб. – Шунинг учун ҳам улардан қутулмоқчиман.

Шу чоғда у ўйин тугаганини ҳис қилди ва ўзини тутиб олди. Ортиқча сипогарчилик қилиб ўтирмай, сумкасидан запонка, чўнтак соатлари, галстук тўғноғичлари, олтин ва кумуш орденларини президентнинг барча какир-кукурини олиб, стол устига қўйди.

– Буларни ҳамми? – сўради заргар.

– Ҳа, ҳаммасини, – деди Ласара.

Унга ҳақини яп-янги швейцария пуллари билан тўлашди. Ҳатто, Ласара пулларнинг янги бўёғи бармоқларимни кир қилмасмикан, деб чўчиди. У пулни санамай олди. Заргар бўсагада аёл билан қандай сиполик билан саломлашган бўлса, шундай хайрлашди. Ойна эшикни очиб, уни ўтказар экан, хиёл имиллади.

– Охирги гапни айтай, сеньора, – деди у, – мен сувчиман.

Шу окшомда Омеро Ласара билан бирга пулни мехмонхонага олиб боришди. Қайта-қайта санашдан кейин маълум бўлдики, яна озрок пул етмас экан. Шунда президент никоҳ узуги, занжирли чўнтак соати, запонка ва галстук тўғноғичини чиқариб, тўшакка қўйди.

Ласара никоҳ узугини кайтариб берди.

– Фақат бу эмас, – деди у. – Хотира сотилмайди.

Президент унинг важ-корсонини тўғри деб топди ва узукни бармогига тақди. Ласара чўнтак соатини кайтиб берди. «Буни ҳам», – деди у. Президент бу гапга қўшилмади, лекин Ласара соатни жойига солиб қўйди.

– Швейцарияда ким ҳам соат сотиши мумкин?

– Биз биттасини сотдик-ку, – деди президент.

– Лекин соат бўлгани учун эмас тилла бўлгани учун олишган.

– Буниси ҳам тилладан, – деди президент.

– Ҳа, шундай, – деди Ласара. – Лекин сиз операция қилинмасангиз ҳам яшай оласиз, соатсиз яшай олмай-сиз.

Гарчи президентнинг бошқа, мугуз кўзойнаги бўлса-да, Ласара тилла гардишли кўзойнагини олмади. Аёл буюмларни кафтида салмоқлаб кўрди ва шубҳаларга чек қўйди.

– Бўлди, – деди у. – Шулар етади.

Эшикдан чиқишдан олдин бир оғиз сўзламай, дорга осиглик хўл кийимларини йиғиштириб олди, куритиш ва дазмоллаш учун олиб кетди. Улар мотоциклда, Омеро рулда, Ласара орқада белидан кучган ҳолда кетишди. Окшом осмон қизғиш тусга кирганида кўча чироклари ёнди. Шамол дарахтларнинг сўнги япроқларини ҳам учириб кетди ва улар пати юлинган қушга ўхшаб қолди. Рона дарёси бўйлаб қуйига сузиб кетаётган юк кемасида радио варанглаб, соҳил бўйи кўчаларини мусикага тўлдирди. Жорж Брассен куйлаётган эди:

«Mon amour tient la barre, le temps va passer par la, et le temps est un barbare dans le genre d' Attila, par la où son chèvre passe l amour ne repousse pas»¹ Омеро билан Ласара ашуладан ва сўлимайдиган сунбуллар хидидан сармаст холда чурқ этмай кетиб боришарди. Бир оз вақт ўтгандан кейин Ласара узок уйқудан уйғонгандай бўлди.

– Жин урсин, – деди у.

– Нима демоқчисан?

– Шўрлик қария, – деди у. – Бу ҳаёт дегани б...нинг ўзгинаси!

* * *

Кейинги жума куни, еттинчи октябрда президентни операция қилишди. Беш соат давом этган операциядан кейин ҳам аҳвол олдин қандай бўлса шундай мужмаллигича қолаверди. Гапнинг пўскалласини айтганда, унинг тирик қолгани ягона тасалли эди. Ўн кундан кейин президентни умумий палатага ўтказишди. Энди уни бориб кўриш мумкин эди. У тамомила бошқа: паришон, озиб-тўзган, сийрак сочлари ёстикқа тегиши билан тўкиладиган одамга айланганди. Унинг биринчи марта бир жуфт махсус ортопедик қўлтиқоёқ ёрдамида юришга уринганини кўриб, кишининг юраги эзилиб кетарди. Ласара кечки санитаркага пул кетказмаслик учун палатада тунаб қолди. Касаллардан бири ўлимдан кўрқиб, кечаси билан бақириб чиқди. Бедор ўтган бу кечалар Ласаранинг қалбидаги президентга нисбатан сўнгги ғазаб қолдиқларини таг-томири билан қуритди.

Президентга касалхонадан чиқишга рухсат беришганида унинг Женевага келганига роппа-роса тўрт ой

¹ Биз севгини йўлларга ўхшатамиз, вақт йўлдан ўтиб боради, вақт – ваҳший, хун Атилла қўшини билан Римга бостириб бораётир. Севги, сен мени унинг отининг туёқлари остига ташлайсан.

тўлганди. Президентнинг такчил маблағларининг те-
жамкор бошқарувчиси бўлган Омеро касалхона харажат-
ларини тўлади, ўзининг «Тез ёрдам» каретасида уни ўз
уйига олиб борди ва кўмакка келган ҳамкасблари билан
уни саккизинчи қаватга олиб чиқди. Улар президентни
болаларнинг хоб хонасига жойлаштирдилар ва прези-
дент аста-секин тузала бошлади. У ҳарбийларча инти-
зом билан тикловчи машқлар қиларди, сўнгра аста-се-
кин ҳассасига суяниб юра бошлади. Лекин эндиликда,
хатто пўрим кийимда у ташки кўриниши билан ҳам
хулқ-атвори билан ҳам олдингисига ҳечам ўхшамасди.
Қиш совуғидан чўчиб (қиш қаттиқ келади дейишганди,
дарҳақиқат, бу кейинги юз йил ичида энг қаҳратон қиш
бўлди) врачларнинг яна бир оз вақт кузатувда тутиш
ниятига карамай, ўн учинчи декабрда Марселдан жўнай-
диган кемада уйга қайтишга қарор қилди. Охирги лахза-
ларда унга пул етмаслиги маълум бўлиб қолди ва Ласара
эрига билдирмай, болалар учун йиғиб қўйган пулидан
озроқ қўшмоқчи бўлди. Аммо қараса, ўзи ўйлаганидан
камроқ пул қолган экан. Шунда Омеро унга билдир-
май, бу пулларнинг бир қисмини касалхона харажатини
тўлашга сарфлаганини тан олди.

– Майли, – ён берди Ласара. – Уни бизнинг катта ўғ-
лимиз деб ҳисоблаб қўя қоламиз.

Қорбўрон қутуриб турган ўн биринчи декабрь куни
улар президентни Марселга борадиган поездга ўтка-
зишди. Уйга қайтиб келишганида эса болалар хонаси-
даги кичик жавон устида унинг видолашув мактубини
топишди. Ўзининг никоҳ узугини ва марҳум хотинининг
сотишни ҳеч қачон хаёлига ҳам келтирмаган узугини
Барбарага, занжирли соатни эса, Ласарага қолдирган эди.
Президентнинг кетадиган куни якшанбага тўғри келди
ва сирдан аллақачон воқиф бўлган қариблик баъзи қўш-
нилар арфа чаладиган веракруслик созандалар билан

Корнавэн вокзалига келишди. Президент унниқиб кетган пальто ва илгарилари Ласараники бўлган узун, рангдор шарфда хансираб нафас олаётган бўлса-да, охириги вагоннинг очик тамбурида турганча бўралаб ёғаётган қор остида кузатувчиларга шляпасини силкитиб кетди. Омеро кўлида президентнинг ҳассаси қолганини тўсатдан сезиб қолганида, поезд тезликни оширган эди. Омеро платформа охиригача чопиб борди ва президент илиб олиши учун ҳассани бор кучи билан отди, лекин ҳасса ғилдирак тагига тушиб, бўлак-бўлак бўлиб кетди. Бу жуда аянчли манзара эди. Ласаранинг энг охирида кўргани – ҳассани тутишга уринган, лекин тутолмаган қалтираган кўллар ва ҳавода муаллақ қолган, бошдан-оёқ қорга беланган карияни шарфидан ушлаб қутқариб қолган йўл бошловчи бўлди. Кўзлари ёшга тўла бўлса-да, кулишга уринган Ласара даҳшатга тушиб, эри томонга ошиқди.

– Ё, Худойим-эй, – ҳайқирди у. – Уни оладиган ажалнинг ўзи йўқ.

Президент узундан-узук миннатдорчилик телеграммасида ёзганида, манзилга эсон-омон етиб борганди. Кейин бир йилдан кўпроқ вақт ичида улар у ҳақида хабар эшитишмади. Ундан сўнгра кўлда ёзилган олти саҳифалик мактуб келди. Бу хатнинг тамомила бошқа одам ёзганга ўхшарди. Яна илгаригисига ўхшаш қаттиқ ва кетмас оғриқлар бошланган, лекин у бунга парво қилмай, бориға шуқур қилиб яшашға қарор қилганди. Шоир Эме Сезар унга ялтироқ қадама нақшли ҳасса совға қилди, лекин у ҳасса ишлатмасликка қарор қилди. Мана олти ой бўлдики, у мунтазам суратда гўшт истеъмол қилади, кунига йигирма финжон энг аччиқ қаҳвадан ичади. Лекин қаҳва қуйқасига қарамайдиган бўлди, чунки очилган фолларнинг тесқариси бўлиб чиқди. Етмиш беш ёшға тўлган кун у бир неча қадах зўр мартиника роми ичди, ўзини жуда яхши ҳис қилди ва яна чекишни бошлаб

юборди. Албатта, унинг аҳволи яхшилангани йўқ, лекин ёмон ҳам бўлмади. Бироқ мактуб ёзишдан мақсади адолат ва Ватан шон-шухрати учун янгидан бошланган ҳаракатга бошчилик килишдир, балки. Эҳтимол, кексалик тўшагида ўлиб кетмасликдек мағрурона истак учунгина Ватанга қайтишга ҳаракат қилаётганини уларга билдириш бўлгандир. Шу маънода, деб яқунланганди у мактубини, Женева сафари унинг учун туб бурилиш бўлганди.

Роберт ФИШ,

АҚШ.

САМОЛЁТДАГИ ЎҒИРЛИК

Охирлаб қолган ёз фаслининг илик куни. Пастқам Теннеси тоғлари ортида бир парча булут сузиб юрибди. Булутнинг изига тушгандай самолёт парвоз қилаётир. Бу – Нью-Йорк – Янги Орлеан йўналиши бўйлаб парвоз қилаётган «727» йўловчи самолёти.

Учувчилар хонасига кириладиган торгина эшикдан дўлвор алоқачи пишиллаб кириб келди. Биринчи учувчига имо қилиб, ўз жойига ўтирди ва наушникни тақди. Учувчи унга диққат билан тикилди. Алоқачининг хотиржам киёфасига назар ташлаб, ҳаммаси жойида эканига ишонч ҳосил қилди ва яна бир парча булутга тикилди. Пастда кўзгудай силлиқ денгиз юзида қуёш нурлари мавжланарди. Биринчи учувчи микрофонни қўлига олди, овозини пасайтириб мусика қўйди, кейин эса радиосет оркали салондаги йўловчиларга мурожаат қилди:

– Хонимлар ва жаноблар, самолёт капитани гапираётир. Ўнг томонда, бир оз олдинда Уотс-Би қўли ястанган. Кўлнинг жанубидаги тўғонни сизлар ҳам томоша қилсангиз бўлади.

У гапини тугатишга улгурмади – рўпарасидаги огоҳлантирувчи лампочка ўчиб-ёна бошлади. Капитан тумблер тугмасини босди:

– Эшитаман.

– Капитан, Кларисса гапираётир. Бу ерда... Бу ерда кўнгилсиз воқеа, капитан.

– Нима бўлди?

– Қандайдир йўловчи Милли билан хожатхонага бекиниб олди. Йўк, йўк, бу шунчаки безорилик эмас, – шоша-пиша гапирди стюардесса, гўё нотўғри тушунишларидан чўчигандай. – Бу – ўғирлик!

Унинг овози кўркувдан титради.

Алоқачи учувчиларга саволомуз тикилди. Иккинчи учувчи ўрнидан кўзгалмокчи бўлди, бироқ капитан, жойингга ўтир, дегандай имо қилди ва микрофонга юзланди:

– Кларисса, полиция агенти ҳозир қаерда?

– Ёнимда ўтирибди.

– Йўловчилар хотиржамми?

– Хотиржам, ҳозирча ҳеч кимнинг ҳеч вақодан хабари йўк.

– Жуда соз. Йўловчиларга ҳеч нарса айтманглар. Телефон гўшагини полиция агентига бер.

– Салом, капитан! – дарҳол полициячининг хириллаган овози янгради. – Ҳаммаси кутилмаганда рўй берди. Бу кимса хожатхона томон йўл олди, ҳеч кимнинг эътиборини тортгани йўк. Тамбурга кирганда стюардесса ҳам ўша ерда экан, ўзи билан бирга хожатхонага мажбуран олиб кирибди. Мен ёпик эшик орқасида туриб гаплашдим. Миллининг аҳволи ёмон эмас. Айтишича, анови кимсанинг тўппончаси, пичоғи, колаверса кўлида нитроглицерен тўла шиша ҳам бор эмиш. Милли, шишада куюк сарик суюклик бор, деб айтди... – Агент йўталди ва иккиланиб сўради: – Нима қиламиз, капитан?

– Ҳеч нима! – капитан дарҳол кескин жавоб берди. – Бу тасқара шўрлик Миллини эшикка тираб турган кўринади. Бинобарин, қурол ишлатишнинг иложи йўк. Кларесса билан бирга бориб, у билан гаплашишга, нияти нима эканини билишга уриниб кўринг. Мен эса Янги Орлеан билан боғланаман.

Алоқачи Янги Орлеандаги аэропортнинг диспетчери билан боғлана бошлади.

– Кларесса!

– Лаббай, капитан.

– Ҳожатхона эшигига «Ҳожатхона ишламаяпти» деган лавҳани илиб, пардани ҳам тортиб қўй. Миллининг ахволи яхшими?

– Бир дақиқа... Тўхтаб туринг, у нимадир демокчи. Салом, капитан! Миллининг айтишича, бу жаноб Жексонвилл томон парвоз қилишимизни, ўша ерда қўшимча ёнилғи олишимизни талаб қилаётир.

– Жексонвиллда нима бор? Ёнилғимиз бусиз ҳам Мексикагача етади!

– Гапингизни унга етказаман.

– Менга қара, йўловчилар рўйхатини кўздан кечирмадингми? Бу қароқчи ким бўлди? Исми-шарифи?

– Хартфордлик Чарлз Вагнер. Иллюминатор ёнидаги 16-ўриндикда ўтирганди.

– Кўриниши қандай?

– Кўринишими?.. – Кларисса бир оз тутилиб қолди. – Ҳамма қатори... Ўттиз ёшлар атрофида, сочлари узун, турки совук...

– Бирон ичимлик ичдимми?

– Фақат пиво. Назаримда, маст эмас. Энди нима қиламиз?

– Йўловчилардан ҳеч кимни ҳожатхона томонга ўтказма. Тушундингми?

– Янги Орлеан! – айти шу палла хитоб қилди алоқачи. Динамик тилга кирди:

– Нима бало бўлди?

– Самолётда ўғри бор. Стюардесса билан ҳожатхонага бекиниб олди. Қуролланган. Қўлида нитроглицерин тўла шиша ҳам бор.

– Қайси шаҳарга учишни талаб қиляпти?

– Қўшимча ёнилги олиш учун Жексонвиллга.

– Капитан, алоқада қолинг. Бу хабарни маъмуриятга ва хавфсизлик хизматига етказаман.

Капитан сукут сақлаганча рўпарадан кўз узмас, унинг қорамағиз япалоқ юзи қотиб қолгандай эди. Учувчилар хонасига хавотирли сукунат чўкди, фақат самолёт двигателларининг гувуллаши ва радиоаппаратураларнинг шиғирлаши эшитиларди. Динамик яна тилга кирди:

– Капитан Литтлжон? Микрофон олдида хавфсизлик хизматининг ходими. Сизларга йўналишни ўзгартириб, Жексонвилл томон учишга рухсат бераман.

Иккинчи учувчи шу захоти хатжилддан янги харитани чиқарди. Литтлжон унга имо қилиб, штурвални қўлга олди. Бир оз ўйлагандан кейин микрофонни ёқди:

– Хонимлар ва жаноблар! Сизлар тоғлар ва Теннеси қўлини яна бир бор томоша қилишинглар учун ортга қайтамиз.

Самолёт жанубий-шарққа бурила бошлади.

– Яхши қилдингиз, – динамикдан маъқулловчи овоз эшитилди. – Йўловчилар билмагани маъқул, ортиқча муаммонинг нима кераги бор... Энди Жексонвиллдаги хавфсизлик хизмати билан боғланинг. Уларни огоҳлантириб қўйдик.

– Тушунарли, – лўнда жавоб берди капитан ва елкаси оша харитага тикилди.

– Капитан! – мурожаат қилди Кларисса.

– Ҳа, эшитяпман.

– У йўловчиларнинг ҳаёти ва самолёт эвазига пул талаб қилаётир. Пулни Жексонвиллда олишим керак дегпти. Унинг талабини қондирмасак, олдин Миллини отиб ташларкан, кейин эса самолётни портлатмоқчи.

– Қанча талаб қилаётир?

– Чорак миллион...

Литтлжон микрофонни қўлга олди:

– Янги Орлеан! Хавфсизлик хизмати. Мени яхши эшитяпсизми?

Нотаниш овоз жавоб берди:

– Бу Жексонвилл. Сизни эшитяпман.

– Ўғри чорак миллион доллар талаб қилаётир.

– Ўғрининг исми шарифи борми?

– Хартфордлик Чарлз Вагнер. Асли ким экани номаълум.

– Бошқа талаблари ҳам бормикан?

– Бир оз кутиб турсангиз, билиб бераман.

Литлжон ички алоқа билан боғланди:

– Кларисса, бу йўлтўсарнинг бошқа талаби йўкми?

– Ҳаммомни орзу қилган туянинг нақд ўзи! Пуллар хар бири эллик долларлик, йигирма беш минг доллардан дасталанган, яна жомадонда бўлишини талаб қилмоқда. Қолаверса, аэропорт биносидан имкон борича узоқроқда, «727» самолёти учун йўлакнинг энг охирида тўхташимизни талаб қилаётир.

– Кларисса, бир оз сабр қилгин. Жексонвилл, сиз ҳаммасини эшитдингизми?

– Ҳаммаси тушунарли. Давом этинг.

– Кларисса, гапиравер.

– Ўғри «самолётга ҳеч ким яқин йўламасин», деди. Барча шартларига рози бўлсак, йўловчиларнинг ҳаммасини самолётдан тушириб юбораркан. Пул самолётга олиб чиқилгач ва самолёт яна ҳавога кўтарилгач, хожатхонадан чиқармиш. Пул солинган жомадонни самолётга кириш йўлагидан қолдиришни сўраяпти. Бундан ташқари, иккита парашют ҳам керак, демоқда.

– Иккита?

– Ҳа, иккита. Биттаси спорт парашюти, иккинчиси ҳарбий парашют.

– Бир дақиқа...

Хавфсизлик хизмати ходими кимгадир топширик бераётгани динамикдан эшитилиб турарди: «Дарҳол су-

риштиринг – Чарлз Вагнер Хартфордда бирон-бир спорт клубига аъзо эмасмикан? Балки, унга якинроқ жойдаги клубга аъзодир...»

– Яна нима?

Кларисса:

– Ҳозирча фақат шу...

– Яхши.

Биринчи учувчи микрофонга юзланди:

– Шамол йўналишидан катъи назар «727» йўлагига кўнишга рухсат беришингизни сўрайман.

– Рухсат.

– Пуллар-чи?

– Пуллар бўлади. Парашютлар ҳам.

Капитан, ниҳоят, диққат билан самолётни бошқара бошлади. Шарққа қараб парвоз қилишарди. Алоқачи парвоз йўналиши тизимини Жексонвилл радар станциясига ўтказди. Двигателлар бир маромда гувиллар, пульталар ва асбобларнинг чироклари шом коронғисида ёркинрок порлар, экипаж аъзоларининг ташвишли чехраларида ранг-баранг жилвалар ҳосил қиларди. Ниҳоят, Жексонвилл чироклари ҳамда соҳил шарпаси кўринди. Самолёт пастлай бошлади. Литтлжон бошқарувни иккинчи учувчига топширди, ўзи эса микрофонни қўлга олди:

– Хонимлар ва жаноблар, об-ҳаво ноқулай бўлгани учун Флорида штатидаги Жексонвилл шаҳрига учиб мажбур бўлдик. Кўнганимиздан кейин маҳаллий аэропортнинг маъмури саёҳатингизни давом эттириш учун зарур барча ахборотларни маълум қилади. Сизларни янги Орлеанга етказиш олмаганимиздан жуда афсусдамиз... Ҳозир эса чекишни бас қилиб, камарларни тақиб олишларингизни сўрайман.

Кейин самолёт кўнди. Трап томонидан йўловчиларнинг норози оҳангдаги гап-сўзлари анчагача эшитилиб турди, ниҳоят, салон тинчиб қолди. Самолёт бакларига

ёнилғи қуйилгач, қўниш йўлагининг четига микроавтобус келиб тўхтади. Ундан иккита эркак тушди. Улардан бири ихчам жомадон ва парашют кўтариб олганди. Иккинчисининг қўлида ҳам парашют бўлиб, анча катта эди. Иккаласи ҳам трап зиналари бўйлаб кетма-кет кўтарилиб, қўлла-ридаги нарсаларни чиқиш люки олдига қўйди. Уларнинг биринчиси ичкарига мўралаб, йўлакнинг охирида турган баланд бўйли, оқишдан келган формадаги стюардессага хайрихоҳлик билан қўл силкиди. Кларисса алам билан жилмайганча бош ирғади. Иккинчи эркак ҳам бошини сукиб қаради, сўнг ўзаро шивирланганча пастга туша бошладилар. Микроавтобус жўнаб кетгач, биринчи учувчи ички алоқа тизими бўйича стюардессага мурожаат қилди:

– Салом, Кларисса!

– Лаббай, капитан.

Анави каллакесардан қаёққа учишимизни сўра.

– Бир дақиқа... – Кларисса бир неча сония дамани чиқармади. – Капитан, Майамига учишимизни талаб қиляпти. Айтишича, тезлик соатига тўрт юз километрдан ошмасин, баландлик эса, тахминан, олти минг километр атрофида бўлсин экан. Орқа эшик очик бўлишини ҳам талаб қиляпти...

Хавфсизлик хизмати ходими шу заҳоти радио орқали сўради:

– Капитан, сизнинг самолётингиздан парашютда сакраса бўладими?

– Бўлади, шекилли, – жавоб берди Литтлжон, динамикка кўз кирини ташлаб, бир оз ўйлаб, қўшиб қўйди:

– Чамаси, шу мақсадда «727»ни танлаган. Ахир «Боинг 707» ёки «Боинг 747» русумли самолётларидан сакраб бўлмайди. Авиациядан хабардор кўринади... Нима бўлганда ҳам, ҳаммасини олдиндан пухта режалаштирган.

– Икки юз эллик минг долларни қўлга киритиш учун, албатта, росмана жон койитган-да, – киноя билан жа-

воб берди динамик. – Бундай сармоя учун одам ўзини томдан ташлаши ҳам ҳеч гап эмас. Дарвоқе, капитан, парашютчилар клубларини текширганимиз ҳеч қандай наф бермади.

– Эҳтимоллар кўп, ахир, – елка қисди Литтлжон. – Масалан, парашютчилар ҳарбий қисмида хизмат қилиши ҳам мумкин. Бу биринчидан. Иккинчидан, балки, бундай ҳунар билан уйдан олисда шуғулланар? Ниҳоят, исми шарифини ўзгартирган бўлиши ҳам мумкин...

– Гапингиз тўғри, капитан, ҳаммаси эҳтимолдан холи эмас. Айтингчи, очик эшик билан қандай парвоз қилмоқчисиз? Хатарли эмасми?

– Хатарли, албатта. Имкон борица максадга мувофик баландликда ва тезликда учишга ҳаракат қиламиз. Бахтимизга, бу қароқчи тепамизда туриб олгани йўқ-ку! – Литтлжоннинг овозидан ҳаяжонланаётгани билиниб қолди, чамаси, унинг ҳам сабру тоқати тугаётганди.

– Биздан яна нима талаб қилинади? – деди у сабрсизлик билан динамикка юзланиб.

Динамикдан қандайдир шовқин эшитилди ва нотаниш овоз эшитилди:

– Салом, капитан! Сиз билан хавфсизик хизмати майори Уиллоби гаплашаётир. Бирон аниқ таклифингиз борми?

– Ҳм... – Литтлжон маслаҳат сўрамоқчи бўлгандай иккинчи учувчига кўз қирини ташлади. У эса нигоҳини олиб қочди. – Биз кўл устида учишимиз мумкин... Ўғри кўлга сакрамайди. Сизлар вақтдан фойдаланиб енгил самолётларни учирасизлар ва изимизга тушасизлар.

Ҳарбий авиацияда хизмат қилган иккинчи учувчи минғирлади:

– Лекин унутманглар, агар у йўлини қилиб бир юз эллик километр тезликда сакраса, тун қоронгисида илғай олмайсизлар!

– Қўлдан чиқармасликка ҳаракат қиламиз, ҳавза бўйлаб парвоз қилсангиз бас. Бу йўналишдан бошқа самолётлар парвоз қилмайди. Сув ҳавзаси узра имкон борича кўпроқ учинглар. Енгил самолётлар сизларга етиб олади!..

– Ҳаммаси тушунарли.

– Капитан, – суҳбатга аралашди Кларисса. – Ўғри асабийлашяпти!

– Унга айт, ҳозирок ҳавога кўтариламиз.

Двигателлар зўриқиб гувиллар экан, улкан куш каби самолёт учиш йўлаги бўйлаб пилдирай кетди. Ердан кўтарилиб, тун осмони бағрида кора кўланкага айланди. Самолёт соҳилга етай деб қолганда хавфсизлик хизмати ходимининг овози янгради:

– Тасқара Вагнер жойидами?

– Қаёққа ҳам борарди, касофат, – зарда билан деди биринчи учувчи. – Ниҳоят, ҳадемай ҳожатхонадан чиқса керак. Лекин чиқиши билан сув устида учаётганимизни кўради... – Учувчи боши билан имо қилди ва бошқа гап айтмади.

– Алоқани узманг, ҳамиша боғланишда бўлинг!

– Капитан!

– Нима гап, Кларисса?

– У чикмоқчи бўлаётир.

– Гапимга кулок сол, қизалок! – Литглжон атайлаб овозини баландлатди. – Сенинг микрофонинг шури старли даражада узун, бинобарин, биринчи қатордаги ўриндикқа ҳам жойлашиб олишинг мумкин. Жойлашиб олгач, ҳимоя камарини тақиб ол. Қарокчининг қўлидан омон қутилгач, Милли ҳам шундай қилсин. Тушундингми? Анави сурбет хоҳлаган жойида сакраб, жаҳаннамнинг каърига тушмайдами! Лекин сизларни Худонинг ўзи паноҳида асрасин! Гапимни эшитдингми?

– Ҳа, капитан, ҳа... Камарни тақиб олдим. Бир дақиқа!.. У чикаётир!

– Милли-чи?

– У хам. Вой Худойим, адои тамом бўлибди, бечора Милли! Бу ёкка кел... Менинг ёнимга. Ўтир. Кел, ҳимоя камарини тақиб кўяман. Мана шундай, бўлди...

Сукунат чўкди, фақат кизларнинг пиқиллаб йиғлагани эшитиларди.

– Капитан, сув узра учаётганимизни пайқаб қолди! Вой!.. Тўппончасини чиқараётир... Вой худойим!.. Соҳил томон учишни талаб қилаётир, капитан... У...

Ўқ овози янгради, Клариссанинг кейинги сўзларини эшитиб бўлмади.

– Дикқат, капитан! Майор Уиллоби гапиряпти. Буюраман: самолётни соҳил томон буринг!

– Кларисса, нима бўлди?! – самолётни соҳил томон аста бураркан Литтлжон кичкирди.

– Худо асради... – овози титраганча деди стюардесса. – У очик эшик томон ўқ узди. У айтяптики...

– Тўхта! Уни ёнингга чақир, нима дарди бўлса, микрофонга ўзи гапирсин.

– Ҳозир... – Клариссанинг овози зўрга эшитилди. – Капитан, у сиз билан гаплашмоқчи эмас. Аввал Окала, кейин Тампа томон учишингизни талаб қилаётир. Тампада бемалол ерга қўнасишлар, мен йўл-йўлакай сакрайман, деб ваъда беряпти.

Яна майор Уиллобининг овози янгради:

– Капитан, қароқчининг ҳамма талабларини бажаринг. Соқчи самолётлар ҳавога кўтарилган, сизларга етиб олади. Бутун Флорида полицияси оёкка турган, барчаси «Вагнер» деган кимсанинг изига тушади, қочиб кетолмайди.

– Флоридада пана-пасткам жойлар кўп-ку... – иккиланиб жавоб берди Литтлжон. – Майли, мен нима ҳам дердим. – Бир оз сукут сақлагач, кўшиб қўйди: – Майор, илтимос, Тампага оёғимиз тортмаяпти. Майамига кўнишга рухсат

берсангиз. Агар иложи бўлса, бирон меҳмонхонага дам олиш учун хоналар буюртма берсангиз. Бу қароқчининг дастидан ҳаммамиз, айникса, кизлар жуда ҳолдан тойди.

– Яхши, Майамига учаверинглар. Меҳмонхонага буюртма беришга ҳам ҳаракат қиламан...

Орага яна Кларисса суқилди:

– Капитан, у бизни ҳам учувчилар кабинасига киришимизни талаб қилаётир сакраганини ҳеч ким кўрмаслиги керак эмиш...

– На илож, кира қолинглар...

Орадан ҳеч қанча ўтмай иккала стюардесса ҳам кабинада турарди. Кларисса ҳеч вако бўлмагандай хотиржам кўринар, жимжилоқдай Милли эса ҳушидан кетар аҳволда эди. Унинг докадай оқариб кетган юзига тикиларкан, Литтлжон Клариссага деди:

– Унга тинчлантирадиган бирон нарса берсанг-чи!

– Ҳаммаси ўтиб кетди, капитан, ортида қолгани рост бўлсин... – аста шивирлади Милли.

Литтлжон пастга қаради, жануб тун бағрида мудрар, замин ва само зулмат билан қопланганди. «Сокчи самолётлар бундай зулмат ичида нимани ҳам илғарди», – деган фикр унинг кўнглидан кечди.

Ниҳоят, пастда ғарбий Флорида соҳилининг чироқлари милтирай бошлади.

– Наплесдан ўтдик, – деди харитага қараб чамаланганча алоқачи.

Литтлжон иккинчи учувчига ўгирилди:

– Майкл, салондан хабар олгин. Лекин эҳтиёт бўл!

– Хотиржам бўл, – деди у ўрнидан тураркан. Керишиб олди-да, икки кизнинг ўртасидан сирғалиб ўтиб, йўлакка чиқди.

– Ҳеч кимса йўқ, – деди у бир неча сониядан кейин қайтиб киргач.

– Ростданми?

– Кўлдан чиқардик! – динамикдан майор Уиллобининг аламли овози эшитилди. – Ҳолбуки, соқчи самолётлар сиз билан изма-из учаётганди... Ҳеч киси йўқ! Ерда уни кучоқ очиб кутиб олишади. Майли, капитан, Майамига соғ-саломат етиб олиб, яхши дам олинглар.

– Раҳмат, майор! – Литтлжон бўғимларини қирсиллатиб керишди, кейин эса экипаж аъзоларига юзланди: – Жуда оғир кун бўлди, дўстлар. Энди енгил тин олсак ҳам бўлади, Майамида эса бемалол ҳордиқ чиқарамиз. – У биринчи марта яйраб кулди ва майор Уиллоби билан хаёлан хайрлашди.

Литтлжон харитани четга улоқтириб, ўриндиқнинг тагидан ихчам жомадонни олди.

– Хуллас, ҳамкасблар, бу ерда ҳар биримизга эллик минг доллардан сармоя бор. Бир неча соатлик «заҳмат» учун чакки мояна эмас-а? Ҳеч қандай солиқ ҳам тўламаймиз!

У мамнун жилмаяркан, ҳаммани бирма-бир кўздан кечирди.

– Бир оз каллани ишлатишнинг шарофати бу! Нима дейсизлар, қизлар?

– Умуман, – деди сал чайналганча Милли, – шахсан менга бир оз кўшиб берилса, чакки бўлмасди. Ахир, мурда билан нақд беш соат ҳожатхонада тик туришнинг ўзи бўлмайди!

– Сенгами? – писанда қилди кулоғигача кизариб Кларицца. – Исковчи полициячини чув туширган каминага шунинг ўзи ҳам бўлаверадими? Ҳолбуки, лаънати полициячи бутун салон бўйлаб...

– Шошманглар, қизлар, шошманглар, – унинг гапини бўлди алоқачи. – Бутун ишнинг тамал тоши шундаки, ҳаммасини ташкил қилиш, ҳатто жасадни ҳам топиб келиш керак эди. Ёки йўқми? Бинобарин, кўшимча мукофот фақат менга берилиши керак!..

Иккинчи учувчи тортишувга аралашмай, даста-даста пулларни чарм курткасининг чўнтақларига жойлаштира-
рар экан, бамайлихотир ўйларди: «Манавиларнинг бир-
бирини чўқиганини қаранг. Мурда билан бир йўла икки
парашютни ҳам сувга улоқтириш менга ҳам осон бўл-
гани йўқ...»

Бу суҳбатни бошдан-охиригача эшитган майор Уил-
лоби тошдай қотиб қолганини уларнинг ҳеч бири ҳатто
хаёлига ҳам келтирмасди. Ахир, Литтлжон беҳосдан қал-
тис хато қилгани, ташқи радиоалоқа ўрнига ички алоқа
tizимини ўчирганидан улар тамомила беҳабар эди.

Эдгар ПО,
АҚШ.

МОРЕЛЛА

*Яккаю ягона бўлганинг ҳолда ўзингга,
фақат ўзингга ўхшагин.*

Афлотун

Мен кадрдон Мореллага самимий, чинакамига ипсиз боғланиб қолгандим. Биз кўп йиллар муқаддам тасо-дифан танишгандик, уни биринчи марта кўрганимдаёқ юрагимни аланга чулғаб олди, гарчи бу эҳтирос алангаси бўлмаса ҳам, унинг мавҳум моҳиятини англай олмаслигим ва хира ёлқинини удда қилолмаслигимга ишонч ҳосил қилгунча узок вақт икки ўт орасида қолдим. Тақдир бизларни бир-биримизга рўпара қилганди, ниҳоят никоҳдан ўтдик; шунга қарамай эҳтирос олови ҳам юрагимни ўртамас, бинобарин муҳаббат ҳақида сўз ҳам бўлиши мумкин эмасди. У эса оммадан ўзини олиб қочар, бутун борлиғини менга бахшида этиб, каминани бахтиёр қилди. Зотан, мулоҳаза юритиб ҳам, ширин хаёллар оғушида ҳам бахтиёр бўлиш мумкин.

Морелланинг ўқимаган китоби йўқ эди. Қасам ичиб айтаманки, ниҳоятда қобилятли бўлиб, тафаккури ҳам теран ва антика эди. Мен унинг ноёб хислатини кадрлаш баробарида кўп нарсаларни ўргандим. Лекин кўп ўтмай у (эҳтимол, бу Пресбургда тарбия олганининг оқибатидир) менга ҳамиша мистик, яъни ғайриоддий воқеаларга бағишланган асарларни тавсия қилаётганини пайқаб қолдим, бинобарин, бундай асарлар ибтидоий немис

адабиётининг бемаъни уйдирмалари ҳисобланади. Мен сира ҳам тушуна олмайдиган сабабларга кўра, у айни шундай асарларни қўлдан қўймай севиб мутолаа қиларди, кейинчалик камина ҳам мазкур асарларга ружу қўйганим эса Мореллага эргашиганим туфайли одат тусини олган эди.

Бунга – агар ўзимни алдамаётган бўлсам – тафаккуримнинг ҳеч қандай дахли йўқ эди. Мен ўқиган асарлардаги мистик воқеалар – балки, қаттиқ янглишаётгандирман – на ишончу эътиқодимга, на хатти-харакатларимга, на фикр-мулоҳазаларимга ҳеч қандай таъсир кўрсатгани йўқ. Бу борада собитқадам бўлганим ҳолда инон-ихтиёримни хотинимнинг қўлига топширдим ва биронта ҳам туким қилт этмасдан унга хос изланишларнинг боши берк қўчаларига шўнғидим. Деярли, тақиқланган саҳифалар узра бош эгарканман, кўнглим ичра тақиқланган ғалаёнлар бош кўтараётганини ҳис этардим. Морелла эса муздай кафтини кўлимга қўяр экан, мавҳум фалсафанинг куллари остидан оҳори кетган антиқа сўзларини пайпаслаб топар, бу сўзларнинг сирли мазмуни хотирамга тамғадай муҳрланарди. Мен унинг ёнида соатлаб ўтирганча талаффузидаги сеҳрли оҳангга махлиё бўлардим, охир-оқибат унинг мусикадай овози юрагимга ваҳима сола бошлади – кўнглимни қандайдир кўланка қоплаб олди ва заминга деярли бегона бу нидолардан рангим ўчиб, ваҳимага тушадиган бўлиб қолдим. Шоду хуррамлик шу асно дафъатан даҳшатга, гўзаллик тимсоли эса ваҳимали манзарага айланди.

Мен қайд этган рисоалар асосида кечадиган суҳбатларимиз мазмунини баён қилишимнинг ҳожати йўқ, лекин биз узок йиллар мобайнида Морелла билан фақат шу мавзуда баҳслашардик. Таъбир жоиз бўлса, илоҳиёт ахлоқи дея номланадиган илм билан шуғулланган одам борки, бизлар нималар ҳақида суҳбатлашганимизни тезда

англаб олади, бироқ бу илмдан йироқ кимсалар бизнинг суҳбатимиз моҳиятини ҳеч қачон тушуна олмайди. Фихтенинг кизғин насиҳатбозлиги; Пифагор издошларининг иккинчи марта туғилишга оид таълимотларининг бир оз бузилган шакли ҳамда энг асосийси Шеллинг таърифлагандек, айният, айнан ўхшашлик таълимоти – ниҳоятда серҳаяжон, Морелла айна шу мавзуларга алоҳида ихлос билан қарарди. Шахсий айниятни, ўхшашликни, янглишмасам, жаноб Локк, мулоҳазакор жонзотнинг оқилона тафаккур юритиши, дея таърифлайди. «Шахс» деганда эса токи мулоҳаза юритиш қобилиятига эга рационал ибтидонинг англари эканми, қолаверса онг ҳамиша мулоҳаза юритгани боис айна мана шу жиҳатлар фикрлайдиган бошқа жонзотлардан бизларни фарқлантириб туради. Ўлимдан кейин йўқолиб кетадиган – балки, йўқолмайдиган шахс билан боғлиқ тасаввур ҳамиша мени астойдил қизиқтирарди. Наинки жозибадор ва зиддиятли бўлгани боис, балки Морелла булар ҳақида ҳаяжон билан ҳикоя қилгани туфайли бу жумбоқ фикру зикримни ром қилиб олганди.

Охир-оқибат шундай палла келдики, хотинимнинг ақл бовар қилмас сирли феъл-атвори гўё ёвуз қасамёд сингари мени ғаблантира бошлади. Унинг ингичка рангпар бармоқларини ушлашдан ҳам, сокин мусикадай овозидан ҳам, ғамгин нигоҳларининг беозор ёлқинларидан ҳам жирканадиган бўлиб қолдим. Буни у ҳам сезарди, бироқ таъна қилмасди; назаримда, менинг ожизлигимни, тўғрироғи, телбалигимни англаб етганди, буни Қисмат деб атай бошлаганди. Яна шундай туюлардики, мени аста-секин бегоналаштирган мавҳум сабабни хотиним биларди, лекин бу нима экани ҳақида менга бир оғиз ҳам гапирмаган, ҳатто шаъма ҳам қилмаган. Аммо нима бўлганда ҳам у аёл эди ва кун сайин сўниб борарди. Ниҳоят ёноқларида бир жуфт қизил доғ пайдо бўлди, до-

кадай оппок манглайдаги иккита килдай кон томирлари эса кўкимтир тус олиб, кўзга ташланиб колди; бир сония унга рахмим келиб меҳрим товланди, лекин унинг изтироб тўла кўзларига нигоҳим тушгани ҳамано юрагимни шундай саросима ва кўркув қуршаб олдики, тубсиз чоҳнинг тубига кўзи тушганда боши айланиб кетган одам шундай ваҳимага тушади.

Морелланинг ниҳоят жон таслим қилишини изтиробли сабрсизлик билан кутганимни қандай баён қилсам экан? Мен тезроқ ундан халос бўлишни истардим, бироқ унинг жони ҳолдан тойган танасига чиппа ёпишиб олганди – бу азоб кунлаб, ҳафталаб, ойлаб давом этиши оқибатида ақлу ҳушимни йўқотиб, жазавага тушдим ва хотинимнинг қиска ҳаёти сўниб боргани сайин гўё узайгандан-узайиб бораётган – кун заволга юз тутганда соялар шу асно узаядилар – кунлар, соатлар, лахзаларни алам билан лаънатлай бошладим.

Лекин самода шамоллар ҳам тинган куз кунларининг бирида Морелла мени тўшаги ёнига чорлади. Бутун замин узра рангпар туман пардаси тўшалган, ҳавзалардаги сув юзида куёш нурлари жилваланар, олтиндай ўрмонлар узра камалак товланарди.

– Ниҳоят, муборак сана келди, – деди у мен яқинлашганимда. – Бу яшаш учун ҳам, жон таслим қилиш учун ҳам муборак кун. Замин ва ҳаёт ўглонлари учун шарафли кун... лекин самовот ва ажал қизлари учун яна ҳам ҳайратомуз сана!

Мен манглайдан ўпдим, у давом этди:

– Мен жон беряпман, лекин барҳаёт яшайман.

– Морелла!

– Бутун ҳаётимиз мобайнида мени сира ҳам севганинг йўқ, бироқ ҳаётлигимда мендан жирканган бўлсанг ҳам, вафот этганимдан кейин хотирамга сизиниб яшайсан.

– Морелла!

– Мен ниҳоят жон таслим қияпман. Лекин бағримда сен Мореллага илинган бир пайса, атиги бир пайса меҳрингнинг самараси барҳаёт. Мен жон беришим арафасида сенинг ва менинг, яъни Морелланинг фарзанди дунёга келади. Бирок сенинг ҳаётинг қайғулар гирдобида кечади, сарв барча дарахтлардан чидамли бўлгани каби ўзга барча туйғулар орасида бу қайғуга ҳам завола бегона. Илло, саодатли онларинг ортда қолиб кетди, шоду хурамлик чечаги эса бир инсон ҳаётида икки марта гулламайди, фақат Пестумгина йилига икки марта гуллайди. Анакреонт сингари ортиқ вақт билан ўйнашмайсан, лекин чамбар ва новдалардан узилган барг каби, афтода ҳолда ўлимни бўйнига олиб ҳаж сафарига отланган мўмин каби ҳамиша кафанга чулғаниб юрасан.

– Морелла! – кичкирдим мен. – Морелла, буларнинг барчасини сен қаёқдан биласан!

Лекин у юзини ўгириб олди, оёқ-қўли хиёл титради; шу асно жон берди, унинг овозини ортиқ эшитмадим.

Бирок у каромат қилгандек, ҳаётдан кўз юма туриб дунёга келтирган қизалоғи, онасининг нафаси тўхташи билан нафас ола бошлаган боласи ҳақиқатан ҳам тирик қолди. Қолаверса, қизим жисмонан ва руҳан жуда ғалати тарзда улғая бошлади, шунингдек, марҳума онасига икки томчи сувдек ўхшарди ва мен замин фарзандларига нисбатан бундай туйғуни ҳис этиб бўлмайди, деган азалий фикримга зид равишда унга чексиз меҳр қўйдим.

Лекин мазкур беғубор муҳаббат осмонини кўп ўтмасдан хавотир, даҳшат ва кулфат булутлари қуршаб олди. Қизалок жисмонан ва руҳан ғалати тарзда улғая бошлаганини айтдим. У ғалати тарзда бўй чўзарди, лекин руҳан улғайишини кузатиш асносида кўнглимни даҳшатли, ҳатто ўта даҳшатли фикрлар чулғаб олди! Норасида қизалокнинг сўзларида балоғат ёшидаги аёлнинг тафаккури ва қобилиятлари акс этаётганини ҳар қуни

кўраверганимдан кейин даҳшатга тушмай нима ҳам қила олардим? Ёшгина болакай тажрибали инсон хулосаларини баён қиларди-да. Боз устига, унинг йирик ўйчан кўзларида ҳар соатда тамомила бошқа ёшдаги инсонга хос донишмандлик ва эҳтироснинг гувоҳи бўлардим. Буларнинг барчаси, яна такрорлайман, даҳшатдан фалажланиб қолган кечинмаларим учун кундай равшан бўлганда, буларнинг барчасини ўзимдан ҳам яшира олмайдиган, ҳатто инкор этиш ташналиги билан ортиқ курашишга ҳолим қолмаганда, даҳмада мангу уйкуда ётган Морелланинг ғайриоддий таҳайюли ва гаройиб таълимотларига фикран жонҳолатда мурожаат қилганимга оид галати ва ваҳимали гумонлар гирдобиди қолганимга ажабланишнинг ҳожати бормикан? Тақдир мени сиғинишга мажбур қилган нури дийдамни, жонимдан ҳам ортиқ яхши кўрган фарзандимни қизиқувчан нигоҳлардан панада, деярли хилватда ҳеч вақони аямасдан, қолаверса бирон-бир жиҳатни эътибордан соқит қилмасдан тарбиялар эдим.

Йиллар ўтиб борар, мен эса кизимнинг бамисоли роҳибалардай, мулойим ва жозибали чиройига, новдадай кадди коматига уззукун тикилардим, унинг қиёфасида қайғули ва марҳума онаси билан ўхшаш жиҳатларни кун сайин тобора кўпроқ топардим. Бундай ўхшаш жиҳатлар эса соат сайин кўпайиб борар, тобора шубҳасиз, тобора аниқ бўлиб борар, устига-устак тобора мавҳум ва тамомила даҳшатли тус оларди. Унинг онаси каби табассум қилишига чидардим, бироқ баайни онаси сингари қулишидан ларзага тушдим; унинг кўзлари Морелланинг кўзларига ўхшашига чидаган бўлардим, бироқ у тобора ҳукмфармолик ва англаб бўлмайдиган нигоҳ билан кўксимни тешиб юборгудек тикилардики, фақат Морелла шундай сирли нигоҳ соҳибаси эди. Унинг кенг манглайи ҳам, ипакдай майин сочлари ҳам, сочларини тароқдай тарайдиган рангпар озгин бармоқлари ҳам, қайғули та-

ронадай овози ҳам хотинимни беихтиёр ёдимга солар, ниҳоят энг муҳими (ҳа, ҳа, энг муҳими!) ўлган хотиним айтган сўзлар ва ибораларни севимли қизимнинг оғзидан такрор-такрор эшитарканман, «йўк, йўк, хотиним ўлмаган», деган даҳшатли фикрдан ваҳимага тушардим!

Орадан қанча вақт ўтганига қарамай, қизим ҳамон маҳбусдай тутқунликда яшарди. «Болагинам», «қўзимнинг оқу қораси» – мен қизимдан меҳримни дариф тутмасдим, лекин ташқи оламдан узилиб қолгани учун бошқалар билан суҳбатлаша олмасди. Морелла вафот этгандан кейин унинг исмини ҳам унутиб юборишга уриндим. Онаси ҳақида қизимга ҳам ҳеч қачон ҳеч нарса демаганман – унга онаси ҳақида сўзлаб бера олмасдим. Қисқагина ҳаёти давомида тутқунликдаги қизим учун ташқи олам бегоналигича қолди. Ниҳоят, чўкинтириш маросими саросимада қолган идрокимни ҳалос қилиш ва қисмат даҳшатларидан нажот топишим учун имконият яратди. Черковнинг сув тўла жоми олдида турарканман, қизимга қандай исм кўйсам экан, дея бошим қотди. Яқини олис ўлкаларда ўтмишда яшаган, қолаверса айни кунларда умргузаронлик қилаётган кўплаб оқила ва ажойиб аёлларнинг исмлари кўнглимдан кечарди, ҳақиқатан ҳам қалбан беғубор, бахтиёр ва бағри кенг гўзал аёллар кўп-ку, деб ўйлардим. Бироқ, во дарифки, марҳум ва даҳмада ётган хотиним руҳини безовта қилишга мени нима ундади? Эсга олишнинг ўзиёқ одамнинг тепа сочини тикка қилиб юборадиган хотиннинг исмини қайси бир ёвуз иблиснинг кутқуси билан тилга олдим? Ним қоронги черков ичида ва сассиз тун оғушида руҳонийга қарата уч бўғиндан иборат Морелла исмини айтишга қалбимнинг тубидаги қандай ёвуз куч мажбур қилди? Ва ёвуз арвоҳдан ҳам қудратлироқ аллақандай синоат фарзандимнинг қиёфасига раҳна солди ва ҳаёт завқини буткул ўчирди, айни шу паллада мен шивирлаб айтган исмни эшитгани

хамоно шишадай совук кўзларини заминдан узиб само-
ларга қадаганча, оилавий даҳмамизнинг қора тоши узра
ожизона ётаркан, шундай деди:

– Мен шу ердаман.

Бу оддий сўзлар юрагимни дафъатан музлатиб юбор-
ди, кейин эса эритилган кўрғошиндай жизиллаганча
идрокимни куйдирди. Йиллар... йиллар тарих қаърига
сингиб, из қолдирмай ғойиб бўлиши мумкин, бироқ айти
лаҳза билан боғлиқ хотира – ҳеч қачон кетмайди! Шу-шу
чечаклару гулларни наинки унутиб юбордим, балки ме-
васиз сарву заҳарли ўт-ўланлар қора кўланкадай доимий
хамроҳимга айланди. Шу-шу замонни ҳам, маконни ҳам
унутдим, пешонамга битган юлдузлар ҳам сўнди, замин
узра зулмат чўкди, одамлар эса ёнимдан хира соялардай
ўтиб боришар, улар орасида фақат ва фақат Мореллани
кўрардим! Шамоллар кулоғимга фақат бир сўзни ши-
вирлар, денгиз тўлқинлари ҳам фақат Морелла исмини
такрорларди. Лекин унинг ҳам умри қисқа экан, вафот
этди; уни даҳмага ўз қўлларим билан кўтариб бордим,
даҳмага иккинчи Мореллани кўйганимда биринчисидан
ном-нишон ҳам топа олмасдан, алам билан, телбалардай
узок қаҳ-қаҳ уриб кулдим.

Георх БЕЛЛЬ,

Германия.

Нобель мукофоти совриндори.

НИМАДИР СОДИР БЎЛИШИ КЕРАК!

Альфред Вунзиделнинг фабрикасида хизматчи сифатида ўтказган кунларимни хаётимнинг шубхасиз муҳим даври, деб биламан. Табиатан анчагина хаёлпараст ва бекорчихўжа бўлсам ҳам, молиявий кийинчилик – ахир бекорчилик каби хаёлпарастлик ҳам деярли ҳеч қандай наф келтирмайди – баъзи-баъзида бирон-бир лавозим эгаси сифатида ишлашга мажбур қиларди. Хуллас, бир сафар ҳамёнимда сарик чақа ҳам қолмагач, инон-ихтиёримни иш топиб берадиган аллақандай идорага топшириб, ўзим каби қулфатзада қимсалар билан бирга Вунзиделнинг фабрикасига йўлланма олдим-да, шу ерда қаттиқ синовдан ўтдим.

Фабрика биносининг кўринишиёқ менда шубҳа уйғотди – унинг ташқи деворлари йирик-йирик ойналар билан қоплангани, мен эса ишлашга сира бўйним ёр бермагандай ярқирайдиган бинолару ўта ёруғ хоналарни ёқтирмасдим. Бизни тўғридан-тўғри ёп-ёруғ, ёрқин ранглар билан бўялган фабрика ошхонасига бошлаб киришганда эса яна ҳам ҳушёр тортдим – ошхонада биз учун нонушта тайёрлаб қўйилгани. Фариштадай официант қизлар тухум, қаҳва ва қовурилган нон бўлакчаларини олдимизга келтириб қўйишди. Бежирим финжонларга апельсин шарбати тўлатиб қўйилган, тилла балиқчалар дўнг пешоналарини аквариумнинг яшил ойнасига хотиржам тираганча думларини ликиллатишарди. Офици-

ант кизларнинг оғзи қулоғида, қувончи ичига сиғмаётгандай, бор шодлигини кўшиқ қилиб қуйлашдан ўзини аранг тутиб тургандай туюларди. Серпушт товуклар сингари уларнинг қалбида ҳам гўё шавқу завқ уммони жўш уради.

Бу нонушта ҳам имтиҳоннинг бир қисми эканини ўзим каби иш излаб юрган биродарларим ҳатто хаёлига ҳам келтирмаётганини дафъатан пайқадим. Шу боис гўё омонат танасини қандай фойдали озукалар билан таъминланаётганини теран англайдиган кимса каби ҳар бир лукмани шошилмасдан чайнардим. Мен, ҳатто одадий ҳолатда дунёдаги бирон-бир куч мажбурлай олмайдиган ишни ҳам қилдим – оч коринга апельсин шарбатини ичдим, ликопчадаги нон бўлакчаларига қўл урмадим, тухум билан қахвага эса киё ҳам бокмадим. Сўнг ўрнимдан туриб, дарҳол ишга киришишга ташна одам сингари ошхона бўйлаб ошқора одимлай бошладим.

Бу наф берди – имтиҳон бўладиган хонага дастлаб мени таклиф қилишди. Дид билан безатилган столлар устида олдиндан тайёрлаб қўйилган саволномалар ётарди. Хона деворлари оч мовий рангга бўялган, унинг оҳанрабоси ўта бефарқ кимсаларни ҳам ҳайратга солган бўларди. Хонада ҳеч ким йўқ, бундан қатъи назар кимдир қайсидир тиркишдан мени кузатаётганини сезиб турардим. Дарҳол чўнтагимдаги ручкани олдим, рўпарамдаги столга ўтириб, уй эгасидан ҳисоб-китоб варақасини олган ижарадаги ховлиққа каби сўровномага қўл узатдим.

Биринчи савол: одамзод фақат иккита қўл, иккита оёқ, бир жуфт кўз ва кулокка эга эканини сиз адолатли ҳол деб ҳисоблайсизми?

Хаёлпараст, мулоҳазакор эканимнинг самарасини биринчи бор татиб кўриш насиб этадиган бўлди! Ўйлаб ҳам ўтирмай шундай деб ёздим: «Менинг ишчанлигимни кондириш учун ҳатто тўртта қўл, тўртта оёқ ва тўртта

кулок ҳам кифоя қилмаган бўларди! Афсуски, одамзод ночору нотавон яратилган!»

Иккинчи савол: бир вақтнинг ўзида сиз нечта телефонга хизмат кўрсата оласиз?

Оддий тенгламани ечиш сингари бу савол жавоби ҳам осон эди: «Агар рўпарамда еттита телефон бўлса, – деб ёздим мен, – ўзимни қўйгани жой топа олмай қоламан, ёнимда тўққизта телефон бўлсагина рисоладагидай ғайрат билан ишлайман».

Учинчи савол: бўш вақтингизда нима билан шуғулланасиз?

Сўнгги саволга жавоб қуйидагича бўлди: «Бўш вақт» нима экани аллақачон ёдимдан кўтарилган. Ўн беш ёшга тўлганимда бу иборани ўз луғат бойлигимдан тамомила ўчириб ташлаганман, зотан, алломалар: «Меҳнатнинг таги – роҳат», деб билиб айтишган.

Ишга олишди. Мендай сергайрат одам учун тўққизта телефон ҳам камлик қиларди. Гўшакни қўлга олиб кичкирардим: «Дарҳол киришинглар! Бўла қолинглар, деяпман!» ёки: «Бирон чорасини топинглар!», «Нимадир қилинглар, ахир!», «Албатта, нимадир қилиш керак!», «Албатта, нимадир қиламиз!», «Аллақачон уддалаб қўйганмиз!», «Ҳақиқатан ҳам нимадир қилиш керак!» Лекин аксарият ҳолатларда корхонадаги умумий муҳитга кўра, буйруқ оҳангида ҳайкирардим.

Корхонада тушлик пайтидаги танаффус марокли ўтарди, ишчи-хизматчилар сассиз ҳамжихатлик оғушида дармондорилар билан бой тўйимли егуликларни иштаҳа билан тановул қилардик. Вунзиделнинг фабрикаси қиёмат издиҳомидан қолишмас, ишчи-хизматчиларнинг ҳар бири барча буюк зотлар сингари ўз ўтмиши ҳақида тўлиб-тошиб жон деб ҳикоя қилишни истарди. Уларнинг умр йўллари ҳаётнинг ўзидан ҳам муҳимроқ аҳамиятга эга эди-да. Бир оғиз шама қилсангиз бас,

кўнглидаги барча гапларни оқизмай-томизмай гапириб берар, камига, буларнинг барчаси ҳақиқат, деб қасам ичишдан ҳам тоймасди.

Брошек деган ғайриоддий зот Вунзиделнинг ўринбосари вазифасини бажарарди. У талабалик кезларидаёқ етти бола билан шол бўлиб қолган онасини таъминлашдек вазифани уддалаб, ном чиқарганди. Бунинг учун тун бўйи ишлар, тўртта савдо фирмасининг вакили вазифасини қойиллатиб адо этар, шунга қарамасдан икки йил мобайнида иккита давлат имтиҳонини ҳам «аъло» баҳоларга топшира олганди. Репортёрлар бир гал ундан: «Нахотки тунда ҳам ухламасангиз?» – деб сўрашганда, Брошек: «Уйку – гуноҳи азим!» – деб жавоб берган.

Вунзиделнинг котибаси эса Брошекдан ҳам ошиб тушарди. Котибалик қилиш билан бир пайтнинг ўзида қўли тўкишдан бўшамас, шунинг эвазига тўрт бола билан тўшакка миҳланиб қолган эрини таъминлар, айти пайтда рухшунос ва тарихчи илмий унвонига эга бўлиб, камига зотдор кучуклар боқар ҳамда тунги қаҳвахонада «Ватп 7» номи билан машҳур хонанда ҳам эди.

Вунзиделнинг ўзи эса эрталаб ўрнидан туриб улгурмасдан нимадир қилишга ошиқадиган ўпкасини кўлтиклаганлар тоифасидан эди. Улар, ҳатто тунги пижамасининг боғичини шошилиб боғлаш асносида ҳам: «Мен ғайрат қилишим керак!» – дея пишиллайтиди. Ҳаттоки ёноқларини қиртишлаётганда ҳам устара тиғида омонат турган, бир лаҳзадан кейин дастжўяк ичига шўнғийдиган соқолининг тукларига ғолибона назар солганча: «Мен ҳаракат қилишим даркор!» – деб ўйлайди. Бешафқат кириб ташланган соқол туклари уларнинг тийиқсиз ишчанликларининг дастлабки қурбони бўлади. Нимасини айтасиз, кичик ва катта зарурият ҳам бундай кимсаларга ҳузур бахш этади – оқ чинни ўтирғичдаги сув шовуллайди, ҳожатхона қоғози майин шитирлайди... нимадир рўй бе-

раётир-да! Нон иштаха билан чайналади, нонушта учун кайнатилган тухум пўчоқлари пачоқланади...

Ҳар қандай майда-чуйда ҳам, Вунзиделнинг наздида, буюк аъмол тусини оларди: шляпа киядими, ғайрати танига сиғмай пальтосининг тугмасини қадайдими, ишга отланишдан олдин хотинининг юзидан бўса оладими – ҳамма-хаммаси буюк фаолият! Тенги йўқ ғалаба!

Вунзидель ишга келибоқ котибаси билан саломлашиш ўрнига: «Нимадир содир бўлиши керак!» – деб кичқирар, котиба ҳам, ўз навбатида, ғайрати ичига сиғмай: «Албатта, содир бўлади!» – дея азбаройи ҳаяжон билан садо берарди. Вунзидель шундан кейин бўлимларга бирма-бир бош сукиб чиқар, ҳамма жойда унинг: «Нимадир содир бўлиши керак!» – деган хитоби янграр, ҳамма ходимлар ўрнатилган тартибга риоя қилган ҳолда бор овози билан бараварига: «Албата, нимадир содир бўлади!» – дея мардонавор жавоб беришарди. Хўжайин хонамга кириб келганда мен ҳам ўрнимдан сапчиб турганча, қувончим ичимга сиғмасдан: «Албатта, нимадир содир бўлади!» – деб жавоб қайтарардим.

Мен иш бошлаган дастлабки ҳафтадаёқ ўзим хизмат кўрсатадиган телефонлар сонини ўн иккитага етказдим, кейинги ҳафтада телефонлар ўн учта бўлди. Эрталаб трамвайда ишга борарканман, «содир бўлади» феълени буйруқ оҳангида ёки барча замонлар ва феъл боғланишларида, шартли ва аниқлик майлларида хилма-хил тарзда туслашу ифода қилишдан ҳузур топардим. Жумладан, бир сафар менга жуда-жуда ёкиб тушган битта иборани, яъни «Нимадир бўлиши керак эди-ку, ахир!» – дея телефон гўшагига қаторасига икки кун кичқирдим. Кейинги икки кун мобайнида эса: «Ҳеч нарса содир бўлмаслиги керак эди-ку!» – деган хитобим янгради.

Шу асно ишга шўнгиб кетдим, бироқ кутилмаганда ҳақиқатан ҳам нимадир содир бўлди. Сешанба эрталаб

ишхонадаги оромкурсига жойлашиб улгурмасимдан жаноб Вунзидель хонамга бостириб кирди-да, одатдагидек: «Нимадир содир бўлиши керак!» – дея ҳайкирди. Лекин унинг қиёфасидаги ғалати ифодани кўрганим ҳамона тилим калимага келмай қолди. Мендан ҳадеганда жавоб чиқмаганидан ғазабланган Вунзидель жаноблари камдан-кам ҳолатларда ходимларга бақиршига қарамасдан, ўшқира кетди: «Жавоб беринг! Белгиланган тартибда дарҳол жавоб беринг!» «Мен – ярамас болакайман!» – дея тан олишга мажбур қилинган норасида боладай астагина: «Албатта, содир бўлади», деб шивирладим... Шундай дейишимни биламан, кўз ўнгимда ростдан ҳам кутилмаган воқеа рўй берди: Вунзидель юзтубан қулади, ёнбошига ўгрилди ва остона олдида кўндаланг тушганча тарашадай қотиб қолди. Столни айланиб ўтиб, яқинлашмасдан одинок унинг жон таслим қилганини пайқадим.

Афсус билан бошимни сарак-сарак қилганча, узала тушиб ётган жасад устидан ҳатлаб, кенг бўлмадан ўтиб, эшигини тақиллатиб ҳам ўтирмай, Брошекнинг хузурига кирдим. Брошек ёзув столига энгашганча ўтирарди. Иккала қўлида иккита телефон гўшаги, оғзида эса шарикли ручка, у билан дафтарчага нималарнидир қайд қиларди, айна пайтда яланг оёқларининг бармоқлари билан стол остидаги тўқув машинасини ишлатарди – Брошек шу тарика оиласининг кийим-кечаклари мўл бўлишига ўз ҳиссасини кўшарди.

– Бугун кутилмаган воқеа содир бўлди! – сирли тарзда шивирладим мен.

Брошекнинг оғзидан шарикли ручка тушиб кетди, телефон гўшақларини жойига қўйди, тўқув машинасининг педалидан оёқларини олди.

– Яна нима бало содир бўлди? – сўради у.

– Жаноб Вунзидель омонатини топширди, – дедим мен.

– Бўлиши мумкин эмас, – ишонмади Брошек.

– Ростдан ҳам ўлди, – эътироз билдирдим мен. – Юринг, ўз кўзингиз билан кўрасиз.

– Йўғ-э. Наҳотки?! – деди Брошек, лекин шунга карамасдан уйда киядиган бошмоғини кийди ва ортимдан эргашди.

– Йўк! – кичқириб юборди Брошек мархумнинг жасадига кўзи тушгани ҳамоно. – Йўк! Йўк! Йўк!..

Унга қандай таскин беришни билмасдим, энгашиб Вунзиделни чалқанча ётқиздим ва кўзларини ёпдим-да, мархумга ўйчан тикилиб колдим.

Айни шу кезде унга нисбатан биринчи марта меҳрим товланиб кетди, ниҳоят ростини айтганда, унга ҳеч қачон нафрат билан карамаганим кўнглимдан кечди. Унинг киёфаси шундай тусга эга эдики, одатда, ўртоқларининг важ-карсонлари канчалар асосли бўлмасин, Қорбобо борлигига оид ишончидан воз кечишни сира истамаётган боланинг юзида шундай ифода бўлади.

– Йўк! – дея катъий бақирди Брошек. – Йўк!

– Ниҳоят, мана энди нимадир содир бўлади, – дедим секингина унга.

– Ҳа, – дея фикримга қўшилди у ҳам, – энди ростдан ҳам нимадир бўлиши керак.

Ҳақиқатан ҳам антиқа воқеа рўй берди. Вунзиделни дафн қилиш чоғида менга унинг тобути ортидан сунъий атиргуллар гулчамбарини кўтариб бориш топширилди, чунки камина нафакат мулоҳазакорлик ва бекорчиликка мойилман, шунингдек, қора костюм-шим қуйиб қўйгандек ярашадиган қадди қомату қиёфага ҳам эгаман. Сунъий атиргуллар гулчамбарини, афтидан, ўзгача викор билан кўтариб бордим. Зотан, кўп ўтмасдан қандайдир жуда ҳам обрўли дафн идорасидан дафн маросимларида малакали ходим сифатида иштирок этишга оид таклиф олдим. «Сиз айни шу касб учун туғилгансиз, – деди мен-

га идора бошлиғи. – Зару кийим-кечаклар ташвишини килманг, хаммаси бизнинг ҳисобимиздан. Сизнинг қиёфангиз – биз учун айна муддао!»

Мен Брошекка ишдан бўшаш ҳақида ариза бердим. Бу корхонада, ҳатто ўн учта телефон билан ишлаш ҳам мени кониктирмаётганини, қобилиятларимнинг талай қисми беҳуда соврилаётганини баҳона қилиб кўрсатдим. Дастлабки дафн маросимида мутахассис сифатида иштирок этганимдан кейинок қатъий ишонч ҳосил қилдим: мана менинг пешонамга битилган ҳунар, мана, айнан мен учун аталган лавозим!

Мотам оркестори Генделнинг юракни эзиб юборадиган маъюс «Ларго» мусикасини ижро этар экан, одми гулдастани маҳкам ушлаганча тобут ортида чуқур ўйга толиб туравераман. Қабристон ёнидаги қахвахона – доимий кўнимгоҳим. Хизмат вазифамни бажариш орасидаги танаффусларни айна шу ерда ўтказаман. Лекин баъзида кузатишим шарт бўлмаган тобутлар ортидан ҳам эргашаман. Бундай пайтларда ўзимнинг ҳисобимдан бир сиким гулларни харид қилиб, ўз касбий вазифасига кўра ёлғиз кетиб бораётган маҳкама хизматчиси билан бирга бирон-бир дайдининг тобути ортидан оҳиста кадам ташлай бошлайман.

Вунзиделнинг қабрини ўқтин-ўқтин зиёрат қиламан – ахир, манглайимга битилган касбга айнан унинг шарофати билан эга бўлдим, бунда хаёлпарастлик, яъни жиддий ўйчанлик зарурий хислат, бекорчилик эса хизмат бурчи саналади.

Вунзиделнинг фабрикасида айнан нима ишлаб чиқарилиши билан кизикмаганим, ниҳоят, бир куни эсимга тушиб қолди... Янглишмасам, совун ишлаб чиқариларди.

*Иво АНДРИЧ,
Сербия.*

БАЙРОН СИНТРА СОҲИЛИДА

Байрон Синтрада ҳамроҳлари билан келишолмай қолди. Улар қайси йўл билан ортга қайтиш масаласида тортишиб қолишди. Бундай кезларда хизматкорлари аксига олгандай ҳамиша ганимларига мойиллик кўрсатиши Байронни яна ҳам дарғазаб қилди.

Хиёбон дарвозасидан ўтишлари билан у йўлни бошқа томонга солди. Якшанба. Қаердандир мусиқа эшитилади. Жаҳлдан тушиш учун масхара бўлишини тамомила унутганча чўлокланиб ликанглаганча зиналар бўйлаб югура кетди. Унинг нигоҳи қаршисида тобора янги нишабликлар, йўлакчалар ва бекиёс манзара пайдо бўларди: денгиз қуршовидаги яшил адирлар кўм-кўк осмон остида яшнаб ётарди. Зиналардан кўтарилиб бораркан, сира ҳам зўриқмади. Ўзини юқорига кўтарилаётгандек эмас, балки парвоз қилаётган лочиндай ҳис қилди. Бирорта ҳам тирик жонзот йўқ. Ҳатто қушлар ҳам. У эмин-эркин тин оларкан, ёлғизлик аллалайдиган осуда макон ҳам бор экан-ку, деган фикр кўнглидан кечди.

Олисдаги боғу роғлар, улардан ҳам нарида ястанган денгиз яққол кўзга ташланадиган қалъа деворига туташ йўл бўйлаб тентираб юрганда илқис бир қизга дуч келди. Қиз мўъжазгина ташландиқ ва шип-шийдам тош қоровулхона ёнида, қалъа девори ёнида турарди. У гўё номаълум топширик билан қаердандир юборилгандай рўпарасида қўққисдан пайдо бўлди. Қизнинг оппоқ кўйлаги шамолда майин хилпирарди. Чучварадай бурнию

куёшда қорайган чехрасидан самимият ёғиларди. Тийрак кўзларида шижоат ва шоду хуррамлик жўш урарди. Қиз нотаниш кимсага тортинчоқлик билан аста салом бергандай бўлди, ҳолбуки овози ва нигоҳида саломлашишдан кўра кўпроқ мазмун мужассам эди, лекин буни Байрон англай олмади. У қизнинг саломига алик олиб тўхтади. Қиз ҳамон жойидан жилмасди.

Қиз ниҳолдай оҳиста солланаркан, курукшаган лабларини ялаб, ним табассум билан Байронга тикилди. Португал қиз-жувонларининг бежирим лаблари юракка ғалаён солади! Ақиқдай товланади. Етилиб, тасодифан ёрилган мевага ўхшайди. Кавказ қизларининг лабларига ўхшаб кетса-да, аслида, лабларининг чеккалари япроқларнинг бандидай кўзга яққол ташланмайди. Байрон мавхум ниятли кимса каби жуда кулгили ва қатъиятсиз кўринаётган бўлсам керак, деб ўйлади.

У одми ва хотиржам кўринишга уринди. Азалдан ахтариб юрган сирли манзарани ниҳоят мана шу яшил юксакликда топгандай бўлди.

Тоғ ҳавоси ва рўпарасидаги кизнинг таровати унга чексиз илхом бахш этди. Чўпонлардан қолган гулхан кули тагидаги чўғдан ўрмонга ўт кетгандай, Байроннинг қалбида ҳам аллақандай сирли иштиёқ аланга олди. Ҳатто висол онлари ҳам бахш эта олмайдиган, фақат сирли тушлардагина насиб этадиган ғаройиб завқу шавқдан қалби илк дафъа жунбишга келди. Юраги кинидан чиккудай гупиллаб ура бошлади.

Лекин тезда эҳтиросини жиловлади, рўпарасидаги паривашга фақат маҳлиё бўлиб тикила бошлади, азбаройи андиша ва журъатсизлик исқанжасида қолди, айна пайтда коинот гултожи бўлган башар фарзандига қалбида чексиз хурмат-эҳтиром мавжланди.

Хаёлидан шундай фикрлар кечаркан, гоҳ бир жойда хайкалдай қотиб қолар, гоҳ эса кизнинг атрофида пар-

вона бўларди; ўз навбатида қиз ҳам ундан нигоҳини узмас, гўё ҳар бир ҳаракатини ютоқиб кузатарди. Байрон нимадир деб пичирларди. У гапиряпман, қизга хушомад қиляпман, деб ўйларди. Улар бир-бирларига шу асно тикилар, бир-бирига парвона бўларди; одатда бир оз кичикроқ ва йирикроқ иликқан икки жонивор бир-бири билан пайваста бўлишдан олдин гоҳ яқинлашиб, гоҳ йироқлашиб, бир-бирларини шу асно кузатадилар, ҳадиксираб ҳидлайдилар. Байрон қизга ҳар қанча маҳлиё бўлмасин, ақлу ҳушини йўқотмади. Аини пайтда кўзларининг беғубор оқию мунчоқдай қорачиғига синчиклаб разм солди. Орада маълум масофа борлигига қарамай, самбитдай қомати ва шалоладай сочларининг ифори, ҳатто офтобда унникқан оқ кўйлагининг атри маст қилгандай бўлди. У қайта-қайта шайдо бўладиган бўз йигитга ўхшарди, қолаверса, қалбидаги қайноқ кечинма шунчалар жўшқин эдики, гоҳ қанот бахш этса, гоҳ дафъатан маҳв этарди. Ниҳоят эндиликда чинакам ҳайрат ва лоқайдлик нима эканини теран англаб етганди.

Йўлаклар сингиб кетган қорамтил буталар орасидан Байрон дафъатан одамларнинг овозларини эшитди. У ширин уйкудан уйғонгандай чўчиб тушди ва ажабланган қиз билан хайрлашишни ҳам унутиб, баланду паст зиналар бўйлаб яна илдамлаб кетди.

У ёлғизоёк сўкмоқлару нишабликлар бўйлаб яна узок сайр қилди. Анча олдин чиқиб кетган қасрга қайтиб келди. Уни тош ўриндикларда ҳамроҳлари кўзлари тўрт бўлиб кутиб ўтирарди.

Лиссабонга Байроннинг таклифига зид равишда ҳамроҳларига маъқул, аввал келган, йўл билан қайтишди. Байрон оғзига талқон солиб олгандай лом-лим демасди. У кўзичоқдай ювош тортиб қолган, қолаверса, ҳамроҳларига хайрихоҳлик билан муносабатда бўлар, ҳар бир ашёни авайлаб қўлга оларди.

Кейинги кунлар унинг ҳаёти энг осуда ва гўзал тушдай кечди. Денгизга тикилиб ўзи билан ўзи гаплашаётганининг гувоҳи бўлган лиссабонлик ялангоёк баликчилар уни телбага ҳам чиқаришди, лекин баликчилар янглишганди. Байрон ёлғиз эмасди, айти пайтда арвоҳлар билан гаплашгани ҳам йўқ. У Синтрада яшайдиган, кўзи-кулоғи, кариндош-уруғлари, исми-шарифию бошпанаси ҳам бор сиймо билан сирлашганди. Лекин муҳими бу эмас. Байрон бу сиймони бирон-бир мева ёки қимматли тош номи билан атамоқчи ҳам бўлди, лекин ғаройиб қиёфасига раҳна солади ва ранжитади, деган ўйда бу фикрдан воз кечди. Ниҳоят, уни хаёлан Жажжи хилқат деб атай бошлади. Бироқ унинг исмини овоз чиқариб айтишга ҳам ботинмасди. Фақат хаёлан такрорлаб, лабларини қимтиганча энтикарди, холос. Уни шу асно қалбида авайлар, исмини такрорлагани сайин шароб ичгандай маст бўларди.

Байрон кўп ўтмасдан Лиссабонни, Португалияни тарк этди. Бошқа ўлкаларда кезаркан, одамлар билан суҳбатлашиш, аёллар билан ҳазил-хузул қилиш асносида қалбидаги сирни ошкор қилмас, аксинча, авайлаб сакларди, сўзлар, ашёлар ва қиёфалар замирида кўз қорачиғидай авайлар, пинҳона эслаб хузур қиларди.

У гаплардаги айрим сўзларни у билан чоғиштирар, бундай сўзларни бошқалардан эшитган паллаларда ҳам қалби беихтиёр завку шавқ билан тўларди. Унинг имзо-сида Синтра тепалигидаги кизни эслатадиган, аранг кўзга ташланадиган нуқтадай чизикча пайдо бўлди. Лимон, туз, ёғ ва гулхайрига кўзи тушганда уни эсларди. Йигирма чоғли одамлар даврасида овқатланаётган кезларда ҳам бир чимдим тузга назар ташлаб ям-яшил Синтра билан Жажжи хилқатни кўз олдида гавдалантира оларди. Лекин киз-жувонларнинг қиёфалари, гап-сўзлари ва хатти-ҳаракатларига ҳар қанча синчиклаб назар солгани билан жажжи хилқатнинг тирноқча ҳам нишонасини топа олмасди.

Хотирасидаги барҳаёт Жажжи хилқат унинг дардига даво бўларди, шу боис у билан боғлиқ хотираларни барча учрашувлар, аёллар ва ҳаётдан ҳам аъло биларди. Денгиз соҳилларида ёлғиз қолган кезларда эса ҳатто тасаввур ҳам қилиб бўлмайдиган чинакам мўъжиза содир бўларди: Синтрадаги ложувард соҳил бекиёс оламга айланарди, чўлоқланиб югуриши – сарбаланд парвоз тусини оларди, ўша учрашувда қалбида жўш урган эҳтиросли кечинмалар эса ошуфта руҳнинг бокира туйғуларига дўнарди.

Ғаройиб сархушлик Байронни бир йилча безовта қилди. Кейин тонг арафасидаги арвоҳлар ва тушлар сингари Жажжи хилқат қиёфаси тобора хира тортиб сўна бошлади, ниҳоят, ортиқ безовта қилмай қўйди. Байрон ўзини етимдай ғариб сеза бошлади. Қалбида шиддатли ҳаёт гирдобини яна қайнаб тоша бошлади, учрашувлар ва тўқнашувлар яна бир-бирига занжирдай уланиб кетди, улар билан ёнма-ён аламзада нафрат ҳам қора туғини баланд кўтариб борарди. Синтрадаги сирли лаҳзалардан кейин бундай қисмат яна ҳам заҳматли ва аламли тус олди, чунки эндиликда унга турмушнинг ёвуз қондалари орзулар салтанатига ҳам дахл қилгандай ва улардан қутулиб бўлмайдигандай, нажот йўқдай туюларди.

*Сомерсет МОЭМ,
Англия.*

ТАЛАБ ҚИЛИНМАГАН ВАЪДА

Хотиним ҳамиша кеч қолиб юради. «Клэридж» меҳмонхонасида бирга нонушта қилишга келишиб, у ерга ўн дақиқа кечикиб борганимга қарамасдан, хотинимдан ҳамон ном-нишон йўқ эди. Одатини яхши билганим учун ажабланмадим. Ўзимга коктейль келтиришларини буюрдим. Айни дам олиш мавсуми қизиган палла, шу боис меҳмонхонанинг кутиш бўлмасида фақат икки ёки учта стол бўш турарди. Айрим мижозлар эрталабки нонуштадан кейин қаҳва ичиб ўтирган бўлса, бошқалар мен сингари мартини солинган кадаҳни қўлида ўйнаб ўтирарди.

Эгнига ёзги енгил кўйлак кийиб олган жувонлар қувноқ ва жозибали, эркаклар эса ҳушчақчақ кўринарди. Лекин мен шу ерда бўлиб турган ўн беш дақиқа мобайнида уларнинг ҳеч бири эътиборимни тортмади. Бу одамларнинг қиёфаси менга хуш ёқарди: улар келишган, яхши кийинган, ўзларини бепарво ва хотиржам тутишарди, айни пайтда деярли барча ўзига хосликдан маҳрум рангпар оломондай таассурот уйғотарди, бинобарин уларни бефарқ, ҳеч қандай қизиқишсиз кузатардим.

Хотиним, таъбир жоиз бўлса, икки безак: феруза тақинчоқ ва соат тақишга тоби тоқатим йўқ, деб хархаша қилади, айтишича, феруза тақинчоқ кўкариб кетса, соат тўхтаб қолармиш. Бу яхшилик аломати эмасмиш. Феруза тақинчоқ борасида бирон гап айтишим қийин, бироқ соатни вақти-вақти билан мурватини бураб туришни унут-маса, менимча, у тўхтаб қолмайди.

Кўнглимдан шундай фикрлар кечаркан, меҳмонхона хизматчиси сирли ва маънодор киефада (улар айна шундай киефада ҳатто оддий хабарга ҳам ваҳимали тус бахш этмоқчи бўладилар) рўпарамда пайдо бўлиб, хоним кўнғирок қилганию ушланиб қолишини билдириб, мен билан нонушта қила олмаслигини маълум қилганини айтди.

Мен иккиланиб қолдим. Гавжум ресторанда ёлғиз нонушта қилиш ёкмасди, бироқ фурсат бой берилгани учун клубга боришдан воз кечиб, ноилож шу ерда қолдим. Меҳмонхона ресторанига кирдим. Ҳашаматли ресторанларнинг бош мезбонлари яхши танишлари (барча машхур кишилар сингари) менинг ҳам ғашимга тегарди, лекин бу сафар ресторан мезбонига умид билан тикилдим. У эса юзинг-кўзинг демай, ҳатто бир оз ёвқараш қилиб, бўш жой йўқ, деб тўнғиллади. Мен кенг ва ажойиб залга умидсизлик билан назар солар эканман, илқис таниш чехрага кўзим тушди. Элизабет Вермонт хоним – эски кадрдоним-ку! У менга қараб жилмайди, ёлғиз эканини пайқаб, аста ёнига бордим.

– Оч қолган кимсага раҳмингиз келсин, – дедим илтифот билан, – ёнингиздан жой олишга ижозат берсангиз.

– Марҳамат, марҳамат, -- жавоб берди хоним бағрикенглик билан, – бироқ мен овқатланиб бўлдим ҳисоби.

Вермонт хоним одамнинг қулочи етмайдиган устун ёнидаги столда ўтирар, унинг рўпарасига жойлашганимдан кейин, устуннинг панасида ресторан гавжум бўлишига қарамай, иккаламиз ёлғизланиб қолгандай бўлдик.

– Омадим келди, – мамнун дедим мен. – Очликдан силлам қуриб, йиқилар даражага етгандим-а.

Элизабет Вермонт хонимнинг табассуми жуда чиройли эди: табассуми юзини дарҳол чароғон қилиб юбормас, аксинча, оҳиста жозиба бахш этарди. Дастлаб лабларида канотланган табассум секин-аста юлдуздай йирик кўз-

ларида порлай бошларди. Элизабет Вермонт жозибали жувон эканини, шубҳасиз, барча эътироф этарди. Мен уни қизлик пайтида кўрмаганман. Лекин ёшлигида фариштадай гўзал бўлганини, унга рўпара бўлганларнинг кўзлари ҳайрат ёшлари билан тўлишини кўпчилик гапириб берарди, ва мен бу сўзларга ишонардим, зотан, эллик ёшни коралаган бу аёл ҳамон жозибаси билан ром этарди. Вакт бешафкат ҳукмини ўтказганига карамай, ёш жувонларнинг навкиронлигию хушрўйлиги ҳам Элизабет хонимнинг гўзаллиги қошида ғарибдай туюларди. Қиз-жувонларнинг бўёқ чаплаб ташланган чехраларини ёқтирмайман, менимча, турли атир-упалару лаб бўёқларини юзларига чаплаб, улар аҳмокона йўл тутадилар. Лекин Элизабет Вермонт атир-упалардан табиатга тақлид қилиш учун эмас, унга ўзгача кўрк бахш этиш мақсадида фойдаланади. Жозибадор киёфасига назар солар экансиз, безаниб олганини пайкамайсиз ҳам, аксинча, фақат хайратланасиз.

Элизабет хоним пардоз буюмларидан шунчалар усталик билан фойдаланардики, чиройли чехрасининг ранг-баранг кирралари камалакдай товлана бошларди. Қоп-қора сочлари силлик бўлиб, қатрондай товланарди: чамаси, сочларини ҳамиша бўяб юрарди. Қомати жуда келишган бўлиб, ҳамиша сарвдай тик тутарди, ҳатто ўтирган чоғида ҳам торнинг таранг торларини эслатарди.

Эгнига сидирға одми қора шойи кўйлак кийиб олган, бўйни ва кўкрагини гавҳарлар шодаси безаб турарди. Гавҳар маржонидан ташқари ягона кимматбаҳо тақинчоғи йирик зумрад тошли никоҳ узуги бўлиб, хира ялтираши асносида қўли яна ҳам оппоқ бўлиб кўринарди. Лекин айнан ёрқин кизил бўёқ бўялган тирнокли қўллари ёши ўтиб қолганини қош этиб турарди. Қизларнинг мулойим ва думалок қўлларига ўхшамайдиган панжаларига кўзингиз тушганда сесканиб кетардингиз.

Улар аллақачон йиртқич кушларнинг дастпанжаларига ўхшаб қолганди.

Элизабет Вермонт ғайриоддий аёл эди. Аслзода оилада (у герцог Сент-Эрс еттинчининг қизи эди) вояга етган Элизабет ўн саккиз ёшдаёқ жуда бадавлат кишига эрга тегади ва дарҳол айшу ишратга берилади, топганини олди-орқага қарамай совуриб, бузуклик кўчасига киради. Ўта мағрур ва таваккалчи бу жувонга эҳтиёткорлик ва оқибатни ўйлаб иш қилиш сингари хислатлар тамомила бегона эди. Икки йил ҳам ўтмай росмана жанжал келиб чиқади ва эри у билан ажрашади. У оиласи бузилган учта ҳамюртидан биттасига яна турмушга чиқади, ўн саккиз ойдан кейин унинг хонадонидан ҳам бош олиб чиқиб кетади.

Элизабет Вермонт бузуклиги туфайли ҳамиша маломатга дучор бўларди. Унинг ҳайратомуз гўзаллиги ва жанжалкашлиги барчанинг эътиборини тортар, мишмишларга ўзи ҳам кенг йўл очиб бергани учун эл ичида сира тилдан тушмасди. Ор-номусли одамлар унинг отини ағашдан ҳам жирканарди. Элизабет Вермонт ашаддий киморбоз, фоҳиша ва исрофгар эди. Лекин жазманларига хиёнат қилгани билан дўстларига садоқатли бўлиб, барчасидан қатъи назар Элизабет Вермонт жуда яхши аёл, дея эътироф қилувчилар топиларди. У ҳеч қачон мунофиқлик қилмаган, самимийлик, бағрикенглик ва хайрихоҳлик ҳамиша ўзига хос жиҳатлари бўлган. Ҳаётининг айни шу палласида у билан танишиб қолдим. Эътикод асосларига путур етган бизнинг давримизда шаънига доғ тушган аслзода аёллар санъатга мойиллик кўрсата бошлагандилар. Ўзлари мансуб доира вакиллари нафрат билан юз ўгирганда улар ҳатто ёзувчилар, рассомлар ва мусикачилар жамиятга ҳам ошна бўлдилар. Элизабет Вермонт хоним марокли суҳбатдош сифатида ҳам эътиборимни тортди. Тангри ёрлақаган барча одамлар каби у ҳам кўнглидаги бор гапларни сира тап тортмай, оқибати

кандай бўлишини ўйлаб ҳам ўтирмасдан тўкиб соларди (шу асно талай вақтини тежарди), боз устига жуда ҳам топқир эди.

Элизабет хоним жўшқин ҳаётини енгил ҳазил аралаш бажонидил сўзлаб берди. Олий маълумотли бўлмаса ҳам у билан суҳбатлашиб ҳузур қилдим, чунки у ростгўй аёл эди.

Кейин у барчани ҳайратга солган ишни қилди: қирк ёшида йигирма бир яшар йигитга турмушга чиқди. Бу телбаларча қилинган иш дея таниш-билишлари ҳам унга маломат тошларини ёғдиришди. Шу пайтга қадар ҳар қандай шароитда ҳам уни ёқлаб келганлар ҳам эндиликда ёкимтой йигитча тарафига ўтиб, унинг ҳаётий тажриба-сизлигидан фойдаланмоқчи бўлаётир, дея Элизабетдан юз ўгиришди. Улар, бунга йўл қўйиб бўлмайди, дея бу ишнинг охири яхшилик билан тугамаслигини олдиндан алам билан башорат қилишарди, зеро Элизабет Вермонт ҳеч қайси эркакка ярим йилдан ортиқ тоқат қилмаслигини яхши билишарди. Улар, колаверса, Элизабетнинг шармандали хулқи сабабли, ёшгина эри охир-оқибат ташлаб кетиб ундан қутилади, деб умид қилишарди.

Лекин барча янглишганди. Элизабет Вермонтнинг феъл-атворида йиллар ўтиб жиддий ўзгариш содир бўлганми, ёки Питер Вермонтнинг соф ва самимий муҳаббатини ўз кучини кўрсатганми, билмадим, хуллас, у Питерга рисоладагидек хотин бўлди. Улар ҳаминқадар кун кечирешарди, Элизабет исрофгарлиги билан ном чиқарганига қарамай, эндиликда тежамкор уй бекасидай рўзгор юритарди. Қутилмаганда ор-номуси ҳақида қайғура бошлади, натижада миш-мишларга зўр берадиган кимсалар ҳам тилини тишлаб қолди. Питерни бахтиёр қилиш ҳаётининг мазмунга айланганди. Элизабет эрини жонидан ҳам ортиқ яхши кўришига ҳеч ким шубҳа қилмасди. Узок вақтлар мобайнида тилдан тушмаган Элизабет Вермонтни ортиқ ҳеч ким эсга олмай қўйди. Унинг турмуш тар-

зи ниҳоят ҳеч кимни кизиқтирмай қўйганди. У тамомила бошқа аёлга айланганди; жўшқин ҳаёт кечирган бу аёл ниҳоят қарийди, ўзининг ўтмиши унга аллақандай бегона, деярли нотаниш, аллақачон вафот этган хотиннинг ҳаётидай туюлса-я, деган фикр менга тинчлик бермасди. Бинобарин, аёллар жуда ҳавас қиладиган унутиш қобилиятига эга.

Бироқ қисмат бизга қандай тухфалар тайёрлаб қўйганини олдиндан ким ҳам айтиб бера оларди? Ўн йил бекаму кўст турмуш кечиргандан кейин Питер Вермонт Ташқи ишлар вазирининг ёрдамчиси, лорд Роберт Кэнтоннинг кенжа, келишган қизи Барбара Кэнтонни телбаларча севиб қолади. Элизабет Вермонт билан қиёслаб бўлмаса ҳам, оксарикдан келган Барбара жуда ҳам келишган қиз эди.

Бундан талай одамлар аллақачон хабар топган, Элизабет хоним буни билармикан, мазкур боши берк кўчадан қандай қилиб чиқаркан, деган фикр барчани кизиқтирарди. Ахир, шу пайтгача бирорта ҳам жазмани ундан воз кечмаган – барчасини унинг ўзи ташлаб кетганди.

Элизабет Вермонт жуда ҳам журъатли ва топқир аёллардан эканини билганим учун катта ҳаёт бўсағасида турган Кэнтон сингари гўр қизалокни бир чўқишдаёқ дафъ қилса керак, деб ўйлагандим. Ресторанда турли мавзуларда суҳбатлашиб ўтирар эканмиз, шундай фикрлар ҳаёлимдан кечарди. Элизабет хоним одатдагидек хушчакчақ, жозибадор ва очиккўнгил бўлиб, бирон нарсадан ранжиганини тасаввур ҳам қилиб бўлмасди. У мен билан фақат ўзигагина хос оқилона оҳангда, ҳазил-хузуларимга кулги билан жавоб қайтариб, ҳар хил мавзуларда берилиб суҳбатлашди. У билан суҳбатлашиб баҳри дилим очилди ва менда шундай таассурот пайдо бўлдики, Питернинг унга нисбатан муносабатида рўй берган ўзгаришлардан қандайдир ғайриоддий тасодиф туфайлигина

беҳабар қолган. Мен буни ўзимча шундай изоҳладим: у Питерни шунчалар қаттиқ яхши кўрадики, ўз навбатида Питернинг муҳаббати ҳам бундан заррача кам бўлишини ҳатто тасаввур ҳам қила олмайди.

Биз қаҳва ичдик, бир жуфтдан сигарета чекдик, ниҳоят, у мендан соат неча бўлганини сўради:

– Иккидан йигирма беш дақиқа ўтди, – деб жавоб бердим.

– Ҳисоб-китоб қиладиган вақтим бўлибди, – деди у.

– Ижозат берсангиз, нонуштангиз ҳақини мен тўла-сам, – деб таклиф қилдим.

– Жоним билан, – деди у чиройли жилмайиб.

– Шошиляпсизми?

– Соат учда Питер билан учрашишим керак.

– У яхши юрибдими?

– Отдай.

Унинг юзи жозибали табассумдан ёришиб кетди, лекин чехрасига нимадир соя солгандай бўлди. Бир оз иккилангандан кейин менга тик қараганча шундай деди:

– Сиз антиқа воқеаларни ёктирасиз-а? Бирок қандай ниятда эканимни ҳеч қачон тополмайсиз. Бугун эрталаб Питерга кўнғирок қилиб, соат учда учрашишга келишиб олдим. Мен билан ажралиш ҳақида судда жинорий иш кўзғатишини илтимос қилмоқчиман.

– Бўлиши мумкин эмас! – хитоб қилдим мен кизарганимча ортиқ нима дейишни билмасдан. – У билан жуда бахтиёрсиз деб ўйлагандим.

– Ҳамма билган воқеалардан наҳотки мени беҳабар деб ўйласангиз? У даражада гўл эмасман, ахир.

Айрим аёлларга ўзинг ишонмайдиган гапларни ҳам бемалол гапираверса бўлади. Бирок Элизабет хоним бошқа тоифадан бўлгани учун майнавозчилик қилишни ўзимга эп кўрмадим.

Бир оз сукут сақлагач сўрадим:

– Нима учун Питер бу борада ташаббускор бўлиши керак, деган қарорга келдингиз?

– Ҳамма бало шундаки, Роберт Кэнтон жуда қайсар қария. Ажралиш билан боғлиқ ишни мен бошлайдиган бўлсам, Барбаранинг Питерга турмушга чиқишига рухсат бериши даргумон. Мен учун эса – ажралишлар битта кўп бўлди нимаю, битта кам бўлди нима, заррача ҳам аҳамияти йўқ.

Элизабет хоним бежирим елкасини учуриб қўйди.

– Питер Барбара билан турмуш қуриш ниятида эканини қаёқдан билдингиз?

– Айтяпман-ку, телбаларча севиб қолган!

– Ўзи айтдимиз?

– Йўқ. Барчасидан хабардор эканимни ҳатто билмайди ҳам. Бечора икки ўт орасида азоб тортяпти. Менинг кўнглимни оғритмаслик учун шунчалик зўр беряптики, асти қўяверасиз.

– Балки, бу ўткинчи ишқибозликдир? – мен юрак ютиб шундай дедим. – Балки, кўз очиб юмгунча ўтиб кетар.

– Нега энди ўтиб кетиши керак? Барбара ёш ва гўзал. Жуда келишган қиз, улар бир-бирига мос. Устига-устак, росмана ишқий муносабатлар завол топганининг нимаси яхши? Улар бир-бирини севади, севги муносабатларида эса айни замонда рўй берадиган воқеалар муҳим. Мен Питердан ўн тўққиз ёш каттаман. Агар йигит киши онаси тенги аёлни ортиқ севмай қўйган бўлса, сизнингча, бу йигит яна ўша аёлга кўнгили қўя оладими? Сиз ёзувчисиз, одамларнинг кўнгили кечинмаларини ҳаммадан яхши билишингиз керак.

– Лекин, нима учун сиз ўз бахтингизни қурбон қилишингиз керак?

– Чунки бундан ўн йил олдин, Питер менинг кўлимни сўраганда, агар бирон кун келиб эркин қушдай озод бў-

лишни истаб қолсанг, дарҳол сен билан ажрашаман, деб ваъда берганман. Қолаверса, иккимизнинг ёшимизда катта фарқ борлигини ҳисобга олганда, оддий адолат ҳам шуни такозо этади.

– Питер сиздан талаб қилмаган ваъдани, наҳотки, бекаму кўст бажармоқчисиз?

Элизабет хонимнинг озғин қўллари енгил титради, бармоғидаги зумраднинг хира товланишида аллақандай ёвуз куч жилва қилгандай бўлди.

– Ох, шундай қилишим керак, биласизми, шундай қилишим зарур! Берган ваъдамга вафо қилишим шарт. Ростини айтсам, бу ерда шунинг учун ҳам нонушта қияпманки, Питер ўн йил муқаддам айни мана шу стол устида менинг кўлимни сўрагани. Афсуски, мен уни ҳозир ҳам ўша пайтдагидек жонимдан ортик яхши кўраман.

Элизабет Вермонт бошини эгганча жим бўлиб қолди, лабларини асабий қимтиб олгани яққол кўриниб турарди.

– Энди мен бора қолай, – деди Элизабет хоним. – Питер илҳак қиладиган одамларни жинидан баттар ёмон кўради.

У нажот ахтаргандай менга ёлвориб тикилди, дафъатан ўрнидан тура олмаганидан ажабландим. Лекин ўзини қўлга олди ва жилмайганча илкис ўрнидан кўзгалди.

– Кузатиб қўяйми?

– Эшиккача бўлса, майли, – яна жилмайди у.

Биз ресторан ва меҳмонхонанинг кириш бўлмасидан ўтдик, дарбон айланма кириш эшигини итарди. Мен, такси чақириш ниятингиз йўқми, деб сўрадим.

– Йўқ, яхшиси пиёда кетаман, ҳавонинг яхшилигини қаранг. – У менга қўлини узатди. – Сизни кўрганимдан жуда хурсандман, – деди у. – Эртага хорижга жўнаб кетаман, лекин бутун кузни Лондонда ўтказмоқчиман. Менга кўнғироқ қилинг.

У табассум қилди, бош ирғаб, кўчага чиқди. Ҳамон илик баҳор ҳавоси ҳукмрон бўлиб, кўм-кўк осмонда биноларнинг томлари узра паға-паға оппоқ булутлар аста сузиб юрарди. Элизабет хоним қаддини тик тутган ҳолда бошини мағрур кўтарганча кетиб борарди. Қадди-комати жуда келишган бўлиб, рўпарадан келаётганлар ҳам ўгирилиб ортидан караб қолишарди. Шляпасини бошидан олиб хиёл таъзим қилган танишига самимий жавоб берганига кўзим тушди ва бу аёлнинг кўнгли чексиз дарду алам исканжасида азоб тортаётганини бу таниши ҳатто тасаввур ҳам қила олмайди, деган фикр хаёлимдан кечди. Яна такрорлайман, Элизабет хоним жуда ростгўй, софдил аёл эди.

Д. ПАУЭРС,
АҚШ

КУЛФАТ

*На қулдорларнинг калтаклари,
на багритошларнинг қамчилари,
на аскарларнинг милтиқлари бизнинг
этиқодимизни маҳв эта олмайди.*

Маргарет УОЛКЕР,
«Менинг халқим учун».

Ўша кунни биз деразанинг олдида ўтказдик. Бувим хонасидан чиқиб: «Қани, бу ердан тез нари кетинглар!» – деб пўписа қиларди. Биз унинг гапига қулоқ солардик, бироқ хонасига кириб кетиши билан яна деразага ёпишардик. Бувимнинг эски тебранма курсиси ҳар гал турганида ғижирлар, курси гижирлаганини эшитганимиз ҳамоно деразадан нари кетардик, «Булар кўчадаги воқеаларни кузатмаётганмикан», деган хавотир билан кирган бувим ҳеч вақони пайқамай хотиржам чиқиб кетарди. Курси гижирлаганини фақат бир гал эшитмай қолибмиз. Чамаси, бувим тебранма курсига ўтирмаганди ёки ундан жуда оҳиста турган-у, барчамизнинг деразадан кўчага тикилаётганимизнинг гувоҳи бўлган. Бувимнинг астойдил жаҳли чиқди ва кўм-кўк пардани тушириб қўйди. Лекин ичимиз қизиб, пардани хиёл кўтарганча яна кўчадаги воқеаларни томоша қила бошладик.

Кўчадаги воқеалар эса каламуш овини эслатарди. Биздаги каламушлар мушукдай-мушукдай келади – жуда катта. Кимдир кўлида қурол билан бирон пана жойга бе-

киниб олади-да, каламушларнинг чиқишини пойлайди ва улар кўриниши билан ўт очади. Фақат бу сафар одамлар каламушларни эмас, бир-бирларини овлаш билан банд бўлди. Оқлар айникса кўп ўқ узишди. Баъзи-баъзида қуролланган негрларга ҳам кўзимиз тушарди, лекин аксарият ҳолларда уларнинг қўлида сўлакмондай сўйил бўларди, холос. Эрталаб оқлар оёғидан яраланган негрга етиб олганининг гувоҳи бўлдик. Оқлар унинг бошига ғишт ва тошлар билан аямай уришди. Қоп-қора боши кип-қизил қонга бўялмагунча, токи жон таслим қилмагунча тошбўрон қилишди. Шўрлик негр ётган жойдаги қорамтир доғ ҳамон деразамиздан кўзга ташланади.

Биз деразанинг олдидан жилмасдик. Балки, энди оқлардан бирортасини ўлдиришар, деган хаёл билан деразадан тикилардик, лекин бунга ишончимиз комил эмасди. Чунки яна бир негрни ўлдиришлари эҳтимолдан йирок эмасди.

Уйимизнинг бўсағасида, эшик олдида зинапояли айвонча бор, кутилмаганда тахта айвончадан бир талай одамларнинг оёқ товушларини эшитдим. Эгизак синглим Кэрри жуда кўрқиб кетди, негрни қандай ўлдирганларини деразадан кузатиб турганимизни пайқаган оқ танли одамлар бизларни бир ёқлик қилиш учун келишди, деди ваҳима билан Кэрри. Олдинига мен ҳам кўрқиб кетдим, лекин эшик ортидаги овозларга яхшилаб қулоқ тутганимдан кейин улар негрлар эканини билдим. Бирок бир гала негрлар нима учун эшигимиз олдида тўдалашиб турганини тушуна олмадим.

Бувим эшикни кулфлаб, кимдир эшикка яқинлашса, ҳатто у томонга қараса ҳам бошлаб адабини бераман, деб бизларни огоҳлантирганди. Қалитни эса чўнтагига солиб қўйганди.

Мен бувимнинг олдида кириб, кимлардир эшигимизни астойдил тақиллатаётганини, эшикни очмасак, син-

диришлари мумкинлигини айтдим. Бувим калитни кўлга олди, лекин эшик томон ошикмади. Калитга тикилганча, «Ё Парвардигори олам, ўзинг паноҳингда асра...» дея пичирлаб дуо ўқий бошлади. Кейин эса йиғлаб юборди-да, эшикни очишга тутинди, лекин томирлари бўртиб чиққан коқшол кўли дағ-дағ титраганидан, калитни кулфга сола олмасди.

Остонада бир тўда одамлар онамни кўтариб туришарди. Бу манзарани кўрган бувимга нима бўлганини билмайман, назаримда, у остонага юзтубан кулади.

Мен ўгирилганимда бувим ерда ётарди, қандайдир эркаклар уни кўтариб олишди, аёллар эса: «Бу ёкка олиб киринглар, бу ёкка», дер эди. Мени эса бувимдан кўра онам кўпроқ ташвишга соларди.

Онамнинг синган яланг кўл суяги чиқиб турарди. Ханжардай яланғоч ва қонталаш бу суякни кўрганимда юрагим орқага тортиб кетди. Онамнинг кўксига ҳам нимадир бўлганди. Ортик карашга юрагим дош бермади. Кэрри биғиллаб йиғлаб юборди. Мен ҳам йиғлашга тушдим. Кўз ёшларим атрофни кузатишга тўскинлик қиларди, шунга карамай укаларим – бир ярим яшарли гўдак билан тўрт яшар Жорж жуда ҳам ёш бўлгани учун нималар бўлаётганига тушунмас, қолганлар анграйганча тикилиб турганини илғадим.

Бувимни ўзининг хонасига олиб кириб, каравотига ётқизишди ва эшикни ёпишди, бувимнинг дугонаси дастрўмолни муздай сувга ботириб, унинг пешонасига босди. Онамни бизнинг хонадаги каравотга ётқизишди, хонада тўпланганлар тобора паст овозда гапирар, кейин эса фақат шивирлаб гаплаша бошлашди.

Кимдир дўхтирни бошлаб келди. Дўхтир ҳам негр бўлиб, унинг худди киноларда бўлгандек, қора жомадони ҳам бор эди. Ҳатто тобимиз қочган пайтларда ҳам илгари бизникига дўхтир келганини сира эслай ол-

майман. Балки, мен туғилмасдан олдин дўхтир келган бўлса керак.

Дўхтирнинг отам каби заводда, лекин фақат тунги сменада ишлайдиган жаноб Пурвайнга айтган гапи кулоғимга чалинди. Гапидан аён бўлишича, у онамнинг синган қўлини тўғрилаб қўйишни мўлжаллар, лекин беморга азоб бермаслик учун шошилмас, колаверса бунинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ эди.

Дастлаб келганида анча жонсарак кўринган дўхтир энди нимагадир ошиқмасди. У бир-икки марта онамнинг манглайини ушлаб кўрди, назаримда, бу ҳам уни хотиржам қилмади, аксинча яна ҳам холдан тойдиргандек кўринди.

Дўхтир онамнинг соғ қўлини билагидан бир оз ушлаб турди, лекин ранг-рўйидан ҳеч вақони англаб бўлмади. Бунда ҳам бирон ўзгариш сезмади, шекилли, ёки у ўз фикрларини биздан яширди. Балки, онам қандай оғир аҳволда ётганини кўриб турганим учун шундай фикрлар хаёлимдан кечгандир. Дўхтир ниҳоят: «Уриниб кўраман», – деди-да, иссиқ сув ва бошқа керакли нарсаларни келтиришни буюрди, бир оздан кейин онамни бошдан-оёқ оппоқ дока билан ўраб ташлади.

Ундан кейин дўхтир онамни ёлғиз қолдириб, бир тўда одамлардан қолган беш-олтита хотинлар ва эркакларга юзланиб, нималар рўй берганини суриштирди. Афсуски, мени кизиктирган жуда кўп нарсаларни суриштирмади, афтидан, у анча воқеадан хабардор эди. Лекин суҳбатдан англадимки, онам ишдан чиқиб трамвайда уйга келаётган пайтда тартибсизликлар бошланган. Биз онам ишга киргач, чоғроқ ферма сотиб олиш ниятида пул жамғара бошлагандик. Жаноб Пурвайн заводга телефон қилиб, отамга тез уйга етиб келгин, деганини айтди. Жаноб Пурвайн, шунингдек, кўча нотинч бўлгани учун бугун ишга бормаслигини, негрларнинг уйдан чиқиши хатардан холи эмаслигини ҳам қўшимча қилди.

«Ҳамиша шу ахвол, – деди алам билан кўзойнакли киши. – Негрлар ниҳоят бир ёқадан бош чиқаришлари ва барчасига барҳам бериш учун муносиб жавоб беришлари керак». Дўхтир тумтайиб олди. Жаноб Пурвайн елка кисиб қўя қолди, битта хотин билан битта эркак эса бу фикрни маъқуллади.

– Манглайимизга нобуд бўлиш ёзилган экан, – деди кўзойнакли киши, – қурбонликка сўйиладиган қўйдаёки кушхонага келтирилган сўкимдай жон таслим қилмаслигимиз керак!

Кўзойнакли киши жон-жаҳди билан гапирар, ҳамма, жумладан, мен ҳам ундан кўз узмасдим.

– Сон жиҳатдан қанча кўп бўлишига қарамай, ялпи душманга қарши қурашмоғимиз керак. Бизлар довурак бўлишимиз, душманнинг минглаб зарбаларига яғона, бироқ яқсон қиладиган зарба билан жавоб беришимиз зарур! Бошқа чорамиз ҳам, йўқотадиган нарсамиз ҳам йўқ! Бир тўда қотиллар бизларни тап тортмасдан ўлдириб, яна ҳеч нарса бўлмагандай сувдан қуруқ чиқишларига йўл қўймаймиз!

Ҳамма жуда тўғри, деб маъқуллади, бир аёл эса, кўзойнакли кишининг сўзлари бамисоли шеърдай жаранглади, деб таърифлади. Мен эшитганларим агар шеър бўлса, келажакда шеърлар ёзадиган шоир бўламан, деб аҳд қилдим. Кўзойнакли кишидан бу шеърни ўзингиз ёзганмисиз ёки бошқа одамникими, деб сўрадим, ҳамма одамлар гўё биринчи марта кўраётгандек менга ҳайрон бўлиб тикилиб қолишди ва гўё ноҳўя гапларни эшитганимдан афсуслангандай бошларини чайқата бошлашди. Кўзойнакли киши эса бу унинг шеъри эмаслигини хотиржамлик билан айтиб, шундай шеърни ўзим ҳам жон деб ёзган бўлардим, дея қўшимча қилди. Афсуски, қўлимдан келмайди, бу шеърни бизга ўхшаган негр Клод Маккей ёзган, унинг шеърлар тўпламини кутубхонадан

олиб ўқисанг бўлади, деди. Кўчада осойишталик ҳукмрон бўлиши билан кутубхонага бораман, деган қарорга келдим. Ўшанда ҳаётимда илк бор кутубхонани ўйлагандим.

Кўп ўтмай ҳамма тарқаб кетди, фақат дўхтир билан бувимнинг дугонаси қолди. Бувимнинг дугонаси хонадан чиқиб келганида бувим каравотда кўзларини юмганча ётганини кўрдим. Кампир, консерва банкани оча оласанми, деб мендан сўради. Ҳа, очаман, дегандим, сабзавот шўрва солинган консерва банкани кўлимга тутқазди. Кампир тезда таом тайёрлаб, ҳаммамизни дастурхон атрофига ўтқазиб, овқатланишга ундади. Жорж билан гўдак укам овқатланишга тутинди, менинг томоғимдан бир бурда нон ҳам ўтмади, фақат бир стакан сув ичдим. Кэрри ҳам ҳеч нарса емади, у стулда оёқларини йиғиштириб, кўзларини юмганча қилт этмай ўтирарди.

Онам ухларди, дўхтир пардани хиёл кўтариб, кўчага назар ташлади. Мен ҳам, Кэрри ҳам ҳеч нарса емаётганимизни кўрган кампир овқатни увол қилиш яхши эмас, эсли-хушли болалар бундай қилмайди, қолаверса, сен она-сидан ажралаётган биринчи болакай эмассан, деб айтди. Мен: «Сиз жиннисиз, мен онамдан ажралишни хоҳламайман», деб бақириб бердим. Ахир, онам ухлаб ётар, дўхтир бирон кор-хол бўлса, унга ёрдам бериш учун шай турарди.

Мен бақира бошлаганимда дераза олдида турган дўхтир қайрилиб қарамади ҳам. У ҳатто, онамни уйғотиб юборасан ёки кампир бекорларни айтибди, ҳам демади, фақат деразага тикилганча тураверди. Дўхтир яна бир оз турди-да, онамга яқинлашиб, қўлидан ушлади, лекин бу сафар пешонасини ушлаб кўрмади.

Бувим хонасидан чиқиб, «Сен шовқин солдингми?» дея менга юзланди. Мен «Ҳа» деб жавоб бердим, кампирнинг гапини ҳам айтмоқчи бўлдим-у, тилим бормади. Мен бу совук сўзлар яна бир бор такрорланишини истамасдим, ҳатто хаёлимга келтиришни ҳам хоҳламасдим.

Бувим онамнинг бошига келди ва синчиклаб назар солди, кейин эса дугонасига: «Илтимос, бир пиёла доғ сув бергин, бошқа ҳеч нарса томоғимдан ўтмайди», деди. Сўнг яна дераза олдида қокқан козиқдай турган дўхтирга якинлашиб, унга шивирлаб нимадир деди, дўхтир ҳам шивирлаб жавоб берди, лекин жойидан жилмади.

Бувим, тез қайтаман, деб чикиб кетди. Мен деразага якинлашдим, куёш уфққа ина бошлаганди, бувим орка эшикдан кўчага чиқди. У кўчани кесиб ўтиб, рўпарадаги бакколлик дўконига орка эшикдан кирди.

Уйимиздан, чамаси, бир маҳалла нарида нимадир рўй берди, шекилли, шовкин-сурон эшитила бошлади, бироқ кўчада ҳозирча бирон зоғ кўринмасди. Бувим кўлида қандайдир жигарранг пакет билан дўкондан чиқди. У кўчанинг ўртасида тўхтаб, назаримда, уйлар орасидан иниб бораётган зарғалдоқ куёш баркашига кўз ташлади. Офтоб нурларида бувимнинг сочлари ва ранг-рўйи тилла суви юритилгандай товлана бошлади, шу паллада фавкуллода манзара ҳосил бўлди: бувим дафъатан ёшариб кетгандай туюлди ва мен онамни кўргандай бўлдим.

Кўчада шовкин кучайди, уйимизнинг ёнгинасида эшитила бошлади. Ўттизтача оқ танлиларга кўзим тушди, улар иккита негрни қувиб келарди. Оқ танлилардан бири горн чаларди. Оқ танли кишилар тулки овига чиқишганда, шу тарика горн чалиб тулкиларни қувлашади. Шундай қилишларини кинода кўрганман. Мен ҳавотирланиб дарҳол бувим турган жойга қарадим. Бувим наҳотки гафлатда қолиб, бирон жойга яширинмаган бўлса? Лекин бувим ҳаммасини пайқаган ва яширинган эди. Негрлар икки уй орасида ғойиб бўлди, оқ танлилар уларнинг ортидан югурди ва кўчада яна сокинлик чўқди. Бувим яширинган жойидан чиқди, қочаётганда кўлидан тушириб юборган, шекилли, жигарранг пакетни яна кўлига олди. Лекин шу палла яна шовкин кўтарилди.

Бувим яна пакетни кўлидан тушириб юборди ва уй томон ошиқди, пакет эса кўчада қолиб кетди. Занглаган темир-терсақлар ва эски машиналар ташланган жойдан бир тўда оломон югуриб чиқиб, сигирлар галасидай кўчани тўлдириб чопа кетди. Мен кўзларимга ишонмасдим. Биз тартибсизликлар бошлангандан буён кўришни умид қилаётган воқеанинг гувоҳи бўлиб тургандик: оқ танли киши негрлар оломонидан қочиб борарди, негрларни эса санаб саноғига етиб бўлмасди. Оқ танлининг куни битиши аниқ эди, бу икки негрни қувиб бораётган оқ танлилар орасида горн чалиб бораётган кимса эди.

Оқ танли уйимизга яқинлашгани сайин ўзининг аҳволини оғирлаштирарди, чунки бизнинг уйимиз кўчанинг охирида жойлашган бўлиб, бу ерда у қўлга тушиши аниқ эди. Горн ушлаганича қочиб бораётган бу ношуд оқ танли зора қочиб қутулса, деган фикр нима учундир беихтиёр кўнглимдан кечди. Унинг қочиб қутулишини ҳатто тахмин ҳам қилиб бўлмасди, балки, айти шу боис унинг омон қолишини истагандирман.

Оқ танлининг калласи ишлаб қолди. У қўлидаги горнни жон-жаҳди билан бошидан ошириб орқасига улоқтирди. Одатда, топиб олинган отнинг такаси яхши ният билан шу асно орқага улоқтирилади. Горн оқ танли ортидан изма-из келаётган негрнинг каншарига тегди. Негр қоқилиб кетди ва йиқилди, унинг ортидан югуриб келаётган шериклари ҳам бир сония тўхтаб қолди.

Оқ танли мебеллар омбори билан ракс майдони ўртасидаги чиқиндихона томон бурилди. У шу ерда ҳам тулкидай айёрлик қилмоқчи бўлди-ю, уддалай олмади. Омбор билан чиқиндихона ўртасида сезиларсиз тор йўлакча бўлиб, ундан фақат битта одам югуриб ўта оларди. Агар у яхшироқ мулоҳаза қилганда, ана шу тор йўлак орқали бошқа кўчага чиқиб олган бўларди, ўшанда қочиб қутулиб кетарди. Бироқ у йўлакча томон бурилмади, уни ҳад-

дан ташқари тор деб ўйлади, шекилли, уйимиз яқинидаги гараж ёнидан югуриб ўтди.

Негрлар уни тутиб олиш учун чикиндихона бўйлаб чопишди ва, афтидан, каравотларнинг симлари, бошқа темир-терсақларга ўралишиб қолишди. Лекин оқ танли ҳам кўздан ғойиб бўлганди, шунга карамай, боши берк кўчага кириб қолган оқ танли орқага қараб югуриши керак бўларди, чикиндихонадан чиқиб олган негрлар эса оқ танлига нисбатан қаттиқ югурганлари учун уни тутиб олишлари шубҳасиз эди.

Шу паллада бувим орқа эшикни очиб, оқ танлини қутқариб қолди.

Олдиниға оқ танли омон қолганидан хурсанд бўлдим, бироқ ўта оғир аҳволда ётган онамни ўйлаб, бувим қилган ишдан афсусландим. Кейин эса бувим уни қутқариб қолганидан яна мамнун бўлдим. Онамни кўз олдимга келтирганимда оқ танли тирик қоладими, ўладими, унга барибир экани кўнглимдан кечди, лекин оқ танлининг омон қолиши биз учун ҳам, унинг ўзи учун ҳам муҳим эканини ҳис қилдим.

Кейин ўйга толдим. Ҳамма бало шундаки, кимнидир алдашган, ҳақорат қилишган ёки ўлдиришган, қолганлар эса ёлғон гапирганлар, ҳақорат қилганлар ва қотилларни алдаб, ҳақорат қилиб ва ўлдириб, ҳисоб-китобни тўғриламакчи бўлаётир. Афсуски, улар чучварани ҳам санаган. Ўйлашимча, бундай қора ниятига ҳеч қачон ета олишмайди. Жуда тўғри хулоса чиқардим, деган фикр кўнглимдан кечди. Тартибсизликлар барҳам топгач, албатта, кутубхонага бораман, осуда ўқув залида ҳаммасини яна бир бошдан пухта мулоҳаза қилиб кўраман. Ёки айни мен сингари мулоҳаза юритаётган бувим билан маслаҳатлашаман.

Дўхтир ҳамон дераза олдида мен билан ёнма-ён турарди. Бувимнинг хатти-ҳаракатларига доир ҳеч нарса

демади, аста дераза олдидан нари кетди, мен ҳам ортидан эргашдим. Чамаси, оқ танли борасида дўхтир ҳам мен каби мулоҳаза юритар, шу боис деразадан нари кетганди. Бизларни деразадан тикилиб турганимизни кўрган негрлар, оқ танли қаёққа гумдон бўлди, деб ташланиб қолишларидан дўхтир чўчирди. Негрлар жуда ғазабга минган, хатто кутурган қиёфада эди. Улардан бири горрни кўтариб олган, у билан эшигимизга каттиқ ура бошлади. Мен кўркиб кетдим, наҳотки бувим эшикни беркитишни унутган бўлса, наҳотки негрлар уйга ёпирилиб киради-да, бувимнинг ҳам, дўхтирнинг ҳам, менинг ҳам истагимга зид равишда бечора оқ танлини бир ёклик қилишади?

Шу жойда бувим айёрлик қилди. Кўчага югуриб чиқиб, турли томонларга ишора қила бошлади. Орадан бир сония ҳам ўтмасдан кўчада бувимдан бўлак ҳеч ким қолмади. Бувим уйимизнинг деворига яқинлашиб, кимдир тепиб юборган жигарранг пакетни қўлга олди.

Бувим оқ танлини бевосита бизнинг хонамизга бошлаб кирди, унга ўтир деди-да, ўзига доғ сувдан қуйди. Қайноқ сувни хўплаб ичаркан, хоҳлаган пайтингда кетишинг мумкин, лекин ҳозирча бир оз сабр қилганинг маъқул, деди. Оқ танли жуда миннатдор эканини билдирди, сизларни ташвишга қўйганимдан хижолатдаман, деб кўчадан шунчаки ўтиб кетаётганда юзлаб қораялоқ... кўкқисдан унга ташланиб қолишганини айтди. Кейин онамга кўзи тушиб, «Кимнингдир тоби қочдимми?» деб сўради.

Бувим ҳамон сув хўпларди, дўхтир деразадан ўгирилиб деди:

– Улар яна шу томонга югуриб келяпти. – У яна деразага қаради. – Йўқ, хайрият, орқага қараб чопишяпти.

Дўхтир онамга яқинлашиб, яна қўлидан ушлади. Унинг қиёфасидан ҳеч нарсани англай олмадим, онам эса ҳамон ухларди. У хануз тик турган оқ танлига, ўтиринг, деб таклиф қилди. Кэрри фақат бир бора кўзини очиб,

хаммага назар ташлади. Жорж билан кичкина гўдак укам бурчакка биқинганча оқ танлидан кўз узмасди. Гўдакнинг оёқлари кутилмаганда букилди – тетапоя бўлганига энди бир ҳафта бўлганди – ва ерга аста йиқилди. Оқ танлидан кўзини узмай яна оёкка турди. Оқ танли бизнинг хонамизда менга кулгили ва аллақандай ортиқча кимсадай кўринарди. Бизнинг уйимизда оқ танли кишилардан фақат хонадон эгаси ва яна рухоний, Эган авлиё ота бўларди, кейинги пайтларда эса фақат хонадон эгаси кириб турарди, чунки Эган авлиё ота вафот этганди.

Дўхтир оқ танлидан, бирон жойда ишлайсизми ёки хусусий иш билан шуғулланасизми, деб сўради. Оқ танли эса нима учундир оёқларини кўздан кечири бошлади ва йўқ, боя айтганимдай, кўчадан ўтиб кетаётгандим, менга бирдан ташланиб қолишди, деди. Дўхтир бувимга юзланиб, онамнинг юзи ва бўйнини илиқ сув билан ювсангиз бўлади, деб уқтирди.

Кўчада яна шовқин кўтарилди. Ойна бўлақларининг чарсиллаб сингани, деворнинг қарсиллаб қулагани эшитилди. Шунда дўхтир оқ танлига деди:

– Кетаверсангиз бўлади. Ҳозир кўчани оқ танлилар эгаллаб олган. Ҳаётингизга ҳеч қандай хавф йўқ.

– Йўқ, – эътироз билдирди оқ танли, – фикрингизга кўшила олмайман. Мени улар билан бирга кўришларини хохламайман. Нариги тўдадан буларнинг фарқи йўқ ҳисоби.

– Эҳтимол, – маъқуллади дўхтир.

Бувим оқ танлидан бир пиёла чой ичмайсизми, деб сўради.

– Чойми? Йўқ, – жавоб берди оқ танли. – Мен чой ичмайман. Сизлар чой ичишингизни билмас эканман. Менинг назаримда, чой инглизларнинг ичимлиги, буйракни ишдан чиқаради.

Дўхтир жавоб бермади, бувим унга бир пиёла чой тутди. Шу орада отам келди. Отам уйга кириши билан онам

томон талпинди ва жон таслим қилгандай унинг каравоти ёнида чўкка тушди. Онамнинг қўли синганини, кўкраги ҳам жароҳатланганини кўргани ҳамано гўё жони узилгандай бўлди. У бошини кўтариб, онамнинг манглайдан ўпди, шунда отам йиғлаётганини кўрдим. Мен дунёда энг кучли ҳисоблайдиган одам йиғларди, маржондай йирик кўз ёшлари катта-катта кўзларидан кенг юзлари бўйлаб оқиб тушарди. Онам уни баъзида меҳрибон пахлавоним деб эркаларди, энди эса барча оқ танли ва қора танлилар ичидаги энг пахлавон одам, онамнинг меҳрибон пахлавони йиғлаб ўтирарди.

Отам кўлини яна онамнинг ёнига қўйди. Ҳамма турган жойидан қилт этмасди, фақат гўдак укам отамга яқин келди ва қулоғидан тортқилай бошлади, эркалангиси келганда ҳар доим отамнинг ё қулоғи ёки бурни ёки кўзларига чанг соларди. Лекин отам унга эътибор бермади, бир оғиз гапирмади ҳам, гўё ёнида эркатойи турганини ҳам унутганди. Жажжи укам ноилож ундан нари кетди-да, ерга ўтириб олганча гоҳ отамга, гоҳ оқ танлига, гоҳ отамга, гоҳ оқ танлига қарай бошлади.

Отам ўрнидан турди, аста сув қувурининг ёнига келиб, жўмрагидан сув ичди. Ниҳоят оқ танлини пайкаб колди.

– Ким бу? – сўради отам. – Ким деяпман?

Ҳеч қайсимиз миқ этмадик.

– Бу нусха ким деяпман, жин урсин? – яна ҳайкирди отам, одатда жуда қувонганда, ёки ўта ранжиганда мана шундай шер каби наъра тартади.

Дўхтир, бу жаноб Горман, деди, сўнг отамнинг ёнига келиб, ниманидир тушунтирди.

– Айбдор эмасми? – яна ҳайкирди отам. – Унда бизнинг кўчамизда гавҳар еб юрибдими? Негрлар маҳалласида оқ танлига пишириб қўйибдими? Айтинглар, пишириб қўйибдими?

У ҳаммамизга галма-галдан савол назари билан тикилди. Оқ танли кўчада нима билан машғул бўлганини ҳаммамиз билсак ҳам, отамга ҳеч нарса демадик. Ҳеч кайсимиз: дўхтир ҳам, бувим ҳам, мен ҳам – барчасидан хабардор бўлсак ҳам оғиз очмадик.

– Мен кўчадан шунчаки ўтиб кетаётгандим, – ўзини оклади оқ танли. – Улар тасдиқлаши мумкин.

У шунчалик кўрқиб кетдики, мен сал бўлмаса кулиб юбораёзим. «Нахотки оқ танлилар шунчалик куёнюрак бўлса?» – деган ҳайратомуз савол кўнглимдан кечди. Отамнинг наъраси билан қиёслаганда унинг овози заифона, ҳатто аҳмокона эшитилди. Отам йирик океан кемаси каби бонг урган бўлса, оқ танли кичик шатакчи кайиқдай сал товуш чиқариб қўя қолди.

Отам оқ танлини унутиб, дўхтирдан хириллаганча онамнинг аҳволи хақида сўрай бошлади, улар паст овозда гаплашгани учун ҳеч нарсани англай олмадим.

Отамнинг қиёфаси тобора бешафқат тус оларди, ниҳоят ҳайкалдай қотиб қолди ва мен, унинг юзида ортик ҳеч қачон табассум ҳам, кўз ёшлари ҳам кўрмасам керак, деб ўйладим.

Бувим келди ва шам харид қилиш учун борганда руҳонийга ҳам телефон қилганини айтди. У, шамларга руҳоний томонидан дам солинмаган, дея хавфсирарди ва жигарранг пакетни очганида иккита оппоқ шамга кўзим тушди. Маҳалламиздаги баққоллик дўқонида шам ҳам сотилишини билмас эканман.

Бувим ўзининг хонасидан ҳошия солинган суратни олиб чиқди, суратда бир пайтлар менга тушунтиргандек, қонга ботган муқаддас юрак тасвирланганди. Суратни онамнинг қаравоти ёнидаги кичкина столча устига жойлаштирди ва икки ёнига иккита шамни ёқиб қўйди. Шамлар шуъла соча бошлагач, тиканли чамбар нишлари санчилган қонгалаш юрак тамомила қонга ботгандай тус олди.

Ок танли дўхтирга яқин келиб, «Мен ҳам католикман», деди. Дўхтир жавоб бермади, факат бош ирғаб кўя колди. Назаримда, у католик эмасди, чунки негрлар католик динига камдан-кам эътикод қилади. Бувим билан ойм асли Янги Орлеанлик бўлмаганда, – Янги Орлеанда шу динга мансуб негрлар пашшадан ҳам кўп – бизлар ҳам католик динига эътикод қилмаган бўлардик.

Отам столдан турди ва ок танлига юзланди:

– Худо кечирсин-у, жаноб, бироқ хотиним ўладиган бўлса, сизни ҳам шу хонадаёқ ўлдираман.

Гўдак укам йиғлашга тушди, дўхтир отамга яқинлашиб, ок танлидан нарига бошлади, отам итоатгўйлик билан эргашиди, чунки бирданига чўкиб қолгандай бўлди, назаримда, ок танлини ҳам, онам ҳақида айтган гапинию қилган пўписасини ҳам унутгандай эди.

– Гаров ўйнайман, руҳоний келмайди, – деди отам.

– Йўқ, келади. Кутиш керак, – деди бувим, у тинмай калима ўгирарди.

Мен олдинига руҳоний кела қолсайди, деб умидвор бўлдим, кейин эса, келмай кўя қолгани маъқул, деб ўйладим. Айрим руҳонийлар оддий кимсалардан деярли фарқ қилмайди. Улар ҳеч нарсага аралашмасликни жуда боқлайди. Отам бир гал менга шундай сабоқ берган: агар ижтимоий адолат ҳақида эшитмокчи бўлсанг, радионинг мурватини бурагин ёки 4 июль кунни стадионга бор, ўша ерда янги қора костюм кийган ок танли қария ҳаётимиз бекаму-кўст, ҳеч ким насибасиз қолмайди, савоб қилган одам нажот топади, дея сафсата сотади.

Ўтган йили Нажот (Спаситель) черковимизга янги руҳоний келди, бузруквор Эган уни ёрдамчим деб таништирди, бироқ бу ёрдамчи кейинги якшанбада ғойиб бўлди. Унинг саломатлиги яхши эмас экан, деган мишмиш тарқалди. Лекин отамнинг айтишича, уни факат ок танлилар истикомат қиладиган тумандаги черковга ўт-

казишибди, чунки кора танлиларнинг гунохларини кечиришни сўраб, Тангрига ёлворишни асло хохламабди. Агар Эган авлиё ота тирик бўлганда, тартибсизликлардан ҳам чўчимай, дарҳол етиб келган бўларди, лекин у вафот этганди, унинг ўрнини эгаллаган руҳоний борасида эса биз ҳеч вақо билмасдик.

Ниҳоят, Нажот черковимизнинг руҳонийси келди, у хонамизда турар, кўчада эса тартибсизликлар давом этарди.

Бувим тараддуланиб қолди ва, руҳоний келишини билардим, дея тинмай такрорларди. Руҳоний унча қари эмасди, бироқ игна ютган итдай жуда ҳам қилтирик, қолаверса одатий оқ танлидан ҳам рангпар эди. У: «Мен – авлиё ота Кроувман», – деди-да, хонадагилар билан танишиш учун атрофга назар солди.

Дўхтир ўзини таништирди ҳамда оиламиз аъзоларини, йўловчи сифатида жаноб Горманни ҳам таништириб чиқди, каравотда онам ётганини айтди. У бувимнинг дугонасини тилга олмади, менимча, ким деб таништиришни билмади. Руҳоний каравотга яқинлашиб, онамга қаради, кейин дўхтирга имо қилди ва бирга бувимнинг хонасига кириб кетишди. Дўхтир сингари руҳонийнинг ҳам қора жомадони бўлиб, кўлдан кўймасди.

Отам яна столдан турди ва яна ғазабланиб оқ танлига деди:

– Нима деганим эсингиздами, жаноб?

– Нега менга ёпишиб олдингиз? Фақат оқ танли бўлганим учунми? – ваҳимага тушиб сўради у.

Отам онам ётган каравотга қаради ва деди:

– Айнан оқ танли бўлганингиз учун. Айнан шунинг учун...

Бувим отамнинг кўлидан олиб, стол ёнига бошлаб борди ва уни яна ўтказди.

Руҳоний билан дўхтир бувимнинг хонасидан чиқишди, руҳоний, гўё бувимнинг хонасида хозиргина у ҳақда

сухбатлашгандай дархол оқ танлининг ёнига келди ва нима учун уйингизга кетмаяпсиз, деб сўради. Оқ танли кўчадан hozир ҳам бакирик-чакириклар эшитилаётганини, бу унга ёкмаётганини, кўчада юриш hozирча хатардан холи эмаслигини, шунинг учун мана шу ерда жон сақлаётганини айтди.

– Тушунарли, – деди рухоний.

– Мен ҳам католикман, авлиё ота, – деди оқ танли.

– Ҳамма бало шунда-да, – жавоб берди рухоний.

Рухоний қора жомадончасидан бир сиким пахта олди, бармоқларини муқаддас мойга ботириб, онамнинг кўзлари, бурни, кулоклари, лаблари ва қўлларига хоч белгиси қўйди, шу асно лотинчалаб тўхтовсиз дуо ўқиди, кейин эса қўлини пахта билан артди.

– Энди эса барчангиз тиз чўкиб калима келтиринглар. Бемор ухляпти, уйғотиб юбормаслик учун секин дуо ўқийсизлар.

Гўдак укам ва Кэрридан бўлак ҳаммамиз тиз чўқдик. Кэрри Тангрининг қошида ортиқ ҳеч қачон тиз чўқмайман, деди.

Бувим йиғлагудай бўлиб:

– Илтимос, Кэрри, кела қол, – дея ёлворди.

Бувим, бечора онанг учун шундай қилишинг керак, ахир, сен ақлли қизалоксан-ку, наҳотки ўз онанг учун шундай қилмасанг, деб қўшимча қилди.

– Йўқ! – қичқирди Кэрри. – Тангри ҳам оқ танли бўлса керак! – Кейин алам билан йиглаб юборди ва ёнимизга тиз чўқди.

Ҳатто оқ танли ҳам, дўхтир ҳам, ҳамиша баптист бўлган бувимнинг дугонаси ҳам тиз чўқди.

Кейин оқ танли рухонийга деди:

– Авлиё ота, сиз билан бирга кетсам, қаршилиқ қилмайсизми?

Рухоний индамади, оқ танли яна деди:

– Мен кетадиган вақт бўлди. Йўлимиз бир эмасми, авлиё ота?

Нихоят, рухоний жавоб берди:

– Нима ҳам дердим, юра қолинг. Сиз рухонийлар ортига беркинаётган биринчи кимса эмассиз.

Ок танли талмовсирагандай шундай деди:

– Нимага шама қилаётганингизни тушуна олмадим.

Лекин рухоний унга эътибор бермади ёки у билан сухбатлашишни истамади, ўгирилиб онамга яқинлашди. Каравот олдида тиз чўкди-да, лотинчалаб дуо ўкиди, Парвардигор ўз паноҳида асрасин, деб қўшимча қилди. Кейин онамга синчиклаб тикилди ва дўхтирга имо қилди. Дўхтир каравот олдига келиб, онамнинг билагидан ушлади, кўкрагининг бутун томонига қулоғини қўйди ҳамда елкасига тоғ қулагандай жуда секин ўрнидан қўзғалди.

Отам билан биз дўхтирнинг хагги-ҳаракатларидан кўз узмасдик, отам бирдан стулдан сапчиб турди, стулни ағдариб юборди ва онам сари талпинди. Каравотнинг олдида тиз чўкиб ўтираркан, қалт-қалт титрарди ва мен унинг яна йиғлаётганини пайқадим, ҳолбуки бир оз олдин, отам ортиқ ҳеч қачон, ҳеч қачон йиғламайди, деган ҳаёлга боргандим.

Шу пайт ичимга қандайдир оғриқ кирди, бу оғриқ кучайгандан кучайди. Дўхтир каравотдан нари кетди ва ок танлининг қўлидан тутиб, илдам кадамлар билан эшик томон одимлади, шунда отам дафъатан ўрнидан турди ва деди: «Жаноб, бир оз кутиб туринг!»

Дўхтир билан ок танли эшик бўсағасида туриб қолишди, отам аста яқинлашиб, ок танлининг рўпарасида тўхтади. У энтикиб нафас оларкан, ҳаммамиз эшитадиган қилиб: «Сизга қўлимнинг учини ҳам теккизмайман», – деди. Кейин ортга, онамнинг каравоти томон юрди. Унинг қадди тамоман букилганди, отамни ҳеч қачон бундай афтода аҳволда кўрмагандим.

Бувим, «вой Худойим-эй», деганича онамнинг каравоти ёнига ўзини ташлади. Ўшанда ичимда кучайиб бораётган оғрик кўккисдан портлади, онам ортик ухламаётганини англадим, бўғилиб қолдим, ниҳоят бир оз ўзимга келганимда укам Жорж ва синглим Кэрри бўғилиб-бўғрикиб дод солиб йиғларди.

*Марта ХОУК,
Швеция.*

БУЮРМАГАН БОЙЛИК

Мартин Каунтидаги банкни кутилмаганда ўмаришганда Альвин Пимлэй бегуноҳ гувоҳ эди, холос. Лекин бир соат ўтмасдан ўғрига айланди.

Пимлэй ўша куни роппа-роса соат бешда идорадан чиқиб, шалдироғи чикқан автомобилида соҳил бўйлаб йўлга тушди. Шахарчадан ўтиб, ўзи мижози бўлган банкка кириш учун машинасини маҳкамалар жойлашган мавзе томон бурди. Омади келиб машинасини банкка киравериш йўлагидан тўхтатди; ҳатто ён орқа эшик ойнасини кўтармасдан автомобилни шу ерда қолдирди.

Жамғармалар қўйиладиган дарча олдида йигирма чоғли мижозлар навбат кутишарди, Пимлэй ҳам уларнинг сафидан жой олди. Нихоят икки кампирнинг ўртасида қолган Пимлэй, кечки овқатга нима пиширсам экан, деб ўйлай бошлади. Қўй гўшти маъқулми ёки бузқ гўшtidан котлет есаммикан, деб иккиланиб турганда ваҳимали ола-гасирдан хушёр тортди. Унинг олдида турган семиз аёл жон-жаҳди билан чинқирганча ерга юзтубан қулади, бошқа бир хотин эса бор овозда дод солди, кайсидир киши эса қичқирди:

– Банкни ўмаришяпти! Банкни ўмаришяпти!

Огоҳлантириш қўнғироғи қулоқни коматга келтириб жаранглади, соқчилардан бири кўчага югурди, бошқаси эса кириш эшигини ёпди. Кўчадан ўқ овозлари эшитилди.

– Ўн минг долларни ўмарибди, – деди навбатда турганлардан бири.

«Ўн минг доллар, – ўйлади Пимлэй. – Мўмайгина пул-ку...»

Полициячилар сочлари пахмайган, кўзлари кинидан чиқиб кетай деб турган йигитчани судраб олиб киришганда Пимлэй ишонгиси келмади.

– Лекин бунинг ёнида сарик чақа ҳам йўқ! – деди полициячилардан бири.

– Ҳамтовоғи бўлса керак, – деди ҳамон хаяжонини боса олмаётган банк директори.

Хуллас, банк биносига эркакларни ҳам, аёлларни ҳам синчиклаб тинтув қилишга тўғри келди. Бироқ полиция ҳам, уларга кўмаклашган полициячи аёл ҳам ҳар қанча зўр бермасин, тинтув ҳеч қандай натижа бермади. Ўн минг доллар қанот боғлаб учиб кетгандай ғойиб бўлганди.

Альвин Пимлэйга ҳам рухсат беришди. Машина рулига ўтирар экан, яна кечки овқат ҳақида ўйлай бошлади. «Бузоқ гўшtidан қилинган котлет еганим маъкул», деган қарорга келди-да, Томпкинсинг музлаткичи томон йўл олди. Мазкур музлаткичда Пимлэйнинг ҳам шахсий бўлмаси бўлиб, турли навли гўшtlарни саклар, бу бўлма унинг ўзи учун яратган ягона имтиёзи эди.

Мистер Томпкинс хонасидан чиқиб келди. Дароз, мўйловдор бақалок. Юнгдор йирик қўллари ишқалаганча хиёл таъзим қилди.

– Хайрли кеч, жаноб Пимлэй. Банкни ўмаришганини эшитдингизми? Радиодан хабар қилишди, ўғрилардан бири ўн минг долларни олиб, кочиб кетибди.

– Бу воқеа содир бўлганда, ўзим ўша ерда эдим, – деди Пимлэй ўзини бефарқ кўрсатишга уриниб.

Яна бир оз ундан-бундан гап сотгач, Томпкинс ўз каттагига кириб кетди, Пимлэй эса катта музлаткич хонага кириб, шахсий бўлмасини очди ва гўшт солинган қоғоз пакетлардан бирини танлаб олди.

Альвин Пимлэй токи гаражга кирмагунча пулни пайкамади. Машинадан тушаётганда орка ўриндикка бирров назар ташлаб, газета қоғозидан қилинган ярим очик пакетни кўриб колди. Қандайдир кўкимтир қоғозлар тахлами эътиборини тортди. Доллар-ку!

Ҳаммаси қандай рўй берганини дарров тасаввур қилди: ўғри банк биносидан қочиб чиқар экан, кўлидаги пул тўла пакетни ён томонидаги ойнаси тушириб қўйилган дастлабки дуч келган машина ичига қарата улоқтирган. Шундай бўлиши мумкинлиги полициячиларнинг эсига келмаганини қаранг-а.

Пимлэй дарҳол бир фикрга келди. Музлатилган гўшт солинган пакетларни очиб, ичидаги гўшт бўлақларини орка ўриндикка қўйди. Пулларни эса шу пакетга солиб, яхшилаб ўради. Пакетни ёмғирпўшининг чўнтагига солиб, гараж эшигини очганди, кутилмаганда уй бекасига рўпара бўлди.

Эшик дафъатан очилишини кутмаган бека сесканиб кетди.

– Вой, жаноб Пимлэй... Йўлингизга қараб кўзларим гўрт бўлди, ижара ҳақини, балки, ҳозир оларман, деб ўйладим. Шу ерда бўлсангиз керак, деб гараж деразасидан қарамоқчи эдим.

Пимлэй дарҳол ўзини қўлга олди.

– Жуда соз, Браун хоним. Катта раҳмат.

Ҳамёнидан керакли пулни олиб, аёлга узатди.

– Қаҳва олишни унутибман, яна шаҳарга тушиб чиқмасам бўлмайди, – деб ғўлдиради Пимлэй.

Браун хоним яхши бориб келинг, дегандай имо қилди-да, боғча эшиги томон йўналди.

«Бу жодугар кўриб қолмадимикан?» – деган фикр кечди Пимлэйнинг кўнглидан.

Орадан ўн дақиқа ҳам ўтмай, яна Томпкинсинг музлаткичида ҳозир бўлди. Омади келди. Томпкинс идора-

сида кўринмасди. Пимлэй кўллари калтираганча пул со-
линган пакетни бўлмасининг энг остига жойлаштирди,
устидан эса бошқа пакетларни қалаштириб ташлади.

Ярим тунга яқинлашганда полициячилар келиб,
унинг автомобилени синчиклаб кўздан кечиришди, кўп-
лаб саволлар беришди. Алвин Пимлэй бундан ажаблан-
мади ҳам, ўзини йўқотиб ҳам қўймади. Уй бекасини ҳам
саволга тутишди. Шаҳарга қаҳва харид қилиш учун қай-
тиб борганини айтиб берган бўлиши шубҳасиз. Лекин
у, одатда, егуликлар харид қиладиган бакқоллик дўкон-
ларидан суриштиришганда, Пимлэй кўрсатилган вақтда
уларнинг ёнидан машинада ўтиб кетганини, дўкончалар-
нинг биридан ярим килограмм донатор қаҳва сотиб олга-
нини айтиб беришган бўларди.

Орадан бир неча кун ўтди, Пимлэй музлаткичга бош
сукмасликка ҳаракат қиларди. Ҳолбуки, Томпксинс ўз
жойида соатлаб бўлмас, мижозлар музлаткичга ўзлари
кириб, зарур озиқ-овқатларни олиб чиқиб кетишарди.

Меҳнат таътили вақти келди. Пимлэй шу пайтгача
ҳам музлаткичга кирмади. Таътилдан қайтгандан кейин
кирарман, деган қарорга келди. Шундай қилсам, сих ҳам,
кабоб ҳам куймайди, деб ўйлади. У кейинги олти йил мо-
байнида дам олиш учун одат қилганидек, денгиз бўйи-
даги арзон оромгоҳдан битта хона буюртирди. Бу йил ҳам
уч ҳафталик таътилни шу ерда ўтказишни ният қилганди.

Бироқ... Таътилнинг учинчи куни эрталаб нонушта
чоғида кутилмаган воқеа содир бўлди.

– Сиз Мартин Каунтиданмисиз, жаноб Пимлей? – деб
сўради тилла гардишли кўзойнак такқан озғин эркак.

– Ҳа, ўша ерликман.

Аксарият дам олувчилар бир сония нонуштани ҳам
унутиб, улар томон қаради.

– У ерда кеча кечаси кучли сув тошқини бўлганини
хабар қилишди. Росмана тўфон. Бўрон дарахтларни ил-

дизи билан кўпориб кетибди, бутун шаҳар электр чироғисиз қолганмиш.

Альвин Пимлэй тишларини ғижирлатди, бошига бирдан оғриқ кирди. Шаҳар электр тоқисиз қолибди! Унинг музлаткичдаги бокси нима бўлди экан? Ўн минг доллар-чи?

У даст ўрнидан туриб, эшикка қараб юрди.

Орадан олти соат ўтгач, унинг эски автомобили Мартин Каунтига кириб келди. Тўфон ростдан ҳам анча зарар етказганди. Мажакланган, ағдарилиб ётган машиналар устида илдизи билан кўпорилган дарахтлар ётарди, ҳамма ёқда черепица плиткалари ётар, эълон қоғозларининг парчалари учиб юрарди. Шамол тинган, лекин ҳамон ёмғир ёғарди.

Жаноб Томпкинс ўз идорасида ўтирар, унга кўзи тушган Пимлэй остонада тош қотди. У сир бой бермасликка ҳар қанча ҳаракат қилмасин, овози титраб чиқди:

– Тўфонни қаранг-а, жаноб Томпкинс. Электр тоқисиз қандай амаллаганингизга сира ишонгим келмаяпти. Буларнинг барчасига қандай чидадингиз? Музлаткич жиддий зарар кўрмадими...

Пимлэй қўллари калтираётганини билдириб қўймаслик учун уларни чўнтагидан чиқармасди.

– Мен кеча эрталаб уйингизга қўнғирок қилгандим, – деди Томпкинс. – Барча мижозлар билан боғланишга ҳаракат қилдим. Бахтимга, Гольфпортдан анча қурук муз топдим. Йўкса, бўлмалардаги гўштлар айниб қоларди. Сизнинг бўлмангиздаги гўшт солинган барча пакетларни олиб, муз бўлақлари орасига қўйдим. Қўлимдан келгани шу бўлди. Бузук гўшtidан қилинган котлетлардан бошқа барчасини асраб қолдим. Бузук гўшtidан қилинган тўртта пакетдаги котлетлар хидланиб қолибди, уларни ташлаб юбордим. Лекин уларнинг ўрнига сархил котлетлар олиб бераман. Чунки менинг идорам бундай табиий офатлардан суғурта қилинган.

– Айниган... айниган гўштларни нима қиласиз? – тутила-тутила сўради Пимлэй.

– Агар жуда кўп йиғилиб қолса, чиқиндихонага олиб бориб кўмиб ташлаймиз. Лекин бу гал арзимаган миқдордаги гўштни бой бердик. Шу боис уларни уйимнинг ўтхонасида ёндириб юбора қолдим.

Пимлэйнинг боши чир айланиб кетди. Оёқ-кўлига муз югурди.

Томпкинс эса давом этарди:

– Баъзида шундай воқеалар ҳам бўлиб туради, жаноб Пимлэй. Ҳа-я, бутун ишни бир неча ойга ўғлимга топширишга қарор қилдим. Хотиним билан Жанубий Америка бўйлаб сафарга чиқишни мўлжаллаяпмиз. Эру хотин бирон марта ҳам саёҳат қилмаганмиз. Лекин яқинда омадим кулиб, мўмай сармойани мерос қилиб олдим. Ҳамёнинг тўла бўлса, чангалда шўрва, деб бежиз айтишмаган. Нақд пулга нима етсин, нима дейсиз, жаноб Пимлэй?

*Ульф МАЛМГРЕН,
Швеция.*

ОЛМА ҲАҚИДА ЭРТАК

Бу ёзда мевалар яхши бўлмади. Олмалар ҳам одатдагидан майда, рангпар бўлди. Боғбонлар ҳар хил заҳарли ва кимёвий моддалар билан гуллаган дарахтларга ишлов беришди, ўшандаёқ дарахтларнинг пўстокларига орасига бекиниб олган куртлар мевалар етилмасдан уларни илма-тешик қилиб ташлади. Олма куртларининг ҳам нафси бор, бироқ боғбонларнинг ҳам ўз ҳисоб-китоби бор, бинобарин ёзнинг охирида олмаларни териб, бозорга отлашишди – ҳосилни сотиш керак.

– Бугун олмалар неча пулдан? – бозор пештахталари олдида қўлларида ҳамёнларини ушлаганча савол беришарди аёллар.

– Жуда аъло навли олмалар. Олганлар дармонда, олмаганлар армонда. Сизга неча кило тортайин? – кекса сотувчилар шундай олмаларни солиш учун қоғоз пакетлар тайёрлай бошларди.

– Икки килограмм етар, неварам олмани жонидан ҳам яхши кўради!

Майда, қасмоқдай кора доғ тушган куруқшаган олмалар дарҳол қоғоз халтадан жой оларди. Тангалар жаранглаб, у қўлдан-бу қўлга ўтарди. Савдо шу асно давом этарди.

Баъзида эркаклар ҳам қизиқсиниб келиб қолар, ҳамён тўла пули бўлмаса ҳам меваларни кўрганда кўзлари ўйнаб кетарди.

– Менга икки дона олма берсангиз бас. Ширинми?

– Албатта, ширин. Айниқса, манави нави. Оласизми?

Шу асно икки дона серсув олма – бу йил олмаларнинг ҳаммаси серсув ва бемаза эди – тарозига қўйилади. Савдо шу асно давом этарди.

«Ўзингга шукр, – хотиржам тин оларди сотувчи, – савдо чакки эмас, ҳамма олмаларни сотиб, кун ботмай уйга етиб олишим ҳеч гап эмас».

Савдо анча жонланди, барча ишбилармон кишилар каби олма сотувчи ҳам имкониятни қўлдан бой бермай уларнинг нархини бир оз оширди. Шундай қилмаса бадавлат ишбилармон бўлмас эди, бадавлат ишбилармон бўлмаса, ҳеч ким уни одам каторига қўшмайди. Соат 11 дан кейин бир килограмм олманинг нархи яхлит бир кронага қимматлашди, савдо эса яна ҳам кизгин тус олди, зотан, бу пайтга келиб бозор харидорлар билан яна ҳам гавжумлашди.

Мева расталаридан бирида қария ҳам жойлашиб олиб, савдо-сотикни унсиз кузатарди.

Унинг уйи ёнида ёлғиз олма дарахти ўсарди. Отам замонида экилган бу эски олма дарахтининг ҳосили йил сайин камайиб борди. Қария дарахтни кесиб ташлашни аллақачон кўнглига тугиб қўйган, бироқ ўсиб турган дарахтни кесиб ташлашга сира кўзи қиймасди. Болалик пайтида, ота-оналари тирик бўлган кезларда ҳам олма уйнинг ёнида қад ростлаб турар, ҳар йили мўл ҳосил берар, кип-кизил олмаларнинг маржондай терилган шохлари ерга теккудай эгилиб коларди. Мактабга кетаётганда ҳам сумкасига олмалардан солиб беришар, олма сяверганидан тишлари ҳам камашиб кетарди.

Лекин замонлар ўзгарди, отаси ҳам, онаси ҳам дунёдан бош олиб кетди, уларнинг дийдори киёматгача армон бўлиб колди, олма дарахти ҳам қариб, кичрайиб колди, шохларини патак сокол бўлақларидай ис босиб кетди. Дарахт ортик мўл ҳосил бермас, бироқ қариянинг кўзи унга тушганда олис болалигини эслаб энтикиб қўярди.

Бу йил олма дарахти бир дона мева қилди. «Адойи тамом бўлибди, қуриган дарахтнинг хосияти йўқ, кесиб ташлаш керак», деган фикр ўтди қариянинг кўнглидан.

Лекин олма дарахти қутилмаган ҳунарлар кўрсатди. Унинг меваси етилмасдан туриб шу даражада катта бўлиб кетдики, олма дарахти ёш бўлган кезларда мана шундай йирик-йирик мевалар берарди. Қария ўз кўзларига ишонмасди. У қуриган деб тахмин қилган дарахт шохларида шунча ҳаётий куч борлигига ақли бовар қилмади. «Майли, – дея қўл силтади у, – қузгача тура турсин, лекин қузда, албатта, кесиб ташлайман».

Олма меваси кун сайин тўлишиб борарди, бутун чор-атрофдаги олма меваларига етишмаётган фазилат унинг бағрида тўлиб-тошаётгандай. Ниҳоят, ранги ҳам ўзгарди. Саргимтил-қизғиш тус олиб, ярқираб товланар, битта ҳам доғи йўқ, кўзгудай тиник эди. У етилиб пишди, қария умри давомида бу қадар катта олмани кўрмаганди.

«Бу олмани бозорга олиб бораман, – ўйлади қария. – Кўриб одамларнинг ҳам кўзи яйрасин, гўзаллигини мен сингари англаган одамга бераман, шундай одамга берганим бўлсин, бу олма билан кимнингдир кўнглини шод қиламан. Савоб ҳам керак, ахир».

У шу мақсадда бозорга келди, бироқ ҳамон иккиланар, шу боис ёнидаги олмани пештахтага қўйгани ботинмасди.

– Яхши олмалар борми? – сўрашарди хотинлар.

– Аъло навли, асалдай ширин олмалар, – жавоб берарди сотувчилар.

– Бир килограмм тортинг, – дерди хотинлар.

Тангалар жаранглар, тарози паллалари лопиллар, қоғоз пакетлар эса шитирларди. Хуллас, олма сотилаётган жойда нимаики рўй берса, ҳаммаси содир бўларди. Қария эса ҳамон иккиланарди. Нима учун? Ниҳоят, нимадир дея минғирлади-да, шойи қоғозга ўралган олмани пештахтага қўйди.

Олмани пештахтага қўйиб, унинг ёнига қизил сиёҳ билан нархи ёзилган ёрликни ҳам жойлаштирди.

Қария кута бошлади. Ҳеч қанча ўтмай ягона олма рўпарасида бир хотин тўхтади. Нимадир демокчи бўлиб огиз жуфтлаганда кўзи олма нархи қайд этилган ёрликка тушди. Оғзини аста ёпаркан, бошини норози равишда чайкаганча, ёрликка яна бир қарра назар солди – ва нари кетди.

Беш эре – ёрликда олманинг нархи шундай эди. Бу – айтишга ҳам арзимайдиган нарх. Қария даромад қилишни эмас, фақат олмани ўйларди, шу боис бозор талабидан келиб чиқиб олмани рамзий нархлаб қўя қолганди. У одамларга бирон қимматбаҳо ашё эмас, етилиб пишган чиройли олмани таклиф қилаётганди.

Яна бир оз вақт ўтди. Навбатдаги харидор келди. Кўз-ойнаги ва сумкасини қидириб олдинги аёлга нисбатан пештахта қаршисида анча туриб қолди. «Олмани кўриб кўзлари чакнаб кетади», – ўйлади қария. Бироқ олманинг нархига кўзи тушгани ҳамон бу хотин ҳам – ҳа, ҳа, – биринчи аёл каби жуфтакни ростлаб қолди.

Хотинлар кетма-кет келиб, кетма-кет нари кетарди. Қария парво ҳам қилмасди. Ёлғиз олма пештахта устида товланар, ҳамон ўзининг чинакам харидорини кутарди.

Ён пештахталардаги олма уюмлари аста-секин камая бошлади. Тушдан кейин харидорлар ҳам камайди. Сотувчилар бор-будини йиғиштириб уй-уйларига жўнаб қолишлари ҳам мумкин эди, чунки олмага талабгор одамлар бугунча керагини ғамлаб олишганини билиб туришарди, бироқ ишчанликларини намойиш қилиб, идишлар тагида қолган олмаларни ҳам сотиб тугатишга умид қилишарди.

Шу боис яна қўлга қалам олдилар. Эски нархни шоша-пиша ўчириб, янги нархни каттароқ сонлар билан ёзиб қўйишди. Ҳар бир килограмм олманинг нархини яна роппа-роса бир қронага арзонлаштиришди, кола-

верса, алоҳида ёрликка ўқловдай-ўқловдай ҳарфлар билан: «АРЗОН» ва «СУВТЕКИН», деб ёзиб қўйишди. Бу ўз самарасини берди – савдо яна жонланди.

Чиройли олманинг рўпарасида ёш йигит тўхтади. Нарҳига назар солди. Лекин кетмади.

– Наҳотки! – деди киноя билан. – Атиги беш эре – арзон. Лекин уч эрега берсангиз оламан.

Жавоб кутиб қарияга кибр билан тикилди. «Сиз шохида юрсангиз, мен баргида юраман», – демокчидай бўлди.

Қария жилмайди.

– Сира ҳам йўқ демайман. Уч эрега олмоқчимисан – марҳамат.

«Бу ёғи неча пулдан тушди! – ажабланди йигит. – Вой қари туллаг-эй! Бошқача усул қўллаймиз».

– Тўғриси айтинг, бу олманинг қандай камчилиги бор?

– Камчилиги дейсанми? Унда камчилик нима қилсин, тонг шабнамидай беғубор.

Йигит каловланиб қолди, саросимага тушганидан аччиғи чиқиб, асабийлашди.

– Бор барака, отахон, бир эре бераман.

Бирок қария англадики, йигит у кутган харидор эмас, шу боис лом-лим демай олмани олди-да, ёмғирпўшининг тагига яширди.

– Қари тўнка, – тўнғиллади йигит. Унинг кўнгли олмага суст кетган, бироқ зўравонлик қилиб ҳам уни қўлга кирита олмаслиги алам қилганидан кайфияти тамомила бузилди.

Орадан ҳеч қанча ўтмай иккита кўғирчоқдай қизалок пештахта ёнидан ўтишди. Улар нарх ёзилган ёрликка қараганлари ҳам йўқ, лекин қарияни кўрганлари ҳамано полапон қалдирғочлардай чуғурлашди:

– Жуда ғалати бува экан-а, бир ўзи биттагина олмани сотяпти. Ҳи-ҳи-ҳи!

Кун ўтар, қуёш уфқ сари эниб борарди.

Қария нархномани олиб, ўрнига бошқа ёрлик қўйди. Унга шундай ёзилганди: «Бу олмани кўнгли тусаган одамга бераман. Жуда ёмон олма».

Олма жуда яхши эканига ҳеч ким ишонмасди. Қария одамларни яна бир бор синовдан ўтказишга қарор қилди.

Хотинлар, эркақлар, болалар кетма-кет пештахтага яқинлашарди.

– Тушунарли, – деди бир хотин. – Бу олманинг ичи чириган. Ким олса олсин, мен эса текинга ҳам олмайман.

– Жуда чиройли олмамикан? – деди бошқа бир аёл. – Лекин заҳардай аччиқ бўлса керак.

– Албатта ёмон олма, – деди бошқа биттаси. – Шундоқ кўриниб турибди-ку. Шунақа бемаза олмани ҳам бозорга олиб чиқишганини қаранг!

Харидорлар олмага турли томонлардан назар солишаркан, жиркангандай бурунларини жийиришарди.

Хуллас, чириган олма сотилаётганидан полициячи ҳам хабар топиб, жиддий киёфада пештахтага яқинлашди.

– Айтишларича, кимдир бу ерда чириган олма сотиб, чўнтагини қаппайтиришни мўлжаллаётганмиш, – деди полициячи. – Олма сотишга рухсатномангиз борми?

– Йўқ, – деди қария, – рухсатномам йўқ, лекин менда биттагина олма бор, холос...

– Шунақами, – деди ўсмоқчилаб полициячи. Қария айтгандай, пештахтада ҳақиқатан ҳам битта олма турарди. – Битта бўлса ҳам сотяпсиз-ку!

– Сотаятганим йўқ, уни хайру эҳсондай бериб юбормокчиман.

Вазият полициячига тушунарсиз ва ғайриоддий туюлди.

– Мен билан маҳкамага юринг, ҳаммасини ойдинлаштирамиз, – деди у.

Қария унинг ортидан эргашди. Полиция маҳкамасида қария росмана сўроқ қилинди, ҳаммаси ҳужжатлаштирилди, бироқ маълум бўлганидан ортиқ ҳеч вақони ойдинлаштириб бўлмади. Қарияни қўйиб юборишди, аммо бозорга ортиқ келманг, харидорларнинг асабини бузманг, деб тайинлашди, қолаверса бундай бемаънилик яна такрорланса, жавобгарликка тортамиз, деб огоҳлантиришди.

Савдо тугади, сўнгги пештахтани ҳам машинага юклашди, сотувчиларнинг гап-сўзларидан аён бўлдики, бу кун улар учун омадли бўлди. Барча мевалар сотилди, факат йирик, чиройли, шишадай товланаётган, шохидан янги узилган сархил олма сотилмай қолди.

Қария кетиб бораркан, ўзи билан ўзи гаплашарди. «Нима ҳам дердим, – ўйларди у. – Тартиб-қоидага амал қилиш керак, лекин бугун бозорни ҳам, харидорларни ҳам жин урган кўринади. Мен сени емайман, олмажон. Сени кўриб росмана қувонадиган одам, албатта, топилади. Бугун рўй берган воқеалар эса наинки қариб кучдан қолганимни, шунингдек, элдан бегоналашиб қолганимни ҳам кўрсатди. Афсуски, бугун мени ҳеч кимса тушунмади».

Қария уйга келгач, олмани кекса олма дарахтининг тагини қоплаган майсазорга қўйди.

– Мана, эй олма дарахти, – деди қария, – жигарбандинг бағринга қайтиб келди.

Баҳорда қор эригач, бутун борлиқ яшил либосга бурканди, факат олма дарахтининг тарвақайлаган шохлари кип-яланғоч эди – дарахт батамом қуриб қолганди. Лекин олма ётган жойда кичикдан ҳам кичик бир жуфт рангпар яшил ниҳолча қуёш нурларига талпиниб ўса бошлаганди.

*Ҳерман ҲЕССЕ,
Германия.*

НУСХА

Брауэргассда бир замонлар Циглер исмли кимса яшаган. У кўчада ҳар куни кўрганимизга карамай киёфаси сира ҳам эсда қолмайдиган тоифадан эди, зотан, бундай кимсаларнинг барчаси бир оғиз сўз билан «оломон» деб юритилади.

Оломонга мансуб Циглер ҳамиша оми омма каби иш тутарди. У хислатдан холи эмасди, бироқ айтишга арзирли иктидори ҳам йўқ эди; пулни ва кўнгилхушликни яхши кўрар, жон деб олифтагарчилик килар, айна пайтда аксарият одамлар каби кўрқок эди; бинобарин эҳтирослари ва қалб туғёнларига эрк бермас, аксинча, таъкиклардан ҳадиксираб, жазоланишдан кўркиб, минг бир андиша исканжасида кун кечирарди. Қарангки, унинг мақбул хислатлари ҳам бор эди, умуман, рисоладагидек одам бўлиб, жамиятда кадр-кимматим деб ташвиш тортадиган, ўзига анчагина бино кўйган одам эди. Гарчи сарик чакага ҳам арзимайдиган нусха бўлса ҳам, ҳар бир одам каби ўзини наинки шахс деб билар, ҳаттоки оламнинг устун хисобларди. Ҳар қандай шубҳалардан олис бўлгани учун дунёқарашига зид далилларга дуч келганда, норозиларча иккала кўзини ҳам юмиб оларди.

Барча замондошлари каби у ҳам пулдан кейинги қудратли куч – илму фан қаршисида таъзим бажо келтирарди. У фаннинг моҳиятини сира ҳам тушунтириб бера олмаган бўларди, бироқ уни ҳисобдонлик ёки хашаротшунослик сингари аллақандай нарса дея тасаввур килар,

лекин давлат илму фанга канча сармоя сарфлаётганию олимларни канчалар эъзозлашини жуда яхши биларди. Саратон ўсмаларини даволаш билан боғлиқ тадқиқотларга алоҳида эҳтиром билан қарарди, чунки отаси саратон хасталигидан вафот этганди, бинобарин ўшандан буён мисли кўрилмаган марраларни қўлга киритган табобат фани Циглернинг ҳам отаси каби нобуд бўлишига асло йўл қўймайди, дея қатъий ишонарди.

Циглер кўрпага қараб оёқ узатишни хаёлига ҳам келтирмас, сўнгги русумдаги кийим-кечакларни жон деб харид қилишни истарди. Бирок ҳамёни кўтармагани боис ёш-ялангларнинг модага ўчлигини ошқора масхараларди. Ўзини мағрур кўрсатишга зўр бериб уринар, якин дўсту биродарлари ёки холироқ жойларда бошлиқлар шаънига тап тортмай мағзава ҳам ағдарарди. Дарвоқе, барча сирасрорни бирма-бир фош қилиб, сизларни зериктирмоқчи эмасман. Бирок Циглер ҳақиқатан ҳам хушрўй йигит эди, бинобарин ундан айрилиш катта йўқотиш бўлди. Афсуски, ўз режалари ва асосли орзу-умидларига зид равишда Циглер ҳаётига жуда тез ва ҳайратланарли нуқта қўйди.

Шаҳримизга кўчиб келгандан кейин кўп ўтмай яқшанба куни эл катори ҳордиқ чиқаришга аҳд қилди. Шу пайтгача ҳеч ким билан ош-қатик бўлмаган, қолаверса, ўта қатъиятсиз бўлгани учун бирон бир уюшмага аъзо ҳам бўлмаганди. Эҳтимол, шу боис жувонмарг бўлгандир. Ҳеч кимса сўккабош бўлмасин.

Хуллас, шаҳарнинг осори-атиқалари билан кифояланишга мажбур бўлди, албатта, олдин яхшилаб сўраб-суриштирди. Ниҳоят, тарих музейи ва ҳайвонот боғига боришни кўнглига тугиб қўйди. Музейни томоша қилиш яқшанба куни тушгача текин, ҳайвонот боғига эса тушдан кейин чегирмали чипталар билан қирлар экан.

Циглер яқшанба куни ўзи ёктирадиган антиқа тугмалар, елкалари кенг камзулни кийиб, тарих музейи йўл

олди. Яна ҳам салобатли кўриниш ниятида нафис хашамдор асо – лакланган кип-кизил чоркирра жез калтакни ҳам кўлига ушлаб олди, бироқ музей ходимаси залга кираверишда ҳафсаласини пир қилиб ҳассани олиб кўйди.

Баланд шифтли хоналардаги кўпдан-кўп ноёб жихозларни кўрган томошабинлар илм-фан қудратига беихтиёр тасаннолар айтарди. Пештахталардаги ёзувларни кўздан кечиран экан, Циглер бунга қайта-қайта имон келтирарди. Дарвозаларнинг занглаган калитлари, хира тортган тақинчоқлар каби ашқол-дашқоллар айни уларга бириктирилган ёзувлар шарофати билан эътиборни тортар ва алоҳида аҳамият касб этарди. Ҳайратланмай бўладими ахир: илму фан шуғулланмаган, синчковлик билан ўз тасарруфига олмаган соҳанинг ўзи йўқ, – ҳа-я, ҳадемай нанки саратон хасталиги ҳам даво топади, умуман, одамзотга мангу ҳаёт бахш этса ҳам ажаб эмас.

Иккинчи залда шиша шкафга дуч келди, унинг кўзгудай тиниқ ойнасида гўё бутун олам жилва қиларди. Унинг қаршисида беихтиёр миҳланиб қолди, бежирим камзули, силлик сочлари, кўйлагининг куён қулоғидай ёкалари, эринмай дазмолланган шими ҳамда бўйинбоғининг чиройли тугунига сукланиб тикилиб қолди. Ниҳоят қувончи ичига сиғмай, ёғочга ўйилган кўхна нақшларга иддао билан назар солганча томошани давом эттирди. «Ўта содда ва гўл, лекин кўли гул йигитлар», – деб ўйлади бағрикенглик билан. Фил суягидан ясалган ҳамда ҳар соатда рақс тушадиган ўйинчоқли қадимий соатни ҳам марок билан томоша қилди. Кейин томошадан зерикди, дам-бадам эснаб, чўнтагидан соатини олиб қарай бошлади, холисона айтганда, кўз-кўз қилса арзийдиган, отасидан мерос қолган, қулинг ўрғулсин вазмин олтин соат-да ўзиям!

Тушгача ҳали анча вақт борлигидан ҳафсаласи пир бўлганча навбатдаги залга кирди-ю, яна қизиқиши ортди. Бу ердан жодугарлик китоблари, туморлар, жодугарлар-

нинг энгил-боши каби жаҳолатли ўрта асрларга оид ашёлар жой олганди. Бир томонда кориндор шиша идишлар, ховончалар, пуфланадиган чарм идишлар, кафтдай қозончалар каби кимёгарларнинг лаш-лушлари. Залнинг айна шу бурчаги мовут арқон билан тўсилган бўлиб, ашёларга тегиб бўлмаслиги ҳам лавҳачада кайд этилганди. Лекин бундай огоҳлантиришларга камдан-кам томошабин эътибор беради, боз устига Циглер залда ёлғиз ўзи эди.

У арқон узра беихтиёр қўлини чўзиб, ғалати нарсаларни пайпаслаб кўра бошлади. Ўрта асрлар ва ўша даврлардаги ғаройиб ирим-сиримлар ҳақида ўқиганди; лекин бундай болаларча бемаънилик билан ўшанда одамлар нима учун зўр бериб шуғуллангани-ю бундай жодугарлик ва қаллобликларни нима учун бутунлай тақиқлаб қўйишмаганига сира ҳам ақли етмасди. Кимёгарликни-ку кечирса бўлади, ахир айна шу ҳунар негизида кейинчалик, ҳозирги замонда ниҳоятда зарур кимё фани пайдо бўлган. Бир замонлар тилла эритиш учун зарур бўлган антиқа қозончалар ҳамда бемаъни бу ашқол-дашқолларнинг барчаси пайти келиб жуда қўл келганига ишонч ҳосил қилганда, ҳайратдан беихтиёр ёқангни ушлайсан, зотан, бугунги кунда буларсиз аспирин каби дори-дармонларни ҳам, газ бомбаларини ҳам яратиш бўлмас эди!

У хабдорини эслатадиган, курук, деярли вазнсиз бўлиб қолган қорамтир соққани қўлга олиб, салмоқлаб кўриб, энди жойига қўймоқчи эди, ортида қадам товушларини эшитди. Циглер довдираб қолди, чунки соққани ҳамон ушлаб турар, бунинг устига лавҳачадаги огоҳлантиришни ўқиганди. Соққани чангаллаб, кейин эса чўнтагига солганча кейинги залга ўтди.

Кўчага чиққандан кейин яна соққани эслади. Қўлига олиб улоқтирмоқчи бўлди, лекин қизиқиб хидлади. Заифгина катрон ҳиди Циглерга хуш ёқди ва соққани яна чўнтагига солди.

Ресторанга кириб, тушлик буюрди, бир неча газеталарга кўз югуртирди, бўйинбоғини тўғрилаган бўлди, хўрандаларга эғнидаги кийимларига мос равишда гоҳ лутфан, гоҳ калондимоғлик билан назар ташлади. Официант ошхонада анча ушланиб қолди, ва жаноб Циглер беихтиёр ўғирлаган соккани қўлга олиб, яна хидлади. Сўнгра тирнаб кўрди ва ниҳоят болаларча кизикувчанлик билан оғзига солди. Соққа оғзида бир зумда эриди ва Циглер унинг ҳеч қандай таъми йўқлигидан хайрон бўлганча бир хўплам пиво билан ютиб юборди. Айни шу палла тушлик келтирилди.

Йигитча роппа-роса соат иккида трамвайдан сакраб тушди-да, хайвонот боғига кириш учун чипта харид қилди.

Оғзи қулоғида, маймунлар катаги томон йўналди ва шимпанзе сақланаётган каттакон катак олдида тўхтади. Ҳирсдай эркак шимпанзе унга кўзини қисди, дўстона имо қилди ва шивирлагандай деди:

– Аҳволлар қалай, оғайни чалиш?

Ажабланган ва ҳаддан ташқари кўрқиб кетган томошабин шоша-пиша нари кетаркан, шимпанзенинг заҳархандаси қулоғига чалинди:

– Кеккайганига ўлайми бунинг! Эсини еган маймоқ!

Циглер узун думли макакаларни томоша қила бошлади. Улар одатдагидек ирғишлаганча унга деди:

– Қанд берсанг-чи бизларга, биродар, канд! – ёнида канд йўқлигини билиб, ғазабга келиб, «Вой курум-соғ-эй!..» дегандай тишларини ғижирлатиб, ғашига тега бошладилар. Бунга сира чидай олмай, ранжиганча, яхшироқ муносабатда бўлар деган умидда олачипор буғулар томон юрди.

Йирик буғу шундоққина ғовга тумшуғини тираганча чакчайиб тикилиб турарди. Циглер кўрққанидан юраги нақёрилай деди. Ниҳоят, ғалати соккани ютиб юборгандан

буён жониворларнинг тилини тушуна бошлаганини англади. Буғу эса йирик-йирик кўм-кўк кўзлари воситасида у билан суҳбатлашарди. Буғунинг хотиржам нигоҳида улуғворлик, садокат ва орзиқиш туйғулари акс этарди, томошабинга нисбатан эса нафрат, хаттоки жирканч нафрат ёлкинланарди. Жонивор осуда ва виқорли нигоҳи билан Циглерга шляпаси, кўлида ушлаган асою, соати ҳамда киройи камзули билан бутун туриш-турмуши масхараомуз, ўзинг эса сарик чақага ҳам арзимайдиган таскарасан, дегандай туюлди. Буғунинг таъкибидан нажот ахтариб Циглер архар сари, ундан эса тоғ кийиги сари, коплон, ёввойи тўнғизлар ва айиклар томон шошилди. Ҳеч бири унинг нафсониятига теккани йўқ, бироқ ҳамма-хаммаси ундан ошкора нафратланарди. Жониворларнинг гапларига кулок тутиб, уларнинг одамзот ҳақидаги фикрларини билиб олди. Бу даҳшатли мулоҳазалар эди. Уларнинг барчаси, хусусан, нима учун жирканч, сассикдан-сассик, айна галалашган иккиоёклиларга, худди мана шу салту сатангларга озодлик оғушида эмин-эркин давру даврон суриш насиб этган-а, дея ҳайратга тушарди.

Кўзлари чўғдай ёнаётган кора силовсин ўғлига айтганларини ўз қулоғи билан эшитди. Бу одамлар орасида ҳам камдан-кам учрайдиган сермулоҳаза ва омилкорона ору номус мулоқоти эди. Якшанба куни келадиган нафратомуз томошабинлар ҳақида калондимоғ йўлбарс асилзодаларга хос босиклик билан канчалар лўнда фикр билдирганини эшитди. Циглер оппок пахмок ёлли шернинг нигоҳига назар солиб, катаклару одамзотдан ном-нишон ҳам йўқ даррандалар олами нақадар бепоён ва ғаройиб эканига ишонч ҳосил қилди. Заранг шох узра ҳайкалдай қотиб қолган кайғули, айна пайтда мардонавор какликни кўрди, сойкалар эса ҳамон кадр-кимматига заррача ҳам путур етказмай ҳазил-хузул билан умргузаронлик қилаётганининг гувоҳи бўлди.

Олам тўғрисидаги жамики тасаввурларидан жудо бўлган, гангиган Циглер алам ва умид билан одамларга юзланди. У кўркув ва хавотирларига барҳам берадиган нигоҳни ахтарар, таскину тасалли бўладиган эзгу фикрлардан умидвор бўлиб, одамларнинг суҳбатларига кулоқ тутди, инсоний кадр-қиммат, одамохунлик, олийжаноблик ва пинҳона афзаллик хислатларини топиш мақсадида хайвонот боғида тўда-тўда кезиб юрганларнинг имо-ишораларини кузатди.

Бирок барча умидлари пуч бўлиб чиқди. Одамларнинг овозларини эшитар, хатти-харакатлари, имо-ишоралари ва нигоҳларини кўрар, бирок эндиликда буларнинг барчасига дарранданинг нигоҳи билан назар солгани боис ҳамма жонзот турларининг жирканч умумлашмасидан иборат мазкур хайвонсифат мавжудотларнинг сохта, мунофикона ва шармандали тўдаси тимсолида тубанликдан бўлак ҳеч вако топа олмади.

Циглер хайвонот боғи бўйлаб алам билан гўё чарх урар, хижолатга ботганидан ер ёрилса-ю, ерга кириб кетгудай бўларди. Қўлидаги чоркирра асони аллақачон буталар ичига улоқтирганди, қўлқопни ҳам ўша томонга отди. Бирок шляпасини ҳам отиб юбориб, пойабзалини ҳам ечиб, бўйинбоғини ҳам юлқиб олиб, буғу тумшугини тираб турган ғовга ёпишганча йиғлай бошлаганда, росмана ола-ғовур кўпди, уни оёқ-қўлига кишан солиб, жиннихонага жўнатишди.

*Сирел ХАЙР,
Англия.*

ПАРИПАЙКАР

Мен билан Оксфордда бирга ўқиган Жон Франклин бир гал уйига, Маркхэмтонга, Маркширдаги овчилар балига таклиф қилди. Айтишича, худди шу муносабат билан синглиси иккови кичкина оқшом ташкил этмоқчи экан.

– Синглингни ҳеч қачон кўрмаганман, – дедим мен, – қанақа у?

– Парипайкар, – жиддий ва оддийгина жавоб берди у.

Ёдимда, бу қанчалар алмисокдан қолган ибора эканлигини ўйлагандим ўшанда, бироқ у чин маънода ҳақ бўлиб чиқди. Дебора Франклин беҳад сулув киз эди. Киноюлдуз ҳам, манекенчи ҳам эмас. Ҳатто бу соҳаларда ўзини синаб кўришга ҳам уринмаган эдики, буни ҳам яхшиликка йўйдим; зеро, у билан такқосланганда ўзгалар ҳаддан ташқари аҳмоқона кўринишга эга бўлиб қоларди. Эҳтимол, ташқи кўриниши – қадди-қоматию бошқалар – жуда кетворган эмасдир, бироқ чехрасига қараган заҳоти юрагинг тўхтаб қоларди.

Бу янглиғ латофат билан бирга яна ақлни ҳам кутиш – жуда кўп нарсани талаб қилишни англатарди, қолаверса ғоят дўстона муносабатига қарамай, у менга жуда зерикарли туюлди. У ўзининг гўзал эканлигини, албатта, яхши англар ва бўйи икки метр келадиган эркак дарозликнинг ижобий ва салбий жиҳатлари борасида қандай гапирса, у ҳам ўз гўзаллиги ҳақида ҳар қандай кибру хавосиз мулоҳаза қилишга тайёр эди.

Аксарият таклиф қилинганлар Франклинларнинг азалий дўстлари бўлиб чиқди ва улар Деборанинг чиройини маҳаллий мўъжиза сифатида қабул қиларди, бироқ куни кеча маҳаллий музей кўриқчиси этиб тайинланган Обри Мелкомб исмли серсокол бир йигит улар орасида илк бор пайдо бўлганди.

– Гарчи аввал учрашмаган бўлсак-да, – бирданига деди у Деборани кўриб, – чехрангиз менга жуда ҳам таниш.

Кўринишидан бу Дебора учун янгилик эмасди.

– Мен ҳеч қачон фотографлар қаршисида кийшангламайман, – деди у, – бироқ одамлар кўчада суратга олаверади. Бу жуда асабимга тегади.

– Бунга фотографиянинг нима дахли бор! – ранжигандай деди Обри. – Мен портретингизни назарда тутмоқданман – бундан тўрт аср аввал чизилган суратни. Тицианнинг Уорбек-холлдаги аёл портретининг тирик тимсоли эканлигингиз ҳақида наҳот ҳеч ким айтмаган?

– Умримда эшитмаганман, – деди Дебора ва бу ҳолат унинг кадрили анчайин ерга урарди – зеро, Уорбек-холл Маркхэмптонга қўшни ҳудуд бўлиб, у ердаги картиналар ҳам анча машҳур эди. Айтганча, сайёҳлардан бошқа ким ҳам уларни бориб кўрарди!

– Очиги, буни сизга қандай исботлашни ҳам билмайман, – давом этди Обри. – Тўхтанг-чи, бунга ўзингиз ишонч ҳосил қилишингиз мумкин. Лорд Уорбек ўша суратни биз черков фонди учун ташкил қилаётган кўргазмада намойиш қилишга рози бўлди. Мен очилиш маросимига боришингиз учун таклифнома жўнагаман.

Шундай деб у Разумонда Клечч билан ракс тушгани кетди. Айтишларича, у Обрининг кайлиғи экан; чехрасида кишини жалб этувчи алоҳида ҳеч вақо йўқ, аммо бу чехра бир сонияга бўлса-да унинг кадди-коматидан кўз узишингизга сабаб бўла олмасди.

Обри ва унинг маъшукаси мени сира ҳам кизиқтирмас эди, бироқ бир неча ой ўтиб кўргазма очилишига келгач, ўз ишларига уста эканликларига тан бердим. Улар мамлакатнинг кўп музейларидаги барча дурдоналарни йиққан ва ажойиб тарзда жойлаштирган эди. Кўргазма дурдонаси эса, албатта, Тицианнинг картинаси. Унинг учун залнинг тўридан алоҳида стенд ажратишибди. Дебора кириб келганида мен картинадан кўз узмай турган жойимда тошдай қотиб қолгандим.

Ўхшашлик кишини лол қолдирарди. Лорд Уорбек ўз картиналарини сира янгиламас, шу боис Тицианнинг тилларанг карминли бўёғи Деборанинг қирмизи ёноғи ва оппоқ танасидан яққол ажралиб турарди. Шиша тагига олинган матодаги сурат бошка барча жиҳатларда унинг аниқ-тиник акси эди. Бахтли тасодиф туфайли у одми қора кўйлак кийган эдики, бу нарса картинадаги либос билан ўта муваффақиятли муштараклик касб этганди. Дебора картинага яқинлашиб, таъбир жоиз бўлса, асрлар аро ўтиб келган ўз эгизагига сўзсиз ва вазмин тикилиб қолди. Қизик, у нимани ҳис этаётган экан, деган ўй кўнглимдан ўтди.

Репортёрнинг камераси чарақлаб, шарақлаб кетди. Одамлар бирин-кетин бу ўхшашликни пайкай бошлади ва тез орада галереянинг бир қисми бўшаб қолди. Ҳамма Тицианнинг картинаси рўпарасида йиғилиб, нигоҳини асл нусхадан портретга, портретдан асл нусхага кўчира бошлади. Деборанинг атрофигина бўш эди. Унинг профилини яхшироқ кўришга уриниб, Тицианнинг айнан профилда чизилган картинасини кўздан қочирмай, бир-бирларини туртишар, у жойдан-бу жойга ўтишарди. Дебора эса уларни ҳатто пайкамаётгандек эди. У ўз тасвирига бутунлай маҳлиё бўлганча картинага узоқ вақт, синчковлик билан тикилиб турди, сўнг бурилиб, тезда чиқиб кетди. Ёнимдан ўтаётганида унинг йиғлаётганини

пайқадим – ғоят хотиржам одамда туйгуларнинг кишини эсанкиратувчи ошкора намоиши.

Ўн дақиқа ўтиб Обри картина рўпарасидаги стенддан Деганинг иккита ҳайкалчаси йўқолганини пайқаб қолди – кичик, аммо ўта қиммат буюмлар! Полицияга одам юборишди, бироқ ҳеч бало топа олмадилар. Мен имкони борича тезроқ кетдим ва Франклинларникига йўл олдим. Дебора уйида экан.

– Ҳайкалчалар сиздами? – сўрадим мен.

У сумкасидан ҳайкалчаларни чиқарди.

– Қандай билдингиз?

– Сизнинг Тициан картинаси рўпарасида пайдо бўлишингиз менга анчайин нотабий кўринди, – тушунтирдим мен. – Обрининг мақсади, ўғирлик рўй бераётганда залдаги барчанинг диққатини чалғитиш бўлган.

– Ҳа-а... – ўйчан тан олди Дебора. – Обри барчасини ўта мохирона уюштирган, тўғрими? У барчасини ўйлаб кўйганди. Биласизми, ҳатто мана бу кўйлакни танлашда менга кўмак берганди – каргинадаги кўйлак рангига мос.

– Репортёр-чи? Уни ҳам атайин таклиф қилишганми?

– О, албатта. Обри мени суратга олиш учун кимдир кўл остимизда бўлиши ғамини еганди. Унинг айтишича, бу нарса одамларнинг бир жойда тўпланишига ёрдам бераркан. Ҳа-я, одамлар тўхтаб менга қарашлари учун фотогаф ёрдамига суяниш, очиғи, шарт эмасди.

Унинг хотиржамлиги ҳайратга соларди. Мабодо, бу ходисанинг қайси бир мувафакиятсизлигидан аламзадалик оҳанги сезилса-да, виждон қийналишидан асар ҳам йўқ эди. Чехрасидаги ўзгармас хусн худди аввалгидек қилт этмаганди. Очик-ойдин кўриниб турган жиноят белгисига қарамай – рўпарамда ҳайкалчалар турарди – ўғри билан суҳбатлашаётганимга ишонмаётган эдим.

– Умуман, барчаси ўта ўткир ақл-заковат билан ўйланган, – дедим мен. – Обри билан қандай иш олиб бор-

ганингизни тасаввур қилаётирман. У билан шунчалар яқинлигингизни ўйламаган эканман.

Буни мен кескинроқ шаклда айтгандим ва қайси бир сонияларда унинг ақлни лол қиладиган хотиржамлигига путур етказгандек ҳам бўлдим.

– О, албатта, – жавоб қилди қиз ва ёноғига қизиллик югурди, – сўнгги пайтларда у билан тез-тез учрашиб турардик – очиғи, ўша балдан сўнг.

Айтадиган бошқа гапимиз қолмаган, ҳаммаси жой-жойинга тушганди. Бирок Дебора каби тенги йўқ хилқат нима учун ўша тубан кимсани севиб қолди экан? Йўқ, бу ерда бошқа гап бўлса керак...

– Бир нимани тушунмаётирман, – дедим яна мен, – То чиқиб кетгунигизча одамлар сизни ўраб турганди, сиздан кўз узишмаётганди. Обри қандай қилиб ҳайкалчаларни сизга бериб юборишни эплади, яна денг, ҳеч кимга сездирмай?

Айнан шу ерда унинг хотиржамлигига бутунлай барҳам бердим.

– Ҳайкалчаларни менга бериб юборди?! – эътироз билдирди у чуқур ҳайрат ва ғазаб ичида. – Эй Худо! Сиз ҳам ҳайкалчаларни ўғирлашда мени Обрига кўмак берди, деб ўйлаётирсизми?

У ғазаб отига минган санамга ўхшарди ва янада гўзалроқ кўринарди.

– Аммо... агар сиз бўлмасангиз... унда... ким...

– Разумонда, яна ким бўларди. Картина рўпарасида ўша талотўнда Обри ҳайкалчаларни унга тикиштириб юборди. У эса шунчаки сумкасига солиб қўйди ва чиқиб кетди.

– Разумонда? – ҳайратланиш навбати энди менга келганди. – Демак, буларнинг ҳаммасини иккаласи уюштирдими?

– Ҳа-да. Разумонда бунга яширишга ҳам уринмади. Улар турмуш қурмокчи эдилар, пуллари эса йўқ. Разумонда бир

ишбилармон билан таниш бўлиб, ўша одам бу каби буюмлар учун ёмон ҳақ тўламаган бўларди, боз устига, ҳеч бир ортикча саволларсиз мақсадга эришилди.

– Аммо сиз бунинг барчасида қандай роль ўйнадингиз? – сўрадим мен.

Деборанинг чехраси салгина ўзгарди. Бир сония ичида мен унинг кексайғач қай кўринишга эга бўлишини тасаввур қилдим – худди ўша тенгсиз, мумтоз санам, бироқ инсоният нодонлигини ўзида ҳис эттирган ва бундан анча хориган.

– Обрининг айтишича, мабодо мени Тициан картинасининг рўпарасида суратга олишса, кўрғазма учун яхшигина реклама бўларкан, шунинг учун ҳам рози бўлдим. – Қиз шарақлаб кулиб юборди. – Ҳозиргина эсладим. Агар Обри ҳазиллашишни истаб қолса, мода журналлари зарварағи учун мендан аъло даражадаги модель чиқишини айтарди. Моҳиятан, шундай бўлиб ҳам чикди – ҳамма менга кўзини лўқ қилиб қараб қолди, мен эса, аслида, у ва Разумонданинг кинғир ишларини беркитиб турдим, холос.

Қиз ўрнидан турди ва хайкалчаларни кўлига олди.

– Буларни эса қайтаришга тўғри келади, – деди у. – Буни ҳеч бир шовкинсиз амалга оширса бўладими? Бу каминанинг наздида ақлга зид, албатта, бироқ Обрига нисбатан маҳкама иш очишини истамайман.

Мен уни тушуниб хўрсиндим.

– Аввало, – давом этди у, – бу Разумонданинг ғояси эди. Ишончим комил. Обрининг хаёлига бунақа нарсаларнинг келиши амримаҳол – бу даражада ақлли эмас у.

– Ниҳоятда моҳирона ишлаб чиқилган, – дедим мен. – Бироқ сиз дарров пайқабсиз. Қандай эпладингиз?

Дебора маҳзун жилмайди.

– Ўзимни ақлли деб ҳисобламайман. Аммо шиша тагидаги эски, қорайган картина ажойиб кўзгу бўлиб хиз-

мат килди. Обри мендан картина рўпарасида туришни илтимос қилди ва мен буни бажардим. Бироқ тасвирий санъат асарлари мени қизиқтирмайди, биласиз. Шунчаки ўзимни томоша қилиб турдим ва, албатта, шундоққина ортимда нелар рўй бераётганини кўрмай колмасдим...

МУНДАРИЖА

Габриэл Гарсия Маркес, (Колумбия).	
Ок йўл, жаноб Президент.....	5
Роберт Фиш, (АҚШ).	
Самолётдаги ўғирлик.....	37
Эдгар По, (АҚШ).	
Морелла	50
Генрих Бёлль, (Германия).	
Нимадир содир бўлиши керак!	58
Иво Андрич, (Сербия).	
Байрон Синтра соҳилида.....	66
Сомерсет Моэм, (Англия).	
Талаб қилинмаган ваъда.....	71
Д. Пауэрс, (АҚШ).	
Кулфат	81
Марта Хоук, (Швеция).	
Буюрмаган бойлик	99
Ульф Малмгрен, (Швеция).	
Олма ҳақида эртак.....	105
Ҳерман Хессе, (Германия).	
Нусха	112
Сирел Хайр, (Англия).	
Паришайкар.....	119

Адабий-бадший нашр

БУЮРМАГАН БОЙЛИК

Жаҳон адабиётининг сара ҳикоялари

«Ziyo nashr»
нашриёти
Тошкент – 2019

Рус тилидан
Абдухамид Пардаев ва Бобохон Муҳаммад Шариф
таржимаси

Мухаррир	<i>Абдураҳмон Жўраев</i>
Бадний муҳаррир	<i>Баҳодир Иброҳимов</i>
Мусахҳих	<i>Иброҳим Жовлиев</i>
Саҳифаловчи	<i>Сурайё Суннатуллаева</i>

Нашриёт лицензияси АА № 0008, 27.03.2019
17.10.2019 йилда босишга рухсат этилди. Қоғоз бичими 84x108 ^{1/32}.
Офсет қоғози. «Times» гарнитурасида офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 6,72. Нашриёт-ҳисоб табоғи 5,5.
Адади 10000 (2-завод 5000). Шартнома № 66–19.
Буюртма рақами 977.

«Ziyo nashr»
Масъулияти чекланган жамияти
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 23-мавзе, 42-уй.

«Credo Print» МЧЖ
китоб фабрикасида чоп этилди.
Тошкент ш.р, Боғишамол кўчаси 160.
Тел.: 71 234-44-01/05.
www.credoprint.uz

Буюрмаган бойлик. [Матн]: хикоялар / таржимонлар:
Б 98 А. Пардаев ва б. – Т.: «Ziyo nashr» нашриёти, 2019. – 128 б.
ISBN 978-9943-5706-6-5

УЎК: 821(100)-32
КБК 84(0)